

Univerzita Karlova v Praze

Husitská teologická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Praha 2012

Bc. Marek Engler

Univerzita Karlova
Husitská teologická fakulta

Mikuláš Ludvík gróf z Zinzendorfu a hallský pietizmus
Mikuláš Ludvík hrabě ze Zinzendorfu a hallský pietismus
Count Nicholas Ludwig von Zinzendorf and Halle Pietism

Anotácia

Diplomová práca Gróf Zinzendorf a hallský pietizmus pojednáva o živote a diele grófa M.L. Zinzendorfa a jeho vzťahu k hallskému pietizmu. Prvá kapitola popisuje hospodársku, politickú a náboženskú situáciu vo vybraných nemeckých štátoch v r. 1650-1670. Druhá kapitola sa zaoberá vývojom v luterskej cirkvi, so zameraním na pietistické hnutie, jeho hlavných predstaviteľov a diela. Tretia kapitola je venovaná osobe M.L. Zinzendorfa, životu a teológii. Štvrtá kapitola mapuje založenie exulantskej kolónie Herrnhut a jej ďalší vývoj. Podkapitola 2.3. Pietizmus je podkladom pre analýzu vplyvov ktoré formovali grófa Zinzendorfa v jednotlivých obdobiach jeho života tak ako sú popísané v kapitole 3.

Annotation

Diploma thesis Count Zinzendorf and Halle pietism deal with life and work of count Nicholas Ludwik von Zinzendorf and his relationship towards Halle pietism. First chapter describes economical, political and religious situation in selected german states in period 1650-1670. Second chapter deals with developement in Lutheran church, with main focus on pietistic movement and its leaders and their work. Third chapter describes personality of M.L. Zinzendorf, his life and theology. Fourth chapter is charting proces of estabilishing of settlement Herrnhut and its further developement. Sub-section 2.3. pietism is base for analysis of influences which forms count Zinzendorf in certain life periods as it is described in chapter 3.

Kľúčové slová

Mikuláš Ludvík Zinzendorf, pietizmus, obnovená Jednota bratská, protestantská misia, August Hermann Francke, Filip Jakob Spener, 18. storočie.

Key words

Nicolaus Ludwig von Zinzendorf, Pietism, Moravian Church, Protestant Mission, August Hermann Francke, Philipp Jacob Spener, 18. Century.

Prehlásenie

Prehlasujem, že som predkladanú prácu spracoval samostatne a použil som len uvedené
pramene a literatúru. Súčasne dávam povolenie k tomu, aby táto diplomová práca bola
umiestnená v Ústrednej knižnici UK a používaná k študijným účelom.

V Prahe dňa 12.4. 2012

Marek Engler

Pod'akovanie

Chcem vysloviť pod'akovanie za vedenie práce ThDr. Kamile Veverkovej, Th.D. a za inšpiratívne podnety i môjmu bývalému pedagógovi z Katedry evanjelikálnej teológie na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici doc. ThDr. Albínovi Masarikovi PhD.

Obsah

Zoznam skratiek.....	7
0 Úvod.....	8
0.1 Súčasný stav bádania v oblasti tejto práce.....	8
0.2 Ciele práce	9
0.3 Metóda práce.....	9
1. Nemecko v období r. 1650 – 1760.....	10
1.1 Všeobecná politická situácia.....	10
1.2 Hospodárstvo	13
1.3 Náboženská situácia.....	14
1.3.1 Vestfálsky mier	15
1.3.2 Štát a cirkev	15
2. Luterstvo po r. 1648.....	18
2.1 Luterská ortodoxia	18
2.2 Protestantský scholasticizmus.....	19
2.3 Pietizmus.....	20
2.3.1 Hallský pietizmus	21
2.3.1.1 Misia	24
2.3.1.2 Francke a Komenský	25
2.3.2 Württenberský pietizmus	25
2.3.3 Radikálny pietizmus	27
2.3.3.1 Filadelfské hnutie.....	28
2.4 Významné osobnosti pietizmu.....	28
2.4.1 Johann Arndt.....	28
2.4.1.1 Spis Pravé Kresťanstvo.....	29
2.4.2 Filip Jakob Spener	30
2.4.2.1 Pia desideria – program pietizmu	32
2.4.3 August Hermann Francke	34
3. Gróf Mikuláš Ludvík von Zinzendorf a Herrnhut	37
3.1 život do r. 1727	37
3.1.1 Detstvo	37
3.1.2 Vzdelanie	39
3.1.2.1 Halle.....	39

3.1.2.2 Wittenberg	41
3.1.2.3 Peregrinatio academica 1719 - 1720	42
3.1.3 Štátna služba v Drážďanoch	44
3.2 Herrnhutské obdobie	45
3.2.1 Príčiny náboženskej emigrácie po r. 1620	46
3.2.2 Teologické pozadie Jednoty bratskej	49
3.2.3 Založenie exulantskej kolónie Herrnhut	50
3.2.3.1 Christian David	50
3.2.3.2 Augustin Neisser	52
3.2.4 Vieroučné spory medzi Moravanmi a grófom Zinzendorfom	52
3.2.5 Duchovná obnova Herrnhutskeho spoločenstva	54
3.2.5.1 Detské duchovné prebudenie	56
3.2.6 Náboženský život v Herrnhute	56
3.2.7 Vyhostenie zo Saska	58
3.2.8 Krízové obdobie r. 1743 - 1750	61
3.2.9 Misijné pôsobenie	63
3.2.10 Zinzendorf v Anglicku	64
3.2.11 Posledné roky	64
3.3 Zinzendorfova teológia	64
Záver	70
Zoznam použitej literatúry	72
Zoznam príloh	75
Príloha č. 1	76
Príloha č. 2	77
Príloha č. 3	78
Príloha č. 4	79
Summary	80

Zoznam skratiek

Iz. - Izaiáš
Mt. - Evanjelium podľa Matúša
J. - Evanjelium podľa Jána
Sk. - Skutky svätých apoštolov
1K - Prvý list apoštola Pavla Korinským
Zjav. - Zjavenie Jána

angl. - anglicky
et al. - Et alii (a iní)
Ibid. - Ibidem (tamtiež)
kap. - kapitola
napr. - napríklad
nem. - nemecky
rod. - rodená
s. - strana
sv. - svätý
tzv. - takzvaný
vid'. - vid'te

0. Úvod

Ešte počas štúdia na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici ma zaujala téma pietizmu. Bola to najmä všestranná osobnosť duchovného, vedca, encyklopedistu Mateja Bela, ktorý študoval v Halle u Augusta Hermana Franckeho a stal sa reprezentantom hallského pietizmu v Uhorsku.

Bratská jednota baptistov, ktorej som členom kladie dôraz na duchovné obrátenie a krst znovuzrodených na vyznanie viery. Tradíciu má i každodenné štúdium Písma podľa vybraných biblických veršov (hesiel), či novoročné „losovanie“ biblického verša na daný rok. Štúdium dejín pietizmu a Jednoty bratskej je teda pre mňa osobne i objavovanie koreňov duchovných tradícií ku ktorým sa hlási moja denominácia, ktorá až do 60. rokov 20. storočia niesla názov Bratská jednota Chelčického.

0.1 Súčasný stav bádania v oblasti tejto práce

Autorom prvého životopisu Mikuláša Ludvíka Zinzendorfa je jeho spolupracovník August G. SPANGENBERG. Zo súčasných historikov spracoval samostatnú monografiu o Zinzendorfovi, dostupnú i v českom preklade John WEINLICK.

Z nemeckých autorov sa Erhard PESCHKE venoval otázke obnovennej Jednoty bratskej a hallskému pietizmu, zvlášť osobe Augusta Hermana Francka. Johannes WALLMANN sa zaoberal luterskou ortodoxiou a pietizmom. Viedol i niekoľkoročný projekt analýzy listov Filipa Jakoba Spenera. Erich BEYREUTHER je autorom trojdielnej biografie Mikuláša Ludvíka Zinzendorfa a súborného diela História pietizmu. Martin BRECHT je spoluautorom trojzväzkových Dejín pietizmu. Otázkou liturgického života Herrnhutu sa zaoberá Nicole SCHATULL. Ulrike GLEIXNER sa venuje výskumu v oblasti teologickej antropológie so zameraním na württenberský pietizmus.

Otázku Zinzendorfovej pneumatológie a život Jednoty bratskej na území Severnej Ameriky skúma Craig ATWOOD. Dejiny českej náboženskej emigrácie v pobielohorskom období mapuje Edita ŠTEŘÍKOVÁ. História reformácie a pôvodnej Jednote bratskej sa venuje Amedeo MOLNÁR.

0.2 Ciele práce

Analyzovať vzťah grófa Mikuláša Ludvíka Zinzendorfa k hallskému pietizmu v jednotlivých etapách jeho života. Hľadať pietistické prvky v jeho teológii a skúmať príčiny odklonu grófa Zinzendorfa a obnovenej Jednoty bratskej od hallského pietizmu po r. 1729.

0.3 Metóda práce

Kapitola 2.3. Pietizmus sa venuje analýze jednotlivých smerov pietizmu, od hallského, cez württenberský až po radikálny pietizmus. Nasledujú profily vedúcich osobností hallského pietizmu Filipa Jakoba Spenera a Augusta Hermanna Franckeho a analýza ich hlavných teologických dôrazov. Tieto kapitoly vytvárajú podklad pre hodnotenie teologických dôrazov Mikuláša Ludvíka Zinzendorfa v jednotlivých obdobiach jeho života v 3. kapitole. Záver tvorí syntézu mojich pozorovaní a popisuje rozdielne a spoločné prvky v teologických prístupoch hallského pietizmu a grófa Zinzendorfa.

1. Nemecko v období r. 1650 – 1760

Gróf Zinzendorf sa narodil v Sasku na prahu 18. storočia preto pre pochopenie jeho života, politických a náboženských postojov je potrebné oboznámiť sa s vplyvmi ktoré formovali túto časť Európy. Aj keď v priebehu 18. stor. došlo k niekoľkým vojnovým konfliktom medzi habsburským Rakúskom a Pruskom ich dopad nemožno porovnávať s katastrofickými následkami tridsaťročnej vojny v prvej polovici 17. storočia. V jej dôsledku došlo k niektorých nemeckých štátoch k vyludneniu celých oblastí a dramatickému poklesu počtu obyvateľov. Zatiaľ čo v habsburských dŕžavách panovala náboženská intolerancia voči nekatolíkom, čo viedlo k niekoľkým vlnám emigrácie príslušníkov protestanských cirkví, protestanské štáty nemeckej Ríše (Heiliges Römisches Reich Deutscher) aktívne podporovali imigráciu. V nasledujúcich kapitolách sa budem venovať historickému a politickému vývoju v Prusku, Sasku a habsburskej monarchii ktorej súčasťou v tomto období bolo aj územie Čiech a Moravy.

1.1 Všeobecná politická situácia

Najväčší európsky vojenský konflikt 17. storočia Tridsaťročná vojna bola ukončená až podpisom Vestfálskeho mieru r. 1648 (bližšie v kap. 1.3.1.) Jedným z dôsledkov bol pokles vplyvu cisára Svätej ríše rímskej a mocenský vzostup jednotlivých nemeckých štátov a kniežactiev. Dominantným štátom sa postupne pod vládou rodu Hohenzollernovcov stalo Brandenbursko-Prusko. (od r. 1618 do r. 1701). Okrem pružnej zahraničnej politiky k rozvoju prispievala aj náboženská tolerantnosť a jedným z takýchto krokov bol aj Postupimský edikt vydaný brandenburským kurfirstom Fridrichom Viliamom¹ r. 1685 ktorým umožnil francúzskym hugenotom usadiť sa na jeho území (bol vydaný 29.10. jeden týždeň po zrušení nantského ediktu²)

„Postupimský edikt sľuboval novým prisťahovalcom právo usadiť sa na ľubovoľnom mieste v Brandenbursku, súdnu autonómiu, náboženskú slobodu a vlastnú cirkevnú správu, slobodné vykonávanie remesiel, manufaktúrneho podnikania a obchodu, dočasné oslobodenie od ciel a daní, ďalšie hospodárske výhody a možnosť uplatniť sa v miestnom stavovskom systéme

¹ Fridrich Viliam -Veľký kurfirst (1620 – 1688) od 1640 kurfirst brandenburský a vojvoda pruský, z rodu Hohenzollernovcov.

² Natský edikt – vydaný 13.4. 1598 - výnos francúzskeho kráľa Henricha IV. Zaručoval francúzskym hugenotom (protestantom) náboženskú slobodu a občiansku rovnosť.

podľa urodzenosti pôvodu.“³ 18.1. 1701 sa Fridrich III.⁴ dal prehlásiť za pruského kráľa a vzniklo Pruské kráľovstvo.

V r. 1713 sa Fridrich Wilhelm I. stal pruským panovníkom. „Za jeho vlády sa uskutočnila dôsledná centralizácia štátu a zaviedol vojenský systém správy. Kráľ sa predovšetkým usiloval o vybudovanie mohutnej armády. Početný stav za jeho vlády stúpol z 38 tis. na 83 tisíc mužov“⁵ Práva šľachty boli postupne obmedzované, zavedená bola povinná školská dochádzka. Vo vzťahu k habsburskej monarchii Prusko uznalo pragmatickú sankciu, a Karol VI. uznal nároky Pruska na územie provincie Julišsko-Klévsko-Berg. Po postupnom ochladzovaní vzťahov došlo r. 1740 po nástupe nového panovníka Fridricha II. Veľkého (1712-1786) na trón (v dôsledku spochybnenia pragmatickej sankcie) k vojnám o rakúske dedičstvo (1740-1748). Fridrich II. obsadil Sliezko. Toto územie bolo Prusku definitívne priznané cášskym mierom r. 1748. Tzv. sedemročná vojna (1756-63) bola ďalším konfliktom s habsburskou monarchiou. Za jeho vlády vzrástla plocha, pripojením nových území z 119 na 200 000 km². Počet obyvateľov vzrástol z 2,5 na 6 mil. obyvateľov a to hlavne vďaka jeho proimigračnej politike.

Sasko patrilo ku krajinám ktoré vyšli z tridsaťročnej vojny značne oslabené. V dôsledku vpádov švédskych vojsk došlo k spustošeniu rozsiahlych území a poklesu počtu obyvateľov. Na druhej strane získalo nové územia – Hornú a Dolnú Lužicu, čo bol definitívne potvrdené Pražským mierom r. 1635. Podobne ako Prusko podporovalo príchod exulantov na svoje územie. Vo väčšej miere začali prichádzať až po r. 1644 a usádzali sa väčšinou v prihraničných regiónoch (Žitava, Pirna, Drážďany). Podielali sa tiež na založení nových miest (Johannesgeorgenstadt, Schönbrunn, Neusalza). Od r. 1656 vládne v Sasku Johann Georg II. (1613-1680). Okrem rozvoja hospodárstva patrí aj k podporovateľom umenia (tal. opera) a nových stavebných projektov v Drážďanoch. „Jeho syn Johan Georg III. (1647-1691) vládne od r. 1680. Zaviedol v Sasku stále vojsko, ktoré r. 1683 poslal na pomoc Viedni obliehanej Turkami. Smerom na východ zamerali svoju politiku kurfirstri August II. Silný (vládol v r. 1694-1733) a jeho syn August III. (vládol v r. 1733-1763), ktorí sa stali zároveň poľskými kráľmi. Personálna únia s Poľskom trvala od r. 1697 do r. 1763. Ich novou politickou orientáciou a prestupom ku katolíctvu (čo bola podmienka pre získanie poľského

³ KOSTLÁN, A., et al. *Encyklopedie dějin Německa*, s. 310.

⁴ Fridrich III. Brandenburský kurfirst (1657-1713) posledný pruský vojvoda (1688-1701) a prvý pruský kráľ Fridrich I. (1701-1713)

⁵ KAMENICKÝ, M., et al. *Lexikón svetových dejín*, s. 70.

trónu) však Sasko strailo svoje rozhodujúce slovo medzi nemeckými protestantskými krajinami v prospech Pruska.“⁶

Uzavretie Vestfálskeho mieru r. 1648 aj napriek menším územným stratám (Horná a Dolná Lužica, časti Predného Rakúska) znamenalo pre habsburskú monarchiu v strednej Európe mocenský vzostup a obdobie konsolidácie. V tomto období vládol v monarchii Leopold I. Habsburský (1640 - 1705) od r. 1656 ako kráľ český, od r. 1658 aj ako rímskonemecký cisár. Po porážke Turkov pri Viedni r. 1683 sa monarchia rozširovala na juho-východ (stredné a východné Uhorsko, Sedmihradsko, Slavónsko). Snažil sa o väčšiu centralizáciu v monarchii, obmedzoval moc šľachty, čo viedlo k viacerým protihabsburským povstaniam. Habsburskí panovníci zastávali tvrdú rekatolizačnú politiku na všetkých svojich územiach. „Roku 1717 cisár Karol IV. vydal patent o prenasledovaní nekatolíkov v českých krajinách. Patent bol doplnený o ďalšie nariadenia a r. 1725 o prísny reštrikt, kde za vyznávanie nekatolíckeho náboženstva boli zavedené kruté tresty vrátane trestu smrti.“⁷

„Rozmachom Habsburgovcov sa cítilo ohrozené Francúzsko, čo vyústilo do vojnových konfliktov medzi oboma európskymi mocnosťami.“⁸ V r. 1688-1697 to bola vojna o falcké dedičstvo ukončená mierom v Rijswijcku v máji 1697. Vymretie španielskej vetvy rodu Habsburgov viedlo k vojne o španielske dedičstvo (1700-1714). Cisár Karol VI. podpisom Rastattského mieru r. 1714 rezignoval na vládu v Španielsku, ale udržal si vládu na talianskych územiach (Milánsko, Neapolsko, Sardínia).

„Dôvodom vojny o „rakúske dedičstvo“ bolo vymretie Habsburgovcov po meči a nástup Márie Terézie r. 1740 na rakúsky trón. Vojnu proti nej viedla koalícia na čele s pruským kráľom Fridrichom II., kurfirstom bavorským Karolom Albertom a Francúzskom.“⁹ Konflikt v niekoľkých etapách trval až do r. 1748 keď bol uzavretý cásšky mier. Potvrdil vládu Márie Terézie v dedičných habsburských dŕžavách. Územie Sliezka a Kladsko však zostalo vlastníctvom Pruska. Mária Terézia zaviedla v monarchii reformy v oblasti štátnej správy, armády, vzdelávania, hospodárstva i zdravotníctva. V oblasti náboženstva podporovala katolícku cirkev a protireformácia bola fakticky ukončená až vydaním tolerančného patentu v r. 1781 jej synom Jozefom II. (1741-1790).

⁶ KOSTLÁN, A., et al. *Encyklopedie dějin Německa*, s. 360.

⁷ HARENBERG, B. *Kronika l'udstva*, s. 548.

⁸ KAMENICKÝ, M., et al. *Lexikón svetových dejín*, s. 51.

⁹ DORAZIL, O. *Světové dějiny v kostce*, s. 245.

1.2 Hospodárstvo

Budovanie absolutistických štátov, prinieslo rast byrokracie – štátnych úradníkov, budovali sa stále armády a rozvíjala infraštruktúra. To vytváralo tlak na štátne pokladne a panovníci hľadali nové spôsoby zvýšenia daňových príjmov. „Teoretické hospodárske pravidlá a politické metódy, ktoré boli k tomuto účelu vypracované sa nazývajú *merkantilizmus* (z latinského mercari, obchodovať). Ich hlavným cieľom bolo povzdnesenie obchodu a výroby, k čomu mal napomáhať celý rad opatrení: zakladanie veľtrhov a trhov, výstavba ciest a kanálov, podpora baníctva a hutníctva, odstránenie vnútorných ciel, zjednotenie mier, mincí a váh, uvoľnenie cechových ustanovení a predovšetkým, zavádzanie nových odvetví výroby a zriaďovanie manufaktúr.“¹⁰

V Prusku sa táto politika uplatňovala podporou priemyslu, ochrannými clami i prijímaním emigrantov z cudzích krajín. „Budovali tiež nové prieplavy. Hlavným uzlom obchodnej cesty medzi Hamburgom a Vratislavom sa stal Berlín. Bol zmodernizovaný štetínsky prístav a zriaďované hospodárske spoločnosti a zavádzané nové rastliny (zemiaky).“¹¹

Prusko netvorilo hospodársky a kultúrny jeden celok (ako napr. Anglicko) ale skladalo sa z viacerých častí s rozličným stupňom vyspelosti, kultúrnych a náboženských tradícií. „Ekonomicky viac prosperujúce západné časti kontrastovali s východnými provinciami, s ich relatívne malým počtom miest, schudobnejšou šľachtou (pruskí Junkeri), nedostatkom priemyslu a veľkou vzdialenosťou od hlavných hospodárskych a kultúrnych centier Európy.“¹²

Forma merkantilizmu ktorá sa vyvinula v Nemecku sa nazýva „kameralizmus“ (názov je odvodený od panovníckej komory, ktorá zodpovedala za štátny rozpočet).¹³

Keďže podľa merkantilistov, existuje priama úmera medzi počtom obyvateľov a bohatstvom štátov, štát podporoval propopulačnú politiku a poskytoval podporu ľuďom ktorí prejavili záujem sa usadiť na ich území.

¹⁰ MÜLLER H., et al. *Dějiny Německa*, s. 108.

¹¹ KAMENICKÝ, M., et al. *Lexikón svetových dejín*, s. 208.

¹² FULBROOK, M. *A Concise History of Germany*, s. 75.

¹³ MÜLLER H., et al. *Dějiny Německa*, s. 108-109.

Príkladom tejto politiky bola aj podpora 14 000 salzburských protestantov, ktorí boli v dôsledku rekatolizácie donútení k emigrácii. Pruský štát hradil cestovné výdavky emigrantov a poskytol úvery pre vybudovanie nových domov a rozvoj hospodárstva.

„Okrem toho nemuseli prvé tri roky platiť dane. Protestanti zo Salzburgu sa usadili prevažne vo Východnom Prusku, čiastočne na kráľovských doménach, čiastočne na úhorom ležiacich územiach.“¹⁴

V druhej polovici 17. storočia dochádza k postupnému rastu počtu obyvateľov nemeckých štátov a do r. 1700 vzrástol celkový počet obyvateľov opäť na 21 miliónov. (úroveň roka 1600 – v dôsledku tridsaťročnej vojny poklesol počet obyvateľov Nemecka na 16. miliónov) K rastu počtu obyvateľov prispelo i zavádzanie nových postupov v poľnohospodárstve. V 18. storočí je trojpoľný systém nahradený systémom striedavým. „Organizácia poľnohospodárskej výroby prostredníctvom šľachtického veľkostatku mala dve základné podoby: tzv. Grundherrschaft v západnom Nemecku (hlavným producentom je poddanská malovýroba, vrchnosť požaduje prevažne peňažnú rentu alebo pachtovné) a tzv. Gutsherrschaft v Prusku a ďalších východných oblastiach (vrchnosť sama podniká, požaduje na poddanom robotu a odber niektorých výrobkov).“¹⁵ Remeselníci boli i naďalej organizovaní v cechoch. Vo veľkých mestách sa stretávame už aj so samostatnými remeselníkmi. Bežný bol presun pracovných síl počas sezónnych prác medzi mestami a vidiekom.

1.3 Náboženská situácia

Aj keď výsledok tridsaťročnej vojny v podstate nezmenil konfesijné hranice na území nemeckých štátov, mení sa pozícia cirkvi voči štátu. Do popredia sa dostáva štát pod vládou absolutistického panovníka. Podpora určitej konkrétnej denominácie je prepojená s politickými cieľmi, tak ako to vidíme u hallských pietistov v Prusku, či v dominantnej pozícii katolíckej cirkvi na Habsburských územiach.

¹⁴ HARENBERG, B. *Kronika ľudstva*, s. 558.

¹⁵ KOSTLÁN, A., et al. *Encyklopedie dějin Německa*, s. 38.

1.3.1 Vestfálsky mier

Najväčší vojnový konflikt 17. storočia, tridsaťročná vojna bol ukončený podpisom mierových zmlúv 24. októbra 1648 v Münstri a Osnabrücker vo Westfálsku. Bola to posledná veľká náboženská vojna, ale jej posledná fáza bola už viac bojom jednotlivých koalícií o územné zisky. S malými zmenami bol potvrdený augsburský náboženský mier. „Konfesionálne hranice boli v podstate určené podľa stavu z roku 1624 (tzv. normálny rok). Tým bol zároveň prvý krát v Ríši uznaný kalvinizmus. Okrem toho mali byť ríšske inštitúcie obsadzované paritne a o otázkach týkajúcich sa náboženstva, sa malo na ríšskom sneme rozhodovať po separátnych poradách katolíckych a evanjelických ríšskych stavov len po súhlase oboch náboženských strán.“¹⁶

K zmenám došlo i v ríšskej ústave. Bola posilnená moc ríšskych stavov na úkor cisára. Na svojich územiach mali zákonodárnu a súdnu právomoc, právo vyberať dane i právo slobodne sa rozhodovať v otázkach uzatvárania koalícií vo vojnových konfliktoch.

1.3.2 Štát a cirkev

Vzťah cirkvi a štátu sa v druhej polovici 17. storočia postupne menil. Dochádza k postupnému oddeľovaniu cirkevnej a sekulárnej moci. Zatiaľ čo vo feudálnych štátoch bola cirkev relevantnou politickou silou, v absolutistických monarchiách sa jej vplyv znižuje a štát sa ztotožňuje s cirkvou len do takej miery, pokiaľ je to v súlade s jeho záujmami. „Tento proces začal v čase keď protestantské reformné hnutie spôsobilo chaos medzi cirkevnými inštitúciami. Luther žiadal o intervenciu štátu aby zachránil základ protestantskej viery, zatiaľ čo katolícka cirkev požadovala aktívnu pomoc štátu pri vyhladení heretikov. Existencia cirkví ktoré prežili tridsaťročnú vojnu bola vo veľkej miere dielom štátov – štátov ktoré boli enormne silné.“¹⁷

V protestantských štátoch mal štát silnejšiu pozíciu ako v katolíckych oblastiach. Jedným z dôsledkov Westfálskeho mieru bolo uplatňovanie autority panovníka vo všetkých oblastiach. Ako súčasť vládnych funkcií sa považovali i cirkevné zodpovednosti. „Až do konca tridsaťročnej vojny, kniežatá a mestské rady verili, že starosť o duchovné blaho ich

¹⁶ MÜLLER H., et al. *Dějiny Německa*, s. 103.

¹⁷ HOLBORN, H. *A history of moderne Germany*, s. 124.

poddaných je hlavnou úlohou akejkolvek kresťanskej vlády. Obnova cirkevných inštitúcií bola hlavnou časťou štátnych aktivít v druhej polovici 17. storočia.“¹⁸ Štát sa staral aj o obnovu univerzít, ktorých činnosť počas vojny bola obmedzená. Zakladá i nové univerzity, ktoré slúžia na podporu jeho politiky (Prusko).

Vzťah pietistov a štátu sa v jednotlivých oblastiach v Nemecku líšil. V Hamburgu boli v 90. rokoch 17. storočia nútení odísť. Najpraznivejšie podmienky pre rozvoj získali vo Württenbersku a Prusku. Vo Württenbersku bolo obdobie zmieru narušené len počas krátkej vlády katolíckeho vojvodu Karla Alexandra v r. 1733-1737. Miera zapojenia pietistov do politiky v týchto dvoch nemeckých štátoch bola rozdielna, čo vyplýva z rozdielnych dôrazov Württenberského a hallského pietizmu. „Mileniálne očakávania vo Württenbergu, neviedli k politickému aktivizmu, ale skôr k určitej pasivite, prameniacej z predpokladu, že Boh zvrchovane vládne i nad dejinami ľudstva.“¹⁹

A.H. Francke ktorý musel opustiť Sasko, našiel v Prusku vhodnú pôdu a politickú podporu pre realizáciu svojich predstáv o reforme cirkvi a spoločnosti. V Halle vybudoval rozsiahlu sieť vzdelávacích a sociálnych inštitúcií (Franckesche Stiftungen). „Počas vlády Fridricha Wilhelma I. (1713-1740) sa pietizmus v Prusku transformoval na nástroj ideologickej a organizačnej podpory pruského absolutizmu. Pietisti prehodnotili svoje postoje voči životu na absolutistickom vládnom dvore, keď začali využívať právnu, politickú a finančnú podporu štátu na rozvoj ich náboženských projektov.

Pruskí panovníci videli zas v pietistických aktivitách potenciálnu použiteľnosť pre sekulárne ciele.“²⁰ V Potsdame bol založený sirotinec pre deti vojakov, pietistickí duchovní učili vojakov písať a čítať a viedli ich k zbožnosti a poslušnosti. „Pietisti z Halle sa za pomoci Pruska snažili povzbudiť protestanstvo v habsburských krajinách tým, že posielali kazateľov a tisíce kníh.“²¹

¹⁸ Ibid., s. 128.

¹⁹ FULBROOK, M. *Piety and Politics*, s.8.

²⁰ Ibid., s.9.

²¹ BLACK, J. *Evropa osmnáctého století*, s. 211.

Nasledujúca tabuľka ukazuje postoj puritanizmu a hlavných smerov nemeckého pietizmu voči štátu:

Puritanizmus, Pietizmus a politika	Anglicko 1560-1640	Württembersko 1680-1780	Prusko 1690-1740
Stav Zameranie	Aktívne Anti-absolutistické	Pasívne Anti-absolutistické	Aktívne Pro-absolutistické ²²

²² FULBROOK, M. *Piety and Politics*, s.10.

2. Luterstvo po r. 1648

Táto kapitola pojednáva o vývoji v luterskej cirkvi v období po tridsaťročnej vojne na území nemeckých ríšskych štátov. S ohľadom na tému mojej práce som sa podrobnejšie zamerail na pietistické hnutie, jeho jednotlivé prúdy, profily zakladajúcich osobností a ich diela.

2.1 Luterská ortodoxia

Podľa záverov Westfálskeho mieru panovník rozhodoval o vierovyznaní svojich poddaných. To v praxi viedlo ku kontrolám v cirkevných zborm. Panovník preveroval stav duchovenstva. Farári zas sledovali religiózne postoje členov spoločenstiev, ich znalosť katechizmu a cirkevných doktrín. Prenesenie dôrazu na formálnu znalosť vieroučných predpisov viedlo k eliminácii osobného náboženstva. Narušený bol aj vzťah medzi laikmi a duchovnými, ktorí boli vnímaní ako ďalšia skupina vládnych úradníkov.

„Za týchto podmienok bola obnovená luterská ortodoxia. Druhá polovica sedemnásteho storočia bola v skutočnosti omnoho ortodoxnejšia než storočie po r. 1555. Starý konflikt medzi luterskými a reformovanými protestantmi pokračoval s nezmenšenou intenzitou i v priebehu tridsaťročnej vojny.“²³

Snahy o dialóg reprezentované napr. Rupertusom Meldeniusom²⁴ z Augsburgu, boli len marginálne. Snažil sa položiť základy medzikonfesionálneho dialógu podľa zásady: *In necessariis unitatem, in non-necessariis libertatem, in utrisque charitatem*. (v podstatných otázkach jednota, v nepodstatných sloboda, v oboch láska, dobrotivosť)

„Popri ortodoxii založenej na Formulách svornosti sa rozvinul jeden slobodnejší bočný prúd, ktorý sa zaoberal Melanchthonovým humanistickým dedičstvom a viac sa venoval vedeckým štúdiám ako konfesionálnym polemikám.“²⁵ Jeho predstaviteľom bol George Calixt z Helmstädu (1586-1656) a jeho škola. Vychádzal z tézy že náuka cirkvy tak ako bola formulovaná v prvých 5. storočiach má byť považovaná za základnú a postačujúcu pre spasenie človeka. Ostatné náuky (vláda pápeža, predestinácie, Večera Pánova) sú len ľudské ideje. Calixtove postoje a snahy o toleranciu napriek jeho vernosti ortodoxným doktrínam luteranizmu viedli k silnej kritike zo strany luterských teológov. „Jeho názory boli považované za synkretistické, pretože neortodoxne spojil kresťanský a nekresťanský spôsob

²³ HOLBORN, H. *A history of modern Germany*, s. 129.

²⁴ Meldenius Rupertus, pseudonym Petra Meiderlina (1582-1651) –pedagóg, irénik obdobia luter. ortodoxie

²⁵ WALLMANN, J. *Kirchengeschichte Deutschlands*, s. 98.

myslenia. Označovali ho tiež ako krypto-katolíka.²⁶ Táto perióda sa preto nazýva aj obdobím synkretistických sporov.

Medzi hlavných predstaviteľov luterskej ortodoxie patrili:

„Martin Chemnitz (1522-1586) autor *Loci theologici* – jedno z najvýznamnejších dogmatických diel luteranizmu, nie je ešte poznačené neskorším formalizmom.

Johann Gerhard (1582-1637) autor 9. zväzkového *Loci theologici* z r. 1610-1621 – hlavné dielo luteránskej ortodoxie.

Leonhard Hutter (1563-1616) autor *Compendium locorum theologicorum* z r. 1610 – používané ako učebnica v cirkevných školách v Nemecku. Preložené i do iných jazykov.

Abraham Calovius (1612-1686) – polemický teológ, predstaviteľ najprísnejšej školy ortodoxie. Napísal veľa polemických prác. Jeho dielom z dogmatiky je *Systema Locorum Theologicorum* (12 zväzkov 1655-1677)²⁷

Obrana a šírenie čistých doktrín sa stala najdôležitejšia úloha univerzít. Aj keď bola interpretácia Biblie založená na luterskej tradícii vyjadrenej vo Formulách svornosti, tradičné učenie bolo obhajované voči moderným myšlienkovým prúdom prostredníctvom filozofických argumentov. „Aby sa vylúčil subjektívny mysticismus, učenie o božskej inšpirácii Písma bolo dovedené až do extrémov. Nie len obsah ale i každé konkrétne slovo bolo formulované Duchom Svätým a z Biblie bol urobený výlučný zdroj zjavenia a jediný komunikačný prostriedok neba a zeme.“²⁸

2.2 Protestantský scholasticizmus

Obdobie od začiatku 17. storočia v luterskej teológii sa nazýva vekom Protestantského scholasticizmu a to pre používanie scholastických metód. Luterská scholastika v porovnaní s tou stredovekou nedosiahla jej rozsah. „Luterská teológia nikdy nezamýšľala vytvoriť systém prírodného poznania a snažiť sa o jeho syntézu s náboženstvom. Prvá luterská teologická kniha Melanchtonovo *Loci* vymedzilo základné body Luterovej viery na základe jeho interpretácie listu sv. Pavla Rímskym. V neskorších vydaniach Melanchton rozširoval rozsah poznatkov humanistickej vedy, ktoré používal pre ilustrácie biblických právd. Veľké

²⁶ GRITSCH, E. *Fortress introduction to Lutheranism*, s.29.

²⁷ HANES, P. *Dejiny kresťanstva*, s. 321.

²⁸ HOLBORN, H. *A history of modern Germany*, s. 130.

množstvo praktického a neteologického materiálu si našlo svoju cestu do teologických príručiek, nikdy tu ale nebol zámer vytvoriť všezahrňajúci filozofický systém poznania.“²⁹

Ako už bolo uvedené vyššie najviac používanou príručkou v tomto období bolo Hutterusovo *Compendium locorum theologicorum* prvý krát publikované r. 1610. Tá už obsahuje patristický a scholastický materiál. Pre vyvracanie katolíckych a kalvinistických doktrín používa Aristotelovskú logiku a dialektiku.

2.3 Pietizmus

Zatiaľ čo Puritanizmus sa rozšíril hlavne vo Veľkej Británii a jej kolóniách je Pietizmus považovaný za najdôležitejšie obnovné hnutie kontinentálneho protestantizmu od čias reformácie. Vyrastá zo snahy o znútornenie a prehĺbenie náboženského života, viedol k vytváraniu nových foriem zbožnosti a ekleziologických foriem.

V katolíckej cirkvi sa v tomto období snaha o reformu transformovala do jansenitského a kvietistického hnutia. Zatiaľ čo pietizmus na jednej strane prispel k zmierneniu konfesiónálnych sporov medzi luterskou a reformovanou cirkvou, na strane druhej svojimi chiliastickými očakávaniami a predpoveďami pádu pápežského Ríma prehľbil rozpory s rímskym katolicizmom. Ako uvádza WALLMANN pojem pietisti sa objavuje okolo r. 1674 ako označenie Spenerových prívržencov. Najstarší písomný doklad tohto pojmu pochádza z jedného Spenerovho listu z r. 1680.³⁰

Názory bádateľov na to, ktoré hnutia do pietizmu začleniť sa počas minulých storočí rôznili. Ešte počas 19. storočia sa pod pojmom pietizmus chápalo len reformné hnutie Spenera a Franckeho v rámci luterskej cirkvi. Zinzendorf a obnovená Jednota bratská, radikálni pietisti boli z pietizmu vyčlenení. Až v druhej polovici 19. storočia Albrecht RITSCHL vo svojom diele „*Geschichte des Pietismus*“ rozširuje tento pojem a medzi pietistov zahŕňa aj reformovných pietistov (Undereyck, Labadie, Tersteegen) a Zinzendorfa. Ritschl bol za rozšírenie pojmu pietizmus často kritizovaný, no v 20. storočí sa väčšina bádateľov priklonila k jeho konceptu. Neznačená to však, že v súčasnosti vládne v tejto otázke jednota. „V anglicky hovoriacich krajinách vidia korene pietizmu v anglickom puritanizme. F.E. Stoeffler používa termín pietistickí puritáni a zdôvodňuje to tým, že: „aj keď niektorí historici môžu

²⁹ Ibid., s. 130.

³⁰ Konkrétne v: P.J. Spener, Letzte theologischen Bedencken und andere briefliche Antworte, Halle 1711, Bd.3, s. 383.

spochybňovať použitie tohto pojmu pretože vzťah medzi kontinentálnymi pietistami a puritánmi nie je doložený, ale na úrovni dejín myšlienok (history of ideas) vzájomný vzťah puritánov a pietistov nemôže byť spochybnený.³¹

NICHOLS pietizmus charakterizuje ako: „Individuálizáciu a zvnútornenie náboženstva, ktoré považuje štruktúru cirkvi a štátu za samozrejmosť alebo ich ignoruje a vo vnútri týchto štruktúr sa snaží budovať dôležité náboženské spoločenstvo.“³²

2.3.1 Hallský pietizmus

Predpoklad stať sa centrom pietizmu malo na konci 17. storočia Sasko. Na univerzite v Lipsku pôsobil A.H. Francke a v Drážďanoch od r. 1686 F. Spener ako vrchný dvorný kaplán. Saská vláda sa však v obave pred cirkevnými kontroverziami postavila proti pietizmu. A.H. Francke bol v r. 1690 nútený opustiť miesto na univerzite a r. 1696 odchádza do Berlína J. Spener.

Miestom kde mohol A.H. Francke rozvinúť pietistický program sa stala r. 1694 novozaložená univerzita v Halle. Jej súčasťou nebola len teologická fakulta ale aj rozsiahla sieť sociálnych zariadení (škola pre chudobných, sirotinec, lekáreň, tlačiareň) ktoré slúžili jednak na vzdelávanie detí, ale aj resocializáciu ľudí s nízkych sociálnych vrstiev bez pracovných návykov. V týchto inštitúciách pracovali aj študenti teológie, ktorí tak získavali praktické skúsenosti pri práci s ľuďmi (diakonická práca). Úroveň prvej školy pre chudobných bola na takej vysokej úrovni, že o vzdelávanie vo Franckeho školách prejavili záujem aj hallskí mešťania, to viedlo k založeniu ďalších pedagogických inštitúcií. Na začiatku 18. storočia bol v Halle už vyprofilovaný trojstupňový školský systém. Na prvom stupni bola tzv. nemecká škola (deutsche Schule), na druhom ľudová škola pre roľníkov a remeselníkov. „V r.1727 keď Francke zomrel, mali školy 4 inšpektorov, 98 učiteľov, 8 učiteliek a 1725 detí. Pre nadaných žiakov ktorí sa neskôr stali farármi, právnikmi, lekármi bola určená latinská škola, ktorá pripravovala žiakov pre štúdium na univerzite.“³³

³¹ STOEFFLER, F.E. *Rise of evangelical pietism*. s. 9.

³² NICHOLS, J.H. *History of Christianity 1650-1950*, s. 80.

³³ WALLMANN, J. *Der Pietismus*, s. 119.

Jedným z kľúčov k úspechu hallského pietizmu bola Univerzita v Halle, na ktorej Francke vychoval novú generáciu teológov a učiteľov. Francke nielen osobne prednášal na Univerzite, ale pravidelne sa venoval aj písaniu literatúry o štúdiu Teológie (na písanie mal vyhradený čas, každý štvrtok od 10.00 do 11.00). Osobne napísal 7. zväzkov „*Lectiones Paraeneticae*“

To že štúdium teologie a metodológia tohto štúdia patrila k jeho prioritám nám dokladujú i názvy jednotlivých prednášok, ktoré publikoval aj vo forme traktátov: *Definitio studii Theologici* (r. 1708), *Definitio Methodi studii Theologici*, *Institutio brevis de Fine studii Theologici*, *Idea studiosi Theologiae* (1712) *Methodus studii Theologici* (1723)

Zbožnosť je nadradená vedomosti. Pri štúdiu teológie by sme mali dbať najprv na to a pred ostatnými vecmi aby bolo naše srdce oddané Bohu. Samotným učiteľom je Duch Svätý v srdci. Prednášky sú naproti tomu len niečo vonkajšie (povrchné). Skutočnosť a moc môžeme zažiť len skrze Ducha v srdci, nie skrze vonkajšie vedenie.

Táto Franckeho pedagogická činnosť však nebola primárne motivovaná len milosrdenstvom. Usiloval sa o reformu spoločnosti v zmysle jeho hesla „Zbožnosť a zručnosť“ (*Frömmigkeit und Tüchtigkeit*) a už od útleho detstva vštepoval svojim chovancom tri cnosti – pravdovravnosť, poslušnosť a usilovnosť

Obsah jeho teológie vychádzal z luterskej ortodoxie, odmietal však jej polemickosť. Základný účel teológie podľa neho bol, „nie len náuka, ale aj to čo je prospešné (nie reine Lehre aber das Nützliche). Je to snaha o nový stav bytia vyjadrený novým štýlom života jednotlivca. Napriek tomu, že neskoršia kritika (napr. RITSCHL³⁴) a konfesiónálny luteranizmus sa snažili postaviť medzi Lutera a Franckeho veľkú hranicu, on sám vo svojej teológii vychádzal z Lutherovho kristocentizmu a reformačného chápania hriechu, učenia o ospravedlnení a milosti.

V jeho myslení sa však už odrážal Arndtov vplyv a odlišná historická situácia Nemecka v 18. storočí. PESCHKE, STIEHL a ALAND sa domnievajú, že Molinov kvietistický mysticismus nemal podstatný vplyv na štruktúru Franckeho teológie aj keď mu pravdepodobne pomohol posunúť sa k psychologizujúcim tendenciám, ktoré nájdeme v jeho teologickom myslení.

³⁴ Albrecht RITSCHL (1822 – 1889) nemecký profesor systematickej teológie v Bonne a Göttingene.

PESCHKE však vidí prvky reformovanej teológie v jeho dôrazoch na etiku, disciplínu, sebaovládanie a lásku k blížnemu.

Hlavné Frankeho teologické témy ktoré vplyvajú na formovanie hallského pietizmu sú dôraz na zážitok obrátenia (Bekehrungserlebnis), ktorému predchádza kajúcný zápas (Bußkampf). Obrátenie musí sprevádzať i následná zmena života (životného štýlu). Je to cesta zo stavu prirodzenosti do stavu milosti, od smrti k životu. Celý teno proces podlieha božiemu poriadku (Ordnung Gottes). „Franke rozlišuje v tomto procese tri výrazné etapy:

1. Existenciálne stretnutie so Slovom božím, tzv. božie pohnutie,
2. to vypôsobí kajúcný zápas (Buß-Kampf), pri ktorom dochádza k útokom nepriateľa, diabla, sveta a tela,
3. vypuknutie a prielom viery, uchopenie ospravedlňujúceho Evanjelia vierou.“³⁵

Francke sa vyhol intelektualizmu ortodoxie zdôraznením citov, to však často viedlo k prejavom nezdravého emocionalizmu. „Pre Frankeho boli slzy, vzdychy, padanie na kolená barometrom úprimnosti, no odmietal ich ak sa stali centrom pozornosti a nebola za nimi realita. To neskôr viedlo ku kodifikovanému emocionálnemu správaniu.

Päť znakov života viery podľa Frankeho tvorí: 1. skúšky, 2. nesenie kríža, 3. poslušnosť Božieho zákona, 4. dôvera v Boha, 5. radosť zo spasenia.“³⁶

Frankeho dôraz na čas obrátenia vychádzal z náuky o božom ráde (Ordnung Gottes), čím nadviazal na ARNDTA a kombinuje ju s časovou koncepciou (Zeitbegriff). Tá predpokladá, že Boh určil každému deju určitý konkrétny čas. Franke rozlišuje „punctum temporis“, konkrétny časový bod a „periodus temporis“ obdobie, v dĺžke dňa, týždňa či mesiaca. „Ak aj človek nepozná presný deň, týždeň alebo mesiac, mal by vedieť určiť aspoň rok svojho obrátenia. Je to však božím dielom. Človek nemôže k svojmu obráteniu prispieť nejakým vlastným činom.“³⁷

Kajúcný zápas sprevádzajú útrapy (Anfechtungen). Franke poukazuje, že v tomto utrpení je ukrytý Boh a v momente keď sa človek dostáva na pokraj zúfalstva a zdá sa mu že nebo mlčí a nedostáva odpovede na svoje volanie dochádza k prielomu milosti (Durchbruch der Gnade)

³⁵ PESCHKE, E. *Die Theologie A.H. Franckes* in: A.H. Francke, Wort und Tat. s. 47.

³⁶ HANES, P. *Dejiny kresťanstva*, s. 328.

³⁷ PESCHKE, E. *Die Theologie A.H. Franckes* in: A.H. Francke, Wort und Tat. s. 47.

Hallský pietizmus bol zo strany luterskej ortodoxie kritizovaný za preťažovanie dôrazu na obrátenie, rozdeľovanie činností na kresťanské a nekresťanské (tanec, divadlo, hry).

2.3.1.1 Misia

Pietistickú misiu z Halle môžeme vnímať v dvoch rovinách. Prvá je šírenie myšlienok hallského pietizmu prostredníctvom študentov z iných krajín, ktorí študovali v Halle. Aj keď Franckeho vízia „povýšiť Halle na ekumenickú svetovú univerzitu“³⁸ bola trochu nadsadená, napriek tomu sa tu vzdelávali študenti zo Švajčiarska, Škandinávie, zástupci národov habsburskej monarchie (česi, slováci, maďari). Žiakom Franckeho bol aj Matej Bel³⁹ pôvodom z Očovej.⁴⁰ Rozsiahla bola aj spolupráca s Ruskom, absolventi univerzity učili na gymnáziách v Moskve, Petrohrade i Archangelsku. V tlačiarňi bolo zriadené ruské oddelenie, ktoré vydávalo literatúru v ruštine. Významná je i podpora misie na českom a moravskom území. „Do začiatku r. 1724 rozšírili okolo 49 000 českých traktátov, hlavne Franckeho spisy vyzývajúce k viere v Krista (*Heiliger und sicherer Weg des Glaubens*) a základy kresťanskej etiky (*Lehre vom Anfang des christlichen Lebens*).“⁴¹

Druhou rovinou hallskej misie bola tzv. pohanská misia (Heidenmission). Dánsko-hallská misia podporovaná dánskou vládou sa venovala misijnej práci medzi Tamilmi v Indii. „Do konca 18. storočia bolo z Halle vyslaných 80 misionárov. V Halle vytlačili r. 1716 prvú gramatiku v tamilskom jazyku a neskôr poslali do Indie kompletnú tlačiareň.“⁴²

Okolo 20 misionárov vyslala i misijná spoločnosť zameraná na prácu medzi Židmi, hlavne do krajín východnej Európy a do Orientu. Zo zachovanej korešpondencie vieme že Francke uvažoval i o misii v Číne, ale tieto plány sa nenaplnili.

³⁸ WALLMANN, J. *Der Pietismus*, s. 130.

³⁹ Matej BEL (1684-1749) evanjelický kazateľ, polyhistor, encyklopedista, filozof, pedagóg, člen londýnskej Royal Society a berlínskej Akademie der Wissenschaften

⁴⁰ V súčasnosti obec patrí do okresu mesta Zvolen, na strednom Slovensku

⁴¹ MOLNÁR, A. *A.H. Francke a význam hallského pietizmu pro české evangelíky*. in: Teologická příloha Křestanské revue 6 (1963), s. 53.

⁴² WALLMANN, J. *Der Pietismus*, s. 132.

2.3.1.2 Francke a Komenský

Otázka ktorá ostáva trochu v tieni záujmu bádateľov je vzťah Augusta Hermanna Franckeho k dielu Jána Ámosa Komenského. MOLNÁR poukazuje na fakt, že podpora evanjelizačnej zodpovednosti u exulantov 18. storočia zo strany hallského pietizmu, vydávanie kníh a traktátov v českom jazyku a ich ilegálna distribúcia na území Čiech a Moravy napomohla k zachovaniu evanjelického povedomia až do tolerančnej doby, a to aj napriek silnému protireformačnému tlaku.

Komenského myšlienky týkajúce sa reformy ktorá nezačína na úrovni štátu, cirkvi alebo školstva, ale u konkrétneho jednotlivca Franckeho hlboko zasiahli. Svojmu spolupracovníkovi v nakladateľskom podnikaní Heinrichovi Juliovi Elersovi adresoval tieto slová: „Nemôžem ani povedať, ako ma Panegersia osviežila. Ak tomu odpovedajú ostatné časti celého diela, sme zaviazaní svojim svedomím vydať ich úplne.“⁴³ Aj keď nakoniec neboli vydané všetky zväzky Komenského Porady, zaslúžil sa Francke o využitie mnohých Komenského podnetov v praxi a zachoval toto vrcholné dielo pre súčasnosť.

„S Komenským zdieľa Francke presvedčenie o výnimočných možnostiach a krajnej zodpovednosti človeka novej doby, ktorá pokročila na samý okraj eschatologických medzí, daných dejinám. Komenskému, tak ako kedysi Bucerovi a teraz i hallskému pietizmu, splývala starosť o konečnú osobnú spásu so starostlivosťou o prítomné spoločenské dobro.“⁴⁴

Záujem Franckeho o Komenského nám dokumentuje i jeho korešpondencia s vnukom Komenského Danielom Arnoštom Jablonským.⁴⁵ Vydal i časť Komenského Fysiky a preložil i niektoré ďalšie spisy do nemčiny. MOLNÁR označil Franckeho za osobu ktorá sa pričínila o malú komeniovskú renesanciu v 18. storočí.

2.3.2 Württenberský pietizmus

Druhou najvýraznejšou formou pietizmu po hallskom sa stal württenberský pietizmus. Tübingenská teológovia patrili k najväčším kritikom Johanna Arndta a jeho spisu *Pravé Kresťanstvo*. Na štutgartskom vládnom dvore však nenašli pre svoju kritiku podporu.

⁴³ MOLNÁR, A. *A.H. Francke a význam hallského pietizmu pro české evangelíky*. in: Teologická příloha Křesťanské revue 6 (1963), s. 50.

⁴⁴ Ibid., s. 51.

⁴⁵ Daniel Arnošt Jablonský (1660-1741) teológ, reformátor, biskup Jednoty Bratskej.

Prvou výraznejšou postavou württenberského pietizmu je Ludwig Brunnquell (1631-1689). Patril k prívržencom radikálneho pietistu Jakoba Böhmeho. Od r. 1663 pôsobil ako farár v Löchgau. „Pre podozrenie z chiliizmu bol niekoľko krát napomenutý stuttgartským konzistóriom. Po odvolaní toto učenie po niekoľkých rokoch znovu potvrdil a vydal spis *De peccato in spiritum sanctum* (1675). Brunnquell v ňom píše že je hriechom proti Duchu sv. ak niekto neverí predpovediam dnešných prorokov. Medzi takéto proroctvá radí skorý zánik pápežstva, zničenie sv. ríše rímskej, čas pokoja pre cirkev ešte pred súdnym dňom. Musel konzistóriu prisľúbiť, že svoje chiliastické a böhmistické názory nebude šíriť a bol zbavený farárskeho miesta.“⁴⁶

Ani osobný pobyt Spenera v Tübingene r. 1662 a neskorší písomný kontakt nezmenil odmietavý vzťah tübingenských teológov voči Arndtovi a pietizmu. Síce vyslovili podporu myšlienke *collegii pietatis* ale až do príchodu J.A. Bengela sa skupinky schádzali len sporadicky.

Viac pochopenia pre pietizmus Spener našiel u stuttgartského konzistória. „Ediktom z r. 1694 s názvom *Otvorenosť pietizmu* presadilo stuttgartské konzistórium pietizmus aj proti vôli tübingenskej fakulty.“⁴⁷

V porovnaní s hallským pietizmom mal však württenberský pietizmus iný charakter a teologické dôrazy. Odmietal koncept kajúceho zápasu (Bußkampf) a delenie na obrátených a neobrátených kresťanov. Výrazným znakom bol vplyv milenaristickej⁴⁸ eschatológie.

Najvýraznejšou postavou württenberského pietizmu a autorom vlastných chiliastických (milenaristických) výpočtov konca sveta bol Johann Albrecht Bengel (1687-1752).

„Podarilo sa mu jeho výkladom jednotlivých veršov Zjavenia sv. Jána vytrhnúť z kontextu, integrovať chiliastické očakávania do württenberskej zemskej cirkvi. Tak ako pred ním Spinoza a Leibniz pokúsil sa Bengel s matematickými pravidlami podložiť chronologický, spásno-dejinný rád sveta. Vychádzal z dvoch po sebe nasledujúcich tisícročí, na ktorých konci je koniec sveta. Na r. 1836 stanovil začiatok tisícročného kráľovstva, v ktorom budú dejiny pokračovať na vyššom stupni, a pre Cirkev bude znamenať príchod lepších časov.“⁴⁹

⁴⁶ WALLMANN, J. *Der Pietismus*, s. 206.

⁴⁷ Ibid., s. 210.

⁴⁸ Milenarizmus – viera v tisícročné kráľovstvo Krista na zemi pred posledným súdom.

⁴⁹ GLEIXNER, U. *Pietismus und Bürgertum*, s. 66.

2.3.3 Radikálny pietizmus

Definovať presne radikálny pietizmus nie je celkom jednoduché. Jednou jeho črtou je separatizmus a odmietanie oficiálnych cirkví, ale aj únik zo sveta, ktorý môže mať formu vzdania sa civilného zamestnania, opustenie manželského partnera. „Zatiaľ čo v prostredí reformovanej cirkvi a jej učení o predestinácii inklinoval radikálny pietizmus k tvorbe obcí, (spoločenstva vyvolených), viedol v prostredí luterskej cirkvi a jej učení o všeobecnej milosti len k vzdaľovaniu jednotlivcov od cirkvi a k vytváraniu voľných skupín. Radikálny pietizmus podporil tvorbu náboženských ideí a znamenal významný prínos moderným dejinám náboženských myšlienok. Za jeho podporu tolerancie a slobody vyznania môže byť považovaný za predchodcu osvietenectva“⁵⁰

Najvýznamnejšou postavou radikálneho pietizmu je Gottfried Arnold (1666-1714) . Narodil sa v meste Annaberg v Sasku. Študoval na univerzite vo Wittenbergu (1685-1689). Venoval sa štúdiu cirkevných dejín, zvlášť obdobiu prvej cirkvi. Od r. 1688 udržiaval písomný kontakt so Spenerom. A po jeho presťahovaní do Drážďan boli určitý čas aj v osobnom kontakte a Spener mu pomohol pri rozvíjaní jeho spirituality. „Ktoré vplyvy viedli mladého Arnolda k radikálne pietickým názorom je nejasné. Vo svojej najradikálnejšej básni *Pohrebňá pieseň Babylonu* vyzýva k zvaleniu existujúcich cirkví: *Tak teda zničte ich hniezdo, kde pyšne prebývali, roztrieštite ich deti o kamene! Hadie plamä nebude nikto oplakávať!* „⁵¹

V r. 1696 vydáva historickú publikáciu *Die Erste Liebe der Gemeinden Jesu Christi* kde popisuje život prvej Cirkvi. Dospel k názoru že kresťanstvu najviac ublížilo spojenie so štátom a budovanie rozsiahlych cirkevných inštitúcií. Naproti tomu poukazuje na jednoduchý život prvých kresťanov, ktorí sa schádzali v domácnostiach a nerobili rozdiel medzi chudobnými a bohatými. Neexistovala cirkevná hierarchia a bohatá liturgia.

V r. 1699-1700 vydal *Nestranné dejiny cirkvi a heretikov* (Unparteiische Kirchen und Ketzerhistorie. „Toto dielo vzbudilo veľké pobúrenie svojím novým postojom voči herézam, v ktorých Arnold hľadal „svedkov právd“, totiž pravých kresťanov. Pfeiderer ho obvinil, že bol nestrannejší k heretikom ako k cirkvi.“⁵²

⁵⁰ WALLMAN, J. *Der Pietismus*, s. 137.

⁵¹ WALLMANN, J. *Der Pietismus*, s. 153.

⁵² HANES, P. *Dejiny kresťanstva*, s. 329.

2.3.3.1 Filadelfské hnutie

Korene filadelfského hnutia vychádzajú z myšlienok Jakoba Böhmeho⁵³ a kresťanskej mystiky. Hnutie bolo zamerané na myšlienku filadelfského spoločenstva na konci časov. Tieto idey boli rozvinuté hlavne v Anglicku a amerických kolóniách. „Anglická mystička Jane Leade (1624-1704) založil v r. 1694 v Londýne *Filadelfskú spoločnosť* k podpore a zhromažďovaniu všetkých božích detí ktoré sa oddelili od Babylonu rozštiepených a rozdrobených cirkví. Ako nadkonfesijná spoločnosť spojená vnútorne mystickou láskou k Ježišovi a vzájomnou bratskou láskou jednotlivých členov, mala vytvoriť spoločenstvo z Filadelfie (podľa Zjav. 3,7-14), ktorí v zmätkoch posledných časov zostali verní Pánovi.“⁵⁴ Postoj Spenera a Franckeho voči tomuto hnutiu bol veľmi rezervovaný.

2.4 Významné osobnosti pietizmu

Profily osobností ktoré formovali pietistické hnutie a stručný prehľad najdôležitejších spisov nám bližšie približujú dobu a vplyvy ktoré formovali ich myslenie. Do prehľadu som zaradil aj osobnosť Johanna Arndta ktorého dielo bolo dôležitou inšpiráciou pre vznik a rozvoj pietizmu v druhej polovici 17. storočia.

2.4.1 Johann Arndt

Niektorí historici ho považujú za skutočného otca luterského pietizmu, ktorý zmenil doktrínu Slova tak ako ju chápal Luther a zmenil ju na etickú doktrínu a tým zmenil skúsenosť ospravedlnenia na skúsenosť posvätenia. KOEPP ho nazýva „pôvodcom veľkého fenoménu ktorý trval stovky rokov.“

Narodil sa 27. decembra 1555 v obci Edderitz pri Ballenstädtde kde jeho otec pôsobil ako farár. V r. 1575- 1581 študuje medicínu a teológiu na Univerzite v Helmstädtde. Neskôr v štúdiu pokračoval vo Wittenbergu, Štrasburgu a Basileji. Prostredníctvom osoby lekára Theodora Zwingra sa zoznámil s dielom Paracelsa. To má dopad i na jeho teologické myslenie. „Paracelsov vplyv sa dá mnohonásobne v Arndtových spisoch potvrdiť,

⁵³ Jakob Böhme (1575- 1624) nemecký kresťanský mystik

⁵⁴ WALLMANN, J. *Der Pietismus*, s. 170.

najvýraznejšie sa prejavuje v štvrtej knihe (zväzku) Pravého Kresťanstva, ktoré pojednáva o prírode. Aristotelizmus protestantskej školskej filozofie mu zostal cudzi, ale cenil si Platóna a najviac Seneku.⁵⁵ V roku 1583 uzatvára manželstvo s Annou Wagnerovou a taktiež nastupuje na svoje prvé pôsobisko r. 1584 ako farár v Badeborne v Anhaltsku. Tento úrad po teologickom spore (odstránenie obrazov a zrušenie krstného exorcizmu) s kalvinistickým panovníkom Johannom Georgom I. viedol k jeho odchodu.⁵⁶ Jeho novým pôsobiskom bol Quedlingburg kde zotrval 9. rokov. V tomto období vydal dielo „Iconographia“ (1596) v ktorom sa kriticky vyjadruje ku kalvinistickému odporu voči obrazom v chrámoch. V rokoch 1599 – 1609 pôsobí ako farár v Braunschweigu. V r. 1605 vychádza prvá kniha „Pravého Kresťanstva“. Dielo dokončuje počas dvojročného pobytu v Eislebene (1609-1611). Celkovo malo Pravé Kresťanstvo štyri zväzky, ale na konci 17. storočia sa z Arndtových traktátov a listov vytvoril piaty a šiesty zväzok. Posledné roky života v období 1611-1621 pôsobil vo funkcii generálneho kniežacieho superintendenta v Celle.

2.4.1.1 Spis Pravé Kresťanstvo

Arndtovo najvýznamnejšie štvorzväzkové dielo Pravé Kresťanstvo sa tématicky delí na dva celky. Témou prvých troch kníh je obnovenie božieho obrazu v duši človeka, posledná kniha je kozmologická

„Arndtovým heslom je duchovná obnova. Zdôrazňoval Božie záchranné dielo vo vnútri jednotlivca, kde má fundamentálny význam „pravé“ pokánie a viera. Zdôrazňoval tiež obrátenie, jednotu s Kristom a svätý život. Pokiaľ ide o krst, ponechal si klasický luteránsky pohľad s tým, že nakoľko nás krst robí v Božích očiach dokonalými, máme žiť tak, ako to On od nás žiada. Centrálnou témou u Arndta nebolo také spojenie s Bohom ako v mysticizme, ale nový život, dôraz ktorý je pri základoch pietizmu: Zomrieť sebe.. milovať Boha... milovať blížneho. Hoci je tento život darovaný Bohom, musí byť uchopený vierou a pestovaný vôľou. Súkromná modlitba a čítanie Písma sú nutné každý deň.“⁵⁷ Arndt kritizuje v spoločnosti rozšírenú bezbožnosť (impietas). Tak označoval kresťanov ktorý o Bohu len rozprávajú ale nepoznajú ho srdcom. Poukazoval na to, že je potrebné sa odvrátiť od hádok o pravom učení k zbožnému životu.

⁵⁵ WALLMANN, J. *Der Pietismus*, s. 35.

⁵⁶ Johann Georg I. von Anhalt-Dessau (1567-1618).

⁵⁷ HANES, P. *Dejiny kresťanstva*, s. 323.

2.4.2 Filip Jakob Spener

Narodil sa 13. januára 1635 v rodine právnika v alsaskom meste Rappoldswiller. Alsasko bolo špecifické územie, kde pôsobila tak luterská cirkev, ako aj reformovaná cirkev. Zaujímavú hypotézu prezentuje jeho životopisec GRÜNBERG, ktorý sa domnieva že tzv. Pfeiferrechts – právo usporiadať hudobné slávnosti (doslovne chránilo potulných muzikantov) ktoré bolo udelené niektorým alsaským mestám r. 1431 pánmi z Rappoltsteinu a vďaka ktorému sa aj v Rappoldswilleri každoročne organizovali niekoľko dňové rozmarné oslavy, boli koreňom Spenerovho neskoršieho negatívneho vzťahu k tancu a zábave.

Už počas dospievania sa zoznámil so spisom Johanna Arndta *Pravé kresťanstvo*. Čítal aj tvorbu anglických puritánov (L. Bayly – Praxis pietatis, E. Sonthom-Güldenens Kleinod)⁵⁸. V detstve nenavštevoval školu ale bol vychovávaný rappoltsteinským dvorným kazateľom Joachimom Stollom (ten sa stal neskôr aj jeho švagrom). Ďalšou osobou, ktorá v období dospievania formovala Spenera bola jeho kmotra Agata von Rappoltstein, ktorej spiritualita bola citovo orientovaná.

Jeden rok ešte navštevoval gymnázium v Colmare. Okrem znalostí latinčiny a gréčtiny tu získal i základ filozofie a rétoriky. V máji 1651 nastupuje na Univerzitu v Štrasburgu.

Ako bolo v tej dobe obvyklé pri štúdiu teológie, venuje sa štúdiu histórie, filozofie a biblických jazykov (hebrejčina, gréčtina). V marci 1653 končí štúdium magisterskou skúškou. K profesorom ktorí ho počas štúdia najviac ovplyvnili patria Johann Schmidt (Spener ho nazýva v Kristu milovaným otcom), učiteľ exegézy Sebastian Schmidt, „najdôležitejší pre Spenera je Johann Conrad Dannhauer (1603-1666). On mu poukázal na Luthera a jeho odkaz, že pravá viera nikdy nemôže zostať bez ovocia“⁵⁹ Jeho tichá a kontemplatívna povaha sa prejavovala, už počas štúdia. Pred obvyklými študentskými zábavami (tanec, šerm, dievčatá) uprednostňoval ticho a samotu.

Po ukončení štúdia na univerzite v Štrasburgu, absolvuje pred nástupom do prvého zamestnania v tej dobe obvyklú akademickú okružnú cestu. Jeho prvou zastávkou bola

⁵⁸ WALLMANN, J. *Der Pietismus*, s. 68.

⁵⁹ APPEL, H. *Philipp Jacob Spener*, s. 15.

Basilej, kde sa venoval štúdiu hebrejčiny u známeho hebraistu Johanna Buxtorfa. Odklon od aristotelovskej filozofie a dôraz na znalosť pôvodných biblických jazykov sa stal charakteristickým prvkom pietistických teologických škôl.

Dalej pokračuje do Ženevy, kde sa spoznal s Jeanom de Labadie⁶⁰, ktorý hlásal myšlienku zakladania malých biblických krúžkov (Konventikel). To, že ho Labadieho kvietisticko-mystická spiritualita ovplyvnila Spener nepoprel, ale „tvrdenie, že bol svojimi collegia pietatis závislý na de Labadiem, alebo na holandských skupinkách v reformovanej cirkvi, sa nedá dokázať.“⁶¹

Po krátkom zastavení v mestách Lyon a Montbéliard pokračoval do Württemberska. Krátko sa zastavil v Stuttgarte a potom strávil 4. mesiace na univerzite v Tübingene. Pod vedením profesora Raitha číta dielo rostockého teológa Großgebauera *Hlas strážcu* (Wächterstimme aus dem zerstörten Zion). Hlavné myšlienky tohto spisu: ukončenie konfesijných ostrých polemík, dôraz na službu slovom, zapojenie laikov v cirkvi ho inšpirovali pri písaní jeho najvýznamnejšieho diela *Pia desideria*. Akademické prostredie univerzity mu vyhovovalo a uvažoval o zotrvaní v Tübingene. Bol však povolaný späť do Štrasburgu. Prijal miesto slobodného kazateľa, ktoré mu umožňovalo ďalšie štúdium. V r. 1664 získava titul doktor a 23. júna slávi nielen doktorské promócie, ale aj sobáš so Zuzanou Erhardovou.

Vo februári 1666 dostáva ponuku na miesto seniora vo Frankfurte nad Mohanom a po súhlase mestskej rady v Štrasburgu sa Spener 20. júla presťahoval. Počas prvých desiatich rokov sa snaží o obnovu duchovného života v meste v duchu luterskej ortodoxie. „Obnovuje vyučovanie katechizmu, zavádza štvrťročné dni pokánia, pôstu a modlitieb.“⁶² Aj keď má spočiatku podporu vrchnosti, jeho kritika povrchnej zbožnosti obyvateľov mesta, vyvolá odpor. Po opakovaných neúspechoch Spener pochopí že reforma cirkvi presadzovaná prostredníctvom príkazov a zákazov zhora vedie len k malej zmene a formálnej zbožnosti. V r. 1670 na žiadosť jedného člena jeho cirkevného zboru, ktorý inšpirovaný jeho kázňou ho požiadal o vedenie skupinky ktorá chce diskutovať o „božích veciach“. Skupina sa začala stretávať v jeho dome, diskutovalo sa o určitej duchovnej knihe, alebo o nedeľnej kázni. „Stretávali sa dva krát do týždňa, mohli sa zúčastniť aj ženy, ale nebolo im dovolené

⁶⁰ Jean de LABADIE (1610-1674) predstaviteľ separatistického pietizmu v reformovanej cirkvi, pôvodne člen Jezuitského rádu

⁶¹ HANES, P. *Dejiny kresťanstva*. s. 326.

⁶² WALLMANN, J. *Der Pietismus*, s. 74.

diskutovať. Sedeli oddelene od mužov, tak aby neboli videné.“⁶³ Skúsenosti získané vedením tejto skupiny boli jednou z inšpirácií pri písaní návrhov na reformu cirkvi ktoré pod názvom *Pia desideria* vydal r. 1675. (bližšie viď. kapitola 2.5.2.1.) Zverejnenie tohto traktátu mu získalo veľkú popularitu, ale aj mnoho odporcov prevažne z radov duchovenstva. „Darmštadský dvorný kazateľ Balthasar Mentzer vydal písomne nielen spis „Obavy“ proti laickým krúžkom, ale u zemského grófa vymohol vydanie ediktu proti zakladaniu skupín s platnosťou pre hessenskú luteránsku cirkev.“⁶⁴ Narastajúca kritika a strata podpory zo strany mestskej rady napokon viedli r. 1686 Spenera k prijatiu miesta vrchného dvorného kazateľa na saskom dvore v Drážd'anoch.

Jeho problémy sa tým však nevyriešili, univerzity vo Wittenbergu a Lipsku pokračovali v kritike Spenerových reformných návrhov. Práve v Lipsku sa mladý A.H. Francke, ktorý práve získal magisterský titul snažil založiť malé biblické krúžky. Vedenie fakulty na čele s J.B. Carpzovom sa proti tomu postavilo. Do riešenia sporu bol zapojený aj Spener, ale vykázaniu Franckeho z Lipska r. 1689 sa mu zabrániť nepodarilo. „Spenerova kritika alkoholizmu Kurfirsta Johanna Georga III. viedla napokon k jeho odchodu na nové miesto prepošta kostola sv. Mikuláša v Berlíne“⁶⁵

V Berlíne sa podieľal na založení univerzity v Halle r. 1694 i na rozvoji diakonickej práce s núdznymi. Tá sa stala inšpiráciou pre jeho žiaka A.H. Franckeho. Rozsah kritiky zo strany luterskej ortodoxie nám dokladá aj fakt, že „fakulta vo Wittenbergu obvinila Spenera z 284 heréz.“⁶⁶ Zomiera 5. februára 1705 v Berlíne.

2.4.2.1 Pia desideria – program pietizmu

F.J. Spener pôvodne publikoval spis *Pia desideria* (Zbožné túžby) len ako predslov k postile Johanna Arndta, autora knihy *Pravé Kresťanstvo*. Postila bola vystavená na jarnom veľtrhu vo Frankfurte, kde sa zišli ľudia z celej nemeckej ríše. Publikovanie spisu doslova zo dňa na deň preslávilo Spenera v Nemecku a získalo mu mnoho priateľov ale aj odporcov. Jeho priaznivci v ňom videli muža ktorý dokončí Reformáciu (vyskytli sa i extrémne názory

⁶³ APPEL, H. *Philipp Jacob Spener*, s. 23.

⁶⁴ Ibid., s. 33.

⁶⁵ URNER, H. *Der Pietismus*, s. 24.

⁶⁶ HANES, P. *Dejiny kresťanstva*. s. 326.

ktoré označovali Luthera ako Spenerovho predchodcu). V skutočnosti Spener nepublikoval nič radikálne nové, o mnohých myšlienkach sa v spoločnosti diskutovalo. Spener však po prvý krát formuloval konzistentý program.

APPEL definuje vo svojej monografii⁶⁷ o Spenerovi základné body reformy nasledovne:

1. Rozšírenie zvestovaného božieho slova. Okrem nedeľných kázni má zanievať aj doma. K tomu malo slúžiť domáce čítanie z Biblie a náboženskej literatúry. Spener tu po prvý krát navrhuje vytváranie domácich skupín „*Collegia pietatis*“ Na prácu týchto domácich krúžkov mali dohliadať farári.
2. Posilňovanie vedomia „duchovného kňazstva“ u laikov. Nielen farár má slúžiť svojmu cirkevnému zboru, ale aj Spener si spomenul ako o tejto otázke pojednáva Luther, ktorý hovorí že „všetci kresťania sú svojim Vykupiteľom povolaní do stavu *duchovného kňazstva*. Každý kresťan má využívať svoje duchovné dary, nielen pre seba ale aj pre svojich blízkych. Má študovať Božie slovo, vyučovať, napomínať, povzbudzovať svojho brata a sestru.
3. nestačí len teoretická znalosť cirkevných doktrín, ale je potrebné praktické precvičovanie (*Übung des Glaubens*), ktoré má byť vedené v duchu bratskej lásky. Tieto duchovné cvičenia zamerané na posilňovanie spirituality a sebakontroly majú viesť duchovne zreli laici a farári.
4. Pri vieroučných sporoch a diskusiách by mali hádky, a polemiky (ktoré boli časté v lutherskej ortodoxii) nahradiť diskusia v duchu kresťanskej lásky.
5. S dosiahnutím vyššie uvedených cieľov je spojená reforma teologického štúdia. Univerzity sa majú stať „skutočnými záhradami cirkvi“ (*rechte Pflanzgärten der Kirche*) a okrem odovzdávania vedomostí, formovať aj osobnosť študenta. Spener tu pripomína vlastné zážitky zo štúdií a popisuje študentské bitky, konzumáciu alkoholu i vtipy, ktoré si študenti robili z duchovných tém a piesní. Aj pre nich Spener navrhuje vytváranie *Collegii pietatis*, v ktorých môžu vykonávať aj homiletické cvičenia (*praktische Predigtübungen*)
6. V poslednom bode Spener apeluje na farárov, aby venovali viac pozornosť homiletike. Spôsob reči, použité slová majú byť volené tak aby poslucháča zasiahli a posilnili jeho vieru. Nezabúda ani na deti a navrhuje organizovanie špeciálnych detských bohoslužieb a študijných krúžkov pre deti.

⁶⁷ APPEL, H. *Philipp Jacob Spener*, s. 35.

Spener vo svojom spise *Pia desideria* cituje autorov starocirkevných, z reformačnej doby i jeho súčasníkov. Myšlienky ktoré predostiera, nie sú teda radikálne nové, len ich opäť nanovo jasne a odhodlane formuluje.

2.4.3 August Hermann Francke

Kazateľ, teológ i pedagóg A.H. Francke patril k hlavným reprezentantom hallskej vetvy pietizmu. Narodil sa 22. marca 1663 v severonemeckom meste Lübeck. Nakoľko jeho starý otec pochádzal zo spolkovej krajiny Durínsko, presťahovala sa rodina po pozvaní vojvodu Ernsta I.⁶⁸ zvaného Zbožný r. 1666 do mesta Gotha, kde jeho otec Johann Francke pôsobil ako právnik. Jednou z jeho úloh bola aj pomoc pri obnove tridsaťročnou vojnou spustošenej cirkvi a školstva. Niektorí bádatelia⁶⁹ sa domnievajú, že tento otcov vzor neskôr Franckeho inšpiroval pri jeho sociálnych a pedagogických aktivitách. Johann Francke po necelých štyroch rokoch v Gothe r. 1670 zomrel. O výchovu sedemročného Augusta Hermana sa spočiatku stará matka a jeho staršia sestra Anna, ktorá ho učí čítať Bibliu a knihu „Pravé Kresťanstvo“ od Johanna Arndta. V Gothe stretáva i Ludwiga von Seckendorf⁷⁰ ktorý tu pôsobil vo funkcii kancelára (najskôr pre vojvodu Ernsta I. neskôr vojvodu Moritz von Sachsen-Weitz) ktorý nebol síce pietistom, ale patril k blízkym Spenerovým priateľom a obrancom. Po ročnom pobyte (r. 1676) na miestnom gymnáziu, nasledujú dva roky súkromného vzdelávania a príprava na univerzitu. Na jar roku 1679 sa pod vedením Conrada Rudolfa von Hertz zoznamuje s biblickou gréčtinou. Už na jeseň toho istého roku pokračuje v štúdiu na Univerzite v Kieli. Tu pod vplyvom arndtovsky orientovaného pedagóga Christiana Kortholta staršieho⁷¹ (ktorý bol v písomnom kontakte so Spenerom a patril k jeho podporovateľom) získava nielen nové odborné vedomosti ale v duchu pietizmu sa formuje tu i jeho osobná spiritualita. Po krátkom študijnom pobyte v Hamburgu, strávi jeden a pol roka samoštúdium v Gothe. Na jar roku 1684 pokračuje v štúdiu na Univerzite v Lipsku. Vďaka svojim znalostiam biblickej hebrejčiny a gréčtiny sa stal vedúcim *collegium philobiblicum* študijného krúžku zameraného na štúdium Biblie.

⁶⁸ Vojvoda Ernst I. Zbožný zo Saska-Gothy-Altenburgu (1601 - 1675)

⁶⁹ SCHMID, M. *A.H. Franckes Stellung in der pietistischen Bewegung*. In: A.H. Francke, Wort und Tat, s. 25.

⁷⁰ SECKENDORF, V.L. (1626-1692) historik, teoretik štátu, autor diela *Der Christenstaat* (1685)

v ktorom aplikoval i Spenerove myšlienky.

⁷¹ KORTHOLT, Ch. st. (1632-1694) cirkevný historik, profesor teológie.

Počas študijného pobytu v Lüneburgu r. 1687 zažije Francke po niekoľkodenných vnútorných zápasoch duchovné obrátenie (Bekehrung). Sám to popisuje slovami: „Tak ako keď otočíte rukou, tak sa zrazu stratili všetky moje pochybnosti.“⁷² V tejto osobnej Franckeho skúsenosti môžeme hľadať korene dôrazu na konkrétne datovanie skúsenosti obrátenia ktoré sa v pietizme rozšírilo, ale Spener ho nepoznal.

Z Lüneburgu odchádza Francke do Hamburgu kde u Johanna Wincklera získava nové znalosti biblickej exegézy. Prichádza tu do kontaktu s predstaviteľmi radikálneho pietizmu.

Vo februári 1689 sa vracia späť na univerzitu do Lipska. Nová spirituálna skúsenosť obrátenia sa prejavila aj v jeho pedagogickej činnosti. Pri výklade pavlovských listov dáva pred filologickou analýzou textov do popredia odkazy na zbožnosť a jej dosahy pre praktický život človeka. Jeho prednášky majú u študentov veľký ohlas a vedú k vzniku prebudeneckého hnutia, ktoré sa šíri i za hranice univerzity. Franckeho prednášky navštevujú i lipskí mešťania a skupinky „collegia pietatis“ vznikajú i na univerzitách v Jene a Wittenbergu. Hnutie neostalo bez povšimnutia vedenia ortodoxnej teologickej fakulty v Lipsku. Po tom čo sa stretávanie domácich skupín bez vedenia ordinovaných duchovných rozšírilo po celom Lipsku, pristúpila vláda 10. marca 1690 k zákazu domácich skupín (Konventiklov). Aj napriek Spenerovým pokusom (v tom období pôsobil na saskom kurfirstkom dvore) nebol zákaz odvolaný a Franckemu bolo nariadené aby opustil mesto.

Odchádza do Erfurtu kde získal miesto diakona v kostole sv. Augustína. I na tomto mieste pokračuje v prednáškach i práci s mládežou a prebudenecké hnutie sa rozširuje za hranice jeho farnosti. Opäť dochádza ku konfliktom s vedením mesta a ortodoxnými duchovnými. Z dôvodu roznecovania konfesijných a politických nepokojov je v septembri 1691 z Erfurtu vykázaný.

Odchádza do Berlína, kde sa presťahoval Spener a vďaka získaniu dôvery u vplyvných politických predstaviteľov získava miesto pastora v kostole sv. Juraja v Glaucha pri Halle i miesto profesora gréčtiny a orientálnych jazykov na novozaloženej univerzite. I v Halle vyvolala Franckeho činnosť odpor ortodoxného duchovenstva, ale univerzita i kostol kde pôsobil spadal pod ochranu a právomoc rodu Hohenzollernovcov ktorí patrili k reformovanej cirkvi a na území Brandenburska-Pruska uplatňovali politiku náboženskej tolerancie.

⁷² WALLMANN, J. *Kirchengeschichte Deutschlands*, s. 134.

Obdobie prvých rokov Franckeho pôsobenia bolo poznamenané príklonom k radikálnemu pietizmu. V tom období sa v strednom Nemecku šírili viaceré duchovné extatické hnutia.

„V Halberstadte ohlasovali (jednoduché slúžky) Katarina Reineke a Anna Margareta Jahn skorý zánik cirkvi a štátov. V Quedlinburgu vzbudili senzáciu Anna Eva Jacob a Magdalena Elrichs ktoré potili krv (nazývali ich *Blutschwitzerin*)“⁷³ Spenerov vplyv viedol k prerušeniu kontaktov Franckeho s predstaviteľmi týchto entuziatsko-chiliastických hnutí.

Franckeho napäté vzťahy s ortodoxným duchovenstvom v Halle vyvrcholili dvoma veľkými konfliktmi (1692, 1699/1700). Jeho situácia sa zlepšila až po nástupe Fridricha Wilhelma I. r. 1713 na trón. Ten osobne navštívil jeho pedagogické inštitúcie v Halle a patrilo k jeho podporovateľom. Franckeho odklon od radikálneho pietizmu a odmietnutie filozofie osvietenstva viedli postupne k zlepšeniu vzťahov s luterskou ortodoxiou. Príkladom toho je priateľské prijatie v Lipsku v r. 1719. Zomrel 8. júna 1727 v Halle

⁷³ WALLMAN, J. *Pietismus*, s. 115.

3. Gróf Mikuláš Ludvík von Zinzendorf a Herrnhut

V kapitole 3.1. je podaný prehľad životných udalostí grófa Zinzendorfa od jeho narodenia, až po obdobie štátnej služby v Drážďanoch. Na záver každej podkapitoly som zaradil krátke zhrnutie vplyvov ktoré formovali M.L. Zinzendorfa v danej etape života. Z dôvodu, že v období po r. 1727 je jeho pôsobenie výlučne späté s budovaním spoločenstva obnovenej Jednoty bratskej, rozhodol som sa začleniť udalosti v živote M.L. Zinzendorfa týchto rokov do kapitoly 3.2. ktorá bližšie analyzuje okolnosti vzniku a rozvoja komunity v Herrnhute.

3.1 život do r. 1727

O živote grófa Zinzendorfa bolo napísaných niekoľko samostatných monografií (BAYREUTER, SPANGENBERG, WEINLICK). Preto primárnym cieľom nasledujúcich podkapitol nie je snaha o detailný rozbor, ale majú slúžiť ako podklad pre pochopenie vývoja jeho teologického myslenia, ktoré je zhrnuté v podkapitole 3.3. Z dôvodu prehľadnosti som sa rozhodol členiť jednotlivé okruhy Zinzendorfovho života podľa miest, kde sa v jednotlivých obdobiach zdržiaval. Na záver každej podkapitoly zhrniem vplyvy, ktoré ho v danom období formovali.

3.1.1 Detstvo

Gróf Mikuláš Ludvík z Zinzendorfu sa narodil 26. mája 1700 v Drážďanoch. Zinzendorfovci boli starým rodom rakúskeho vojvodstva. Už v jedenástom storočí patrili medzi dvanásť šľachtických rodov, o ktoré sa opieral rakúsky panovník. Mikuláš Ludvík bol v poradí dvadsiata druhá generácia od doby zakladateľa rodu Ehrenholda. Roku 1662 prepožičal cisár Leopold predstaviteľovi rodu titul grófa svätej ríše rímskej. Po reformácii sa časť rodu priklonila k protestantizmu. Roku 1661, v dobe protireformácie, prastarý otec Mikuláša Ludvíka, Maxmilian Erasmus von Zinzendorf, ktorý usiloval o väčšiu slobodu vyznania, predal rakúske panstvo a odobral sa do ústrania do Oberbürgu v oblasti Franky (dnes súčasťou spolkovej krajiny Bavorsko)

Iba šesť týždňov po narodení Mikuláša Ludvíka Zinzendorfa zomiera na tuberkulózu jeho otec Georg Ludvík. Mladá vdova s malým Mikulášom Ludvíkom sa v dôsledku zložitej

finančnej situácie rozhodla presťahovať do Drážďan ku svojej matke Kataríne von Gersdorf⁷⁴. Po smrti jej otca Nicolausa von Gersdorf v r. 1702 sa spolu s matkou a Mikulášom Ludvíkom sťahuje na zámok Gross-Hennersdorf v Hornej Lužici (95 km od Drážďan). Po druhom sobáší s generálom Dubislawom Gneomarom von Natzmer v decembri 1704 odchádza do Berlína a Mikuláša Ludvíka zveruje do opatery jeho starej matky. Barónka von Gersdorf patrila do úzkeho kruhu podporovateľov pietistického hnutia. Dokazuje to i zachovaná bohatá korešpondencia s F. J. Spenerom a A.H. Franckem.

Zinzendorf o nej neskôr píše: „Bola prostredníkom medzi takzvanými ortodoxnými a pietistami a bola od obidvoch strán rovnako ctená.“⁷⁵ Na zámku Gross-Hennersdorf sa Zinzendorf ako dieťa osobne stretáva so Spenerom (ten bol jeho krstným otcom), ktorý tam organizoval známe „ecclesiola in ecclesia“ (cirkvičky v cirkvi) - domáce skupiny pre štúdium Písma a rozvíjanie osobnej zbožnosti. WALLMANN poukazuje na fakt, že okrem kruhov hallského pietizmu, udržiavala kontakt i s predstaviteľmi jeho radikálneho prúdu ako boli napr. Ernst Ch. Hochmann von Hohenau, Wilhelm Petersen, ktorých aj finančne podporovala. Čítala tiež spisy Jakoba Böhmeho a Jane Leade, zakladateľky Filadelfskej spoločnosti.⁷⁶ Ďalšie osoby ktoré ho počas jeho ranného detstva výrazne ovplyvnili boli jeho teta Henrietta⁷⁷ a jeho učiteľ Christian Ludwig Edeling. Zinzendorf o tomto období píše:

*„V dobe môjho pobytu u babičky, ktorú som veľmi ctil, došlo ku dvom udalostiam, ktoré rozhodli o celom mojom živote. Keď som mal 6. rokov odišiel po troch rokoch služby môj učiteľ pán Christian Ludwig Edeling. Pri lúčení mi rozprával o Spasiteľovi a jeho zásluhách, a čo znamená patriť len a len jemu. Jeho slová na mňa nesmierne hlboko zapôsobili, takže som prepukol v dlhotrvajúci plač, v ktorom som sa pevne rozhodol žiť len pre toho, kto za mňa položil svoj život. Predrahá teta Henrietta sa snažila toto rozpoloženie podporiť láskyplnými a evanjelizačnými slovami. Otvoril som jej svoje srdce a potom sme všetko predložili v modlitbe Pánovi.“*⁷⁸ Jeho viera v Spasiteľa sa prejavovala už v tomto období v tom, že o ňom nielen rád počúval ale aj sám rozprával. Sám si organizoval „domáce bohoslužby“ a kázal imaginárnym poslucháčom. Ako uvádza WEINLICK Lutherov malý katechizmus mal od útleho detstva vo veľkej úcte a pokladal ju po Biblii za druhú najdôležitejšiu knihu.

⁷⁴ Henrietta Katarina barónka von GERSDORF, rod. von Friesen (1648-1726).

⁷⁵ BEYREUTHER, E. *Der Junge Zinzendorf*, s. 56.

⁷⁶ Filadelfská spoločnosť – (Philadelphian Society) založená r. 1694 v Londýne anglickou mystičkou Jane LEADE, ako nadkonfesijná spoločnosť pre všetky „deti božie“ ktoré opustili Babylon rozštiepených cirkví.

⁷⁷ Henrietta Sofia von Gersdorf (1686-1761) sestra Šarloty Justiny von Gersdorf matky M.L. Zinzendorfa

⁷⁸ WEINLICK, J. *Hrabě Zinzendorf*, s. 22.

V Zinzendorfovom detstve do veku 10. rokov môžeme identifikovať niekoľko vplyvov. Najdominantnejší bol vplyv jeho starej mamy Kataríny von Gersdorf. Jej vzťah k predstaviteľom rôznych denominácií a myšlienky filadelfského hnutia formulované radikálnym pietizmom, boli základom jeho naddenominačného chápania Cirkvi a snahy o medzináboženský dialóg. Osobne sa síce stretol i s predstaviteľmi hallského pietizmu ale tento vplyv (vzhľadom na jeho krátkodobosť – jednalo sa o návštevy na Grossshenersdorfe) považujem v tomto období za sekundárny. Jeho vlastná náboženská skúsenosť spoznávania Krista od ranného detstva stála v pozadí odmietnutia konceptu obrátenia (dôraz na kajúcný zápas – Bußkampf) tak ako ho chápal A.H. Franke a bol jedným z dôvodov ich teologického rozchodu.

3.1.2 Vzdelanie

Vplyv na voľbu pedagogických inštitúcií ktorými Zinzendorf počas svojho života prešiel mala jeho rodina. Absolvoval pietistický vzdelávací ústav v Halle i univerzitu v bašte luterskej ortodoxie vo Wittenbergu.

3.1.2.1 Halle

Katarína von Gersdorf spolu s jej švagrom barónom von Canstein finančne podporovali rozvoj vzdelávacích a sociálnych aktivít A.H. Francka v Halle. Iniciátorom rozhodnutia o Zinzendorfovom štúdiu na Pedagogiu v Halle však bola hlavne jeho matka a nevlastný otec generál von Natzmer. Aj keď niektoré zdroje uvádzajú, že Zinzendorf, ktorý bol na hallskom Pedagogiu prvý študent zo šľachtickej rodiny, bol prijatý na štúdium ako určitý druh propagácie, prikláňam sa s BEYREUTHEROM k názoru, že škola bola v dobe Zinzendorfovho nástupu už dobre známa v kontinentálnej Európe.⁷⁹ Prežíva tu ťažké obdobie. Na odlúčenie od svojej starej mamy u ktorej dovtedy vyrastal nebol pripravený. „Mladý ríšsky gróf bol u nej ako sám spomína tak ochraňovaný, že až do svojich 11. rokov sa „jeho nohy nedotkli podlahy ktorá by nebola dláždená. Väčšinu času strávil v izbe na zámku a keď išiel von niekto ho niesol alebo cestoval kočom, takže ani nemohol niekde len tak

⁷⁹ Das Pädagogium, berühmt in der Bildungswelt des Kontinents, war vollbesetzt. Auf den kleinen Reichsgrafen war Francke wirklich nicht angewiesen. BEYREUTHER, E. *Der Junge Zinzendorf*, s. 85.

spadnúť.“⁸⁰ Finančné dobre zabezpečený a samolúbny gróf sa stal objektom šikany zo strany spolužiakov.

Temnou stránkou (a z dnešného hľadiska ťažko pochopiteľnou) bol zvyk hallských učiteľov využívať služby donášačov (špicľov). Pedagógovia svojich žiakov nabádali aby si všímali priestupky ostatných spolužiakov a oznamovali im ich. Kázenské priestupky boli tvrdo postihované a využívali sa aj telesné tresty, ktoré boli verejne vykonávané. „Školská nástenka oznamovala: Budúci týždeň, bude gróf palicovaný“⁸¹

V tejto súvislosti musíme pripomenúť, že Zinzendorfova matka pri jeho nástupe do školy, sama Franckeho požiadala, aby jej synovi „pritiahol opraty“ pretože je vzpurný a pyšný. Jej postoj sa nezmenil ani neskôr. Franckemu píše: „Úpenlivo vás prosím, buďte na chlapca prísny, ak dohováranie nepomôže, nech to pocíti na vlastnej koži.“⁸² Zinzendorf neskôr na túto udalosť spomína: „Od pýchy som nebol úplne slobodný. Nešťastnou náhodou som si tento rozhovor vypočul. Od toho okamihu som však musel zápasiť s myšlienkou, že musím byť niekto zvláštny, keď je potrebné ma tak tvrdo vychovávať.“⁸³ Na rozdiel od dnes rozšíreného mýtu, že deti zo šľachtických rodín, žili v prebytku a bez disciplíny, v skutočnosti rodičia dbali na výchovu a disciplínu. Obzvlášť deti z panovníckych rodov, ktoré mali šancu v budúcnosti pokračovať vo vládnutí boli všestranne vzdelávaní v oblasti práva, histórie, diplomacie a cudzích jazykov. V tomto kontexte môžeme chápať i snahu Zinzendorfovej matky, ktorá pre svojho syna plánovala kariéru na kurfirstskom dvore v Drážďanoch.

Zinzendorfov vodcovské a organizačné schopnosti sa prejavili už počas jeho štúdia v Halle. „Podľa obvyklého pietistického modelu sa Zinzendorf začal angažovať v organizovaní skupiniek určených k modlitbám a svedectvám.“⁸⁴

V Halle sú aj korene skupiny ktorá mala najdlhšie trvanie a neskôr bola nazvaná „Vznešený Rád horčičného semienka“. Pôvodnú skupinku založil spolu s priateľom grófom Frederikom de Watteville. Prísahou sa zaviazali byť verní Kristovy, byť čestní, morálni a dobrí k spolužiakom. Tento rád neskôr v ich dospelosti rozrástol o ďalších vplyvných členov ako napr. : John Potter – arcibiskup z Canterbury, Thomas Wilson biskup diecézy Sodor a Man,

⁸⁰ BEYREUTHER, E. *Der Junge Zinzendorf*, s. 86.

⁸¹ HUTTON, J.E. *History of the Moravian church*, s. 73.

⁸² Ibid., s. 74.

⁸³ BEYREUTHER, E. *Der Junge Zinzendorf*, s. 89.

⁸⁴ WEINLICK, J. *Hrabě Zinzendorf*, s. 31.

kardinál Noailles parížsky arcibiskup, dánsky kráľ Christian VI. a generál Oglethorpe guvernér štátu Georgia.

V Halle sa r. 1715 stretáva s dánskym misionárom Ziegenbalgom⁸⁵ ktorý bol na návšteve u Franckeho. Toto stretnutie ho hlboko ovplyvnilo a s priateľom Wattevillom sa rozhodli, že ak nájdú vhodného človeka, vyšlú ho na misijnú cestu k pohanským národom.

3.1.2.2 Wittenberg

Zinzendorfov strýko Otto Christian (ktorý sa po smrti otca stal jeho poručníkom) vybral Univerzitu vo Wittenbergu z dvoch dôvodov. Prvým bol zámer potlačiť pietistický vplyv hallských pedagogických inštitúcií s ktorým sa vnútorne nestotožňoval, druhým cieľom bola Zinzendorfova príprava na budúcu štátnu službu na kurfirstskom dvore v Drážďanoch.

25. augusta 1716 sa presťahoval do Wittenbergu a po zložení slávnostnej imatrikulácie 7. augusta nastúpil na štúdium práva. Absolvoval prednášky z dejín cisárstva (u dr. Spenera ml.), feudálnych zákonov, kanonického práva, histórie zákonodarstva. Súčasťou štúdia bolo aj štúdium filozofie (prednášky z logiky a etiky), základov fyziky a matematiky. Zinzendorf tu prehĺbil svoju znalosť cudzích jazykov a to zvlášť francúzštiny a latinčiny. Ovládal tiež biblickú gréčtinu a študoval i hebrejčinu. Typickým prvkom Zinzendorfovej písomnej komunikácie bolo kombinovanie nemeckého textu s anglickými alebo latinskými slovami.

Aj keď hlavným cieľom štúdia vo Wittenbergu bola právna veda, mladý gróf sa vo voľnom čase venoval štúdiu teológie a čítaniu teologických spisov. Jeho sprievodcom pri tomto štúdiu mu bol profesor Wernsdorf⁸⁶. Prostredie luterskej ortodoxie vo Wittenbergu ešte viac posilnilo Zinzendorfovú pietistickú zbožnosť. WEINLICK uvádza že „duchovné ovzdušie Wittenbergu vnímal ako ohrozenie hallskej pietistickej skúsenosti a preto sa obrnil takmer zákonnickým systémom osobných pobožností.“⁸⁷ V diskusióch obhajoval Franckeho a jeho spolupracovníkov, rozširoval hallskú literatúru a traktáty. Dodržiaval prísny denný režim súčasťou ktorého boli ranné a večerné hodinové modlitby.

Jednou z aktivít ktorým sa Zinzendorf počas svojho štúdia vo Wittenbergu venoval bola snaha o sprostredkovanie dialógu medzi predstaviteľmi luterskej ortodoxie a pietizmu. V tejto

⁸⁵ ZIEGENBALG, B. (1682 – 1719) bol nemecký misionár, prvý protestantský misionár v Indii.

⁸⁶ Wernsdorf, G. st. (1668-1729) profesor luterskej teológie, generálny superintendent, potomok českých exulantov.

⁸⁷ WEINLICK, J. *Hrabě Zinzendorf*, s. 39.

súvislosti publikoval traktát *Rôzne myšlienky o pokoji pre rozvadené luterské cirkvi*. Pripravoval osobné stretnutie profesora Wernsdorfa a A.H. Francka. K stretnutiu napokon nedošlo. Proti angažovaniu mladého grófa v cirkevných sporoch ostro vystúpila Zinzendorfova rodina. Jednak ho považovali za príliš mladého a nezrelého, a celkovo sa angažovanie šľachty vo vieroučných otázkach v tej dobe považovalo za nevhodné. (Z dochovanej korešpondencie vyplýva, že jednak jeho matka aj jeho nevlastný otec generál von Natzmer mu striktne zakázali pokračovať v týchto aktivitách).

3.1.2.3 Peregrinatio academica 1719 - 1720

Po ukončení štúdia vo Wittenbergu sa knieža Zinzendorf (tak ako to bolo v tej dobe obvyklé) vydal na okružnú cestu (Bildungsreise) po Európe. Cestu začal v Lipsku v máji 1719 a sprevádzal ho na nej jeho nový vychovávateľ Riederer. Pokračoval do Frankfurtu nad Mohanom a po rieke Rýn až do Düsseldorfu. Pri návšteve miestnej galérie došlo k udalosti ktorý významne ovplyvnila jeho život. Obraz Domenica Fettiho znázorňujúci trpiaceho Krista - *Ecce homo* s nápisom: „*Ego pro te haec passus sum. Tu vero, quid fecisti pro me?* Toto všetko som vytrpel pre teba, čo si ty urobil pre mňa?“ ho hlboko zasiahlo. „Priznal si, že na túto otázku by nedokázal kladne odpovedať a žiadal v modlitbe Spasiteľa, aby ho prinútil vždy zostať na ceste spoluúčasti s jeho utrpením, kedykoľvek by ju chcel opustiť.“⁸⁸

V Utrechte (v Holandsku) mal študovať tri mesiace, avšak niekoľko týždňov z tejto doby venoval cestovaniu po iných holandských mestách, ako Gouda, Rotterdam, Delft, Haag, Leiden, Harlem, Amsterdam. Zoznámil sa nielen s luterskými spoluveriacimi, ale aj s reformovanými, menonitmi, arminiánmi a anglikánmi. Zúčastnil sa tiež ich bohoslužieb. V každom z týchto spoločenstiev našiel niečo, čo ho priťahovalo.“⁸⁹

V Utrechte pokračoval v štúdiu práva a anglického jazyka. Stretával sa tiež s mnohými prominentnými osobnosťami ako napr. gróf Fugger, baron Wolfskehl, dr. Vitarius.

V študijnej ceste pokračoval v Paríži kde strávil 6 mesiacov. Pokračoval v štúdiu práva a francúzštiny. Okrem iných osobností parížskej vyššej spoločnosti bol prijatý aj vojvodkyňou

⁸⁸ SPANGENBERG, A. *The life of N.L. count Zinzendorf*, s. 15.

⁸⁹ WEINLICK, J. *Hrabě Zinzendorf*, s. 46.

Alžbetou Šarlotou⁹⁰. Najviac ho ovplyvnilo stretnutie s kardinálom Luisom de Noailles, ktorý patril k prívržencom jansenizmu⁹¹ vo francúzskej katolíckej cirkvi

Viedli spolu dlhé vieroučné diskusie. Zinzendorf mu venoval francúzsky preklad Arndtovho *Pravého kresťanstva*. Ich vzájomná korešpondencia trvala až do smrti kardinála r. 1729. V Paríži sa zoznámil aj s ďalšími osobnosťami jansenitského hnutia, s biskupmi z Boutagne a Montpellier. Na dvore kráľa Ludvíka XIV. spoznal i kardinála de Bissy⁹², ktorý bol odporca jansenizmu. Výsledkom týchto stretnutí bola jeho celoživotná úcta voči katolíkom. Posilnilo to jeho ekumenický pohľad na kresťanstvo a dokázal prekračovať v tej dobe ostro vymedzené denominačné hranice. Pochopil že pravá Cirkev Kristova sa nedá konfesijne vymedziť, ale dôležitý je postoj každého jednotlivca (Zinzendorf zdôrazňoval otázku vernosti každého kresťana Spasiteľovi).

V máji 1720 ukončil štúdiá v Paríži a cez Štrasburg, Norimberg, Oberbürg docestoval na Castell ku svojej tete z otcovej strany. Pôvodne jednotýždňová návšteva sa kvôli jeho zhoršenému zdravotnému stavu predĺžila na dva mesiace. Zinzendorf sa tu zaľúbil do svojej sesternice Theodory. Aj napriek tomu že so sobášom súhlasili rodičia oboch strán (len Zinzendorfova babička upozorňovala na nepriaznivý fakt pokrvného príbuzenstva) k sobášu nakoniec nedošlo. Istú úlohu tu zohrala i Zinzendorfova návšteva jeho priateľa grófa Heinricha von Reuss v Ebersdorfe. Reussova matka opäť poukázala na dôvod pokrvného príbuzenstva. Zinzendorf si taktiež uvedomoval že Theodora nezdíeľa jeho životné ciele a zasnuby zrušil.

Zhrnutie

V období štúdiá v r. 1710 – 1716 v Halle získava Zinzendorf osobnú skúsenosť s hallským pietizmom a jeho pedagogickými inštitúciami. Poznáva ich prednosti i tienisté stránky (fyzické tresty, ponižovanie). Formuje sa tu jeho charakter, získal tu znalosti gréčtiny i latinčiny (čo mu umožňuje ďalšie teologické štúdium). Po harmonickom rannom detstve, sa po prvý krát dostáva do kontaktu s rovesníkmi ktorí nezdíeľajú jeho názory a životné postoje. Stretáva sa tu taktiež s predstaviteľmi rozličných sociálnych vrstiev. Prejavuje sa tu i jeho literárny talent, ktorý neskôr uplatňuje pri písaní úvah ale hlavne pri skladaní piesní (napísal

⁹⁰ Alžbeta Šarlota FALCKÁ (1652-1722) manželka Filipa I. brata francúzskeho kráľa Ludvíka XIV.

⁹¹ Jansenizmus – teologický smer v katolíckej cirkvi v 16. -18. storočí ovplyvnený kalvinizmom, zdôrazňoval mravný život, morálny rigorizmus.

⁹² Henri Pons de Thiard de BISSY (1657 - 1737) kardinál a biskup v Toul a Meaux. Kritik jansenizmu.

okolo 2000 piesní). Vplyv hallského pietizmu vidíme vo formovaní malých skupiniek ktoré sa venovali štúdiu Písma a modlitbám. Celkovo vytvoril 7. skupín, a ich zoznam odovzdal pri odchode Franckemu. Významným impulzom bolo stretnutie s misionárom Dánsko-hallskej misie Bartholomäusom Ziegenbalgom. Jasne sa to prejavilo v misijnom zápale obnovenej Jednoty bratskej, ktorá prekonala i etablované cirkvi tej doby.

Prechod na univerzitu vo Wittenbergu, znamená prehĺbenie jeho pietisticky orientovanej spirituality. Najprv sa voči okoliu rázne vymedzuje. „Sám hovorí o tom, že vo Wittenbergu sa stal prísny pietistom a zo srdca súhlasil s názormi duchovných v Halle. Neváhal ich v diskusiách obhajovať, vyslúžil si kôli tomu mnoho opovrhnutia a sám vypracoval apológiu na obhajobu hallských teologických postojov.“⁹³ Postupne sa však jeho postoj menil. Ako uvádza WEINLICK „Zinzendorf prišiel do Wittenbergu s hallským videním, došiel však k jasnému uvedomeniu si významu oboch škôl.“ Prejavuje sa to v jeho snahe o dialóg medzi Halle a Wittenbergom.

3.1.3 Štátna služba v Drážďanoch

Po dovŕšení plnoletosti nastúpil do štátnej služby na súdnom dvore v Drážďanoch. Toto miesto prijal viac menej po tlaku zo strany rodiny (hlavne starej mamy, barónky von Gersdorf). Osobne sa viac zaujímal o duchovnú prácu, a najradšej by sa venoval kazateľskej službe. „To však bolo vzhľadom na jeho príslušnosť k šľachte v luterskej cirkvi krajne neobvyklé.“⁹⁴ Hľadal si aj miesto u dánskeho kráľovského dvora v Kodani, predtým ešte rokoval s Franckem o spolupráci a podpore dobročinnnej práce v Halle. Bol však viazaný na súhlas rodiny, ktorý nedostal a tak prijal na jeseň roku 1721 miesto dvorského súdneho radcu.

Jeho vzťah s Franckem v tomto období dokumentuje aj list, ktorý od neho obdržal dňa 19. januára 1722. Píše sa v ňom: *“V prvom rade ti chcem zablahoželať k vstupu do úradu, ... budem na teba pamätať v mojich modlitbách a srdečne ta odporúčim aj ďalším deťom božím v záležitostiach ktoré si naznačil.”*⁹⁵

⁹³ SPANGENBERG, A. *The life of N.L. count Zinzendorf*, s. 12.

⁹⁴ Ibid., s. 31.

⁹⁵ Ibid., s. 33.

Nerezignoval však ani na duchovnú činnosť. V nedeľu popoludní organizuje vo svojom byte bohoslužby, na ktorých sa zúčastňujú pietisti, separatisti i gichteliáni.⁹⁶ „Bohoslužby sa obvykle konali od tretej do siedmej hodiny popoludní. Súčasťou shromaždení bola osobná evanjelizácia, pri ktorej Zinzendorf kládol dôraz na osobné odovzdanie sa Kristu. Neustále odradzoval od odlúčenia od štátnej cirkvi.“⁹⁷ Len vďaka osobnej známosti drážďanského superintendenta Löschera a Zinzendorfa (poznali sa z Wittenbergu) neboli zhromaždenia, ktoré čoskoro vzbudili pozornosť miestnej luterskej cirkvi hneď zakázané.

Ďalšou aktivitou, ktorej sa Zinzendorf v tomto období venoval bolo vydávanie týždenníka *Drážďanský Sokrates*. „Jeho ostrá satirická kritika pomerov v cirkvi vzbudila nevôľu“⁹⁸ Najprv boli vydávané anonymne, ale po konfiškácii tretieho čísla sa k nim Zinzendorf prihlásil. Noviny vychádzali až do decembra 1726.

Počas svojho drážďanského pobytu urobil Zinzendorf dve závažné životné rozhodnutia. V apríli 1722 kúpil panstvo Berthelsdorf na pozemkoch ktorého bola založená i obec Herrnhut. 7. septembra toho istého roku uzatvára manželstvo s Erdmuth Dorotheou von Reuss, sestrou jeho priateľa grófa Heinricha von Reuss. Tento krok dlho zvažoval. Napokon sa rozhodol vstúpiť do manželstva. „Kresťanské manželstvo vnímal výlučne ako obraz zjednotenia Krista s Cirkvou, odvodzujúc to z biblických veršov listu Efezským 5, 21-33.

V r. 1727 definitívne opúšťa štátnu službu a plne sa venuje správe panstva v Berthelsdorfe a budovaniu spoločenstva v Herrnhute.

3.2 Herrnhutské obdobie

Herrnhut je jednou z viac než 150 obcí ktoré založili českí pobeľohorskí exulanti v Sasku. Nakoľko je priamo spojená s pôsobením grófa Mikuláša Ludvíka von Zinzendorf, budeme sa podrobnejšie venovať jej histórii, jednotlivým osobnostiam i analýze jednotlivých období (vieroučným sporom a ich riešeniam). V nasledujúcej podkapitole analyzujeme dôvody vzniku náboženskej emigrácie z Českých krajín, ktorá smerovala do Saska, Sliezska a neskôr i Pruska.

⁹⁶ GICHTEL, J.G. (1638 - 1710) nemecký mystický náboženský vodca, kritik luteranizmu.

⁹⁷ WEINLICK, J. *Hrabě Zinzendorf*, s. 57.

⁹⁸ WALLMANN, J. *Der Pietismus*, s. 187.

3.2.1 Príčiny náboženskej emigrácie po r. 1620

Dostupné historické pramene nám dokladujú, že k náboženskej emigrácii z krajín českej koruny dochádzalo už niekoľko týždňov pred samotnou bitkou na Bielej Hore 8.11. 1620. Spolu s postupujúcou cisárskou armádou dochádzalo okrem rabovania i k prípadom násilnej rekatolizácie. Po samotnej bitke odchádza najprv šľachta a mešťania podporujúci stavovské povstanie. Po vykázaní utrakvistických a bratských kňazov z Prahy a ostatných kráľovských miest dekrétom z decembra 1621, sa ešte nemeckí luteráni spoliehali na ochranu saského kurfirsta Johana Georga I.⁹⁹ no 24. októbra 1622 boli na cisárov rozkaz z Čiech vypovedaní aj ich náboženský predstavitelia. Tieto udalosti nám v spise Historie o ťažkých protivenstvích církve české približuje aj Jan Ámos Komenský slovami:

„Po spořádání jakžkolivěk politických věcí a prvním žizně babylonské nevěstky krví přednějších lidí (kterýchž 21. června v roku 1621. utraceno bylo 27, jakž hned ta historie vypsána bude) uhašení či raději více rozpálení, ihned na církev násilně nastoupili. Nebo když se slavnost Božího narození v témž dobíhajícím 1621. roku přibližovala, vyšel jmenem knížete z Lichtenšteina, země České gubernatora, mandát, v kterémž celé té předešlé rebelie příčina farářům pražským se přičítala; že prý svárlivými a lživými řečmi a spisy tak obecného jako i předního lidu proti císaři popouzeli; že nových jedovatých konfederací a nového krále volení původové byli; a že posavad jakožto lidé nepokojní, všeteční a bouřliví všecko zjevně i tajně bouřiti a nové v lidech proti císaři nenávisti rozněcovati nepřestávají. Protož že se za příčinou obecného pokoje do třetího dne z Prahy, do osmi pak dnů ze všeho království a k němu přivtělených zemí, a to na věčnost vypovídají. A jestli by kdo z nich jakýmkoli způsobem buď v království se zdržovati neb kdykoli do něho se vrátiti, aneb kdokoli je přijímati a přechovávati se pokusil, obojí jednotejným právem že na hrdle trestání býti mají. Datum v Praze 13. Decembra. 1621. Tak tedy kněží čeští (nebo německých ještě pro kurfirsta saského ušetřeno) z Prahy vyhnáni, kostelové jezuitům oddáni. A jaké tu pobožných lidí předěšení, jaké v svědomích svírání bylo, když své správce vyprovázeli a s nimi se žehnali, těžce se perem vypsati může.“¹⁰⁰

V máji 1624 museli z Čiech odísť aj tí utrakvistickí, luterskí a bratskí farári ktorí vďaka priazni nekatolíckych zemepánov v krajine aj napriek predchádzajúcemu zákazu ešte pôsobili. Ich ekonomická situácia po emigrácii bol často krát veľmi komplikovaná. ŠTĚŘÍKOVÁ uvádza: „Údel evanjelických farárov v exile bol jeden z najtvrdších. Bolo ich príliš mnoho než aby mohli dúfať, že sa im podarí dostať miesto v niektorej lužickej alebo saskej farnosti. Mnohí z nich naviac nevedeli nemecky, iní hovorili nemecky len čiastočne. Boli často odkázaní na almužny, ako naznačujú staré účty saských miest. Predovšetkým starší farári neboli inej práce než duchovenskej ani schopní. Ich rodiny trpeli veľkú biedu. Komu z nich sa

⁹⁹ Johann Georg I. von Sachsen (1585 - 1656) Saský kurfirst od r. 1611.

¹⁰⁰ KOMENSKÝ, J.A. Historie o ťažkých protivenstvích církve české, s. 108.

podarilo dostať sa v Sasku na faru, musel byť spokojný i s najskromnejšími platovými podmienkami.¹⁰¹

V zvlášť nevýhodnej pozícii pri emigrácii boli poddaní, ktorí ak chceli legálne opustiť územie Čiech museli žiadať o povolenie svojho zemepána. V období po tridsaťročnej vojne ktorá spôsobila rapídny pokles obyvateľstva však feudáli len veľmi neochotne súhlasili s vysťahovaním (a tým i stratou) už tak málo početnej pracovnej sily z ich panstiev. Vysoké výkupné si väčšina z nich nemohla dovoliť zaplatiť, jedinou možnosťou tak zostávala ilegálna emigrácia. To spôsobovalo diplomatické napätie medzi cisárom Ferdinandom II. (na ktorého sa so sťažnosťami po hromadných útekoch poddaných obracali českí feudáli) a saským kurfirstom Johannom Georgom I. K zlepšeniu právneho postavenia exulantov prispel Pražský mier z 30. mája 1635 keď územia Hornej a Dolnej Lužice dostal do správy Saský kurfirst (Tradičný reces) v rámci vyrovnania vojnových dlhov. Na druhej strane sa Švédsko týmto právnym aktom stalo nepriateľom Saska a exulanti ktorí práve do tejto severskej veľmoci vkladali nádeje na konsolidáciu náboženských pomerov v Čechách a v niektorých prípadoch boli i osobne zaangažovaní (členstvom v švédskej armáde) sa dostali do pozície podozrivých a nelojálnych osôb voči kurfirstovi. To viedlo k vytváraniu podrobných zoznamov všetkých exulantov a k vyžadovaniu prísahy vernosti saskému kurfirstovi. Znenie prísahy bolo nasledovné:

„Ich N. schwere zu Gott dem Allmächtigen das ich Churf. Durchl. zu Sachsen u.s.w., meinem gnedigsten Herrn, unter dessen Gnedigsten Schutze ich als ein Exulant mich begeben, getrew vndt hold zu sein, mit Ihrer Churf. Dchlt. Wiederwertigen vndt Feinden mich in keine verdachtige Correspondentz noch bestallung einlassen, sondern nach meinem besten vermögen schaden helfen, warnen vndt abwenden, dargegen nuzen, vndt frommen befördern, vndt mich also bezeugen will, als einem getrewen Schutzverwanten eigenet vndt gebuhret; So wahr mir Gott helffe vndt sein heiliges wortt durch Jesum Christum unsern Herrn.“¹⁰²

Zložením prísahy sa exulanti stali chránencami kurfirsta (Schutzverwandte) ktorý za túto právnu záruku vyžadoval poplatky (tzv. Schutzgeld, väčšinou vo výške 2 toliare ročne).

Ani nástup nového panovníka Ferdinanda III.¹⁰³ začiatkom roka 1637 neprinieslo zlepšenie náboženskej situácie. Česká exilová šľachta síce predložila novému panovníkovi prosbu o zrušenie majetkových konfiškácií a povolenie náboženskej slobody, tá však bola zamietnutá. V platnosti zostali i naďalej podmienky uzákonené v Pražskom mieri. Pre exulantov to znamenalo že jedine osoby ktoré zložili prísahu saskému kurfirstovi mohli

¹⁰¹ ŠTĚŘÍKOVÁ, E. *Exulantská útočiště v Lužici a Sasku*, s. 4.

¹⁰² *Ibid.*, s. 11.

¹⁰³ Ferdinand III. Habsburský, (1608 - 1657) bol rakúsky arcivojvoda, uhorský (od r. 1625), český (od r. 1627) a rímsky kráľ (od r. 1636), ríšskonemecký cisár (od r. 1637).

prekročiť hranice Českého kráľovstva bez rizika uväznenia. V praxi sa však ani toto nariadenie často krát nedodržiavalo a zatknutí boli i exulanti so saským pasom.

Českí feudáli hľadali rôzne cesty ako získať späť svojich poddaných a tak ich obviňovali s rôznych kriminálnych deliktov ako krádež, podpaľačstvo, vzburá. Väčšina obvinení sa po prešetrení kurfirstovými úradníkmi ukázala ako nepravdivá. Došlo i k pokusom o násilné zavlčenie exulantov ako nám to dokumentuje i sťažnosť na porušenie zemského výsostného práva zemského správcu Callenberga z augusta 1656 adresovanú kurfirstovi. V neskoršom období dochádzalo k paradoxnej situácii, že tajní evanjelici formálne prijali katolícku vieru, takže z právneho hľadiska už boli katolíci a právo emigrovať z náboženských dôvodov sa na nich nevzťahovalo. V prípade že formálny katolík v Čechách odmietol prijať sviatosť posledného pomazania z rúk kňaza, bol automaticky považovaný za nekatolíka a kacíra, čo znamenalo odopretie kresťanského pohrebu a zákaz pochovať telo zosnulého na miestnom cintoríne.

Na začiatku osemnásteho storočia, po 50. rokoch uplatňovania zásad vestfálskeho mieru (a teda i zásady: *cuius regio, eius religio*) boli české krajiny cele katolícke. Napriek tomu si tajní evanjelici z generácie na generáciu predávali zásady svojej viery a udržiavali kontakty s emigráciou.

Cisár Karol VI.¹⁰⁴ vydal ďalšie rekatolizačné patenty, čo viedlo k novej vlne emigrácie z náboženských dôvodov. Reskript z 29. januára 1726 vymedzuje tresty ktoré môžu byť uložené za prečin kacírstva. Do zoznamu trestov patrili nútené práce v okovách, rodičom mohli byť odňaté deti na prevýchovu v katolíckom duchu a taktiež i trest smrti. Po troch rokoch nútených prác mali byť zatvrdení kacíri vykázaní z krajiny, no u mladých mužov súd pristúpil zväčša k nariadeniu služby v armáde (čo sa v kontexte turbulentnej politickej situácie takmer rovnalo trestu smrti).

V r. 1733 bolo vymenovaných 14 arcibiskupských misionárov, ktorých úlohou bol pátrať po kacíroch a zakázaných knihách. Okrem nich však na území Čiech pracovali i tajní evanjelickí misionári (predikanti) a to i napriek zákazu zo strany saských zemepánov.

¹⁰⁴ Karol VI. Habsburský (1685 – 1740) rakúsky arcivojvoda a ríšskonemecký cisár, od r. 1711. Otec Márie Terézie, 5.9. 1723 korunovaný za českého kráľa.

3.2.2 Teologické pozadie Jednoty bratskej

Korene starej Jednoty bratskej siahajú do obdobia husitských vojen. Po porážke radikálnych „táborských“ husitov, umiernená utrakvistická cirkev pod vedením Jana Rokycanu hľadá možnosť určitého kompromisu s katolíckou cirkvou. Skupina ľudí ktorí naďalej usilovali o reformu cirkvi, ovplyvnení učením Petra Chelčického¹⁰⁵ vytvorili pod vedením brata Gregora r. 1457 najprv tzv. Bratstvo zákona Kristovho. Usadili sa v Kunvalde vo východných Čechách. Bola to ešte uzavretá, asketicky orientovaná komunita. Členom sa nemohol stať vojak, obchodník ani šľachtic. Po smrti brata Gregora r. 1474 sa „Bratstvo“ začína postupne otvárať a zmiernovať prísne separatistické tendencie. Toto obdobie je známe ako spor „väčšej a „menšej“ stránky. Úzka rada r. 1495 rozhodla v prospech väčšej stránky „Jednota sa prestala odlučovať od sveta, tým väčší dôraz však kládla na čistou života a cirkevnú kázeň.“¹⁰⁶ Nasleduje obdobie nového hľadania, teologických sporov o tom akým smerom sa bude toto spoločenstvo uberať. Novým impulzom je príchod Lukáša Pražského.¹⁰⁷ „Z Jednoty sa na mieste pôvodného spoločenstva bratov k zachovaniu kresťanského rádu a kázne stala dobre organizovaná cirkev podobná obec s katechizmami, rituálmi, spevníkmi. Čechy boli rozdelené na 4 diecézy. V čele každej bol biskup.“¹⁰⁸ Za rok založenia sa považuje r. 1467 keď Jednota začala vysväcovať vlastných kňazov.¹⁰⁹

Bratia nerozlišovali cirkev viditeľnú a neviditeľnú. Hovorili o podstatnej cirkvi ktorá je tam kde ľudia prijímajú Božiu milosť v Ježišovi Kristovi prostredníctvom zvestovaného evanjelia, a o cirkvi služobnej .

„Pravá Kristova cirkev je po celú dobu existencie v čase v situácii eschatologickej. Jej vernosť je možné merať práve tým, nakoľko si toto svoje špecifické postavenie uvedomuje a dôsledne s ním počíta. V nádeji je anticipáciou božieho kráľovstva. Je súborom všetkých, ktoré Boh v Kristu vyvolil, aby mali účasť na podstatných veciach. Jej svätosť je založená v božej spravodlivosti a pravde. Služobná cirkev má človeka privádzať do cirkvi podstatnej. Nie je teda sama o sebe cieľom. Na nej je, aby bola cirkvou vyznavačskou, ochotnou trpieť. Neskôr prijali Bratia z Augustany za znak pravej cirkvi slovo božie a sviatosti, ale pridávali

¹⁰⁵ Peter Chelčický(?1390-?1460) spisovateľ, radikálny náboženský mysliteľ, zastával pacifistické postoje, odmietal delenie spoločnosti na stavy. Bol proti použitiu násilia pri riešení vieroučných sporov.

¹⁰⁶ ŠOLTÉSZ, Š. *Dějiny křesťanské církve*, s. 79.

¹⁰⁷ Lukáš Pražský (1460-1528) český teológ, biskup Jednoty bratskej

¹⁰⁸ WINTER, E. *Tisíc let duchovního zápasu*. s. 98.

¹⁰⁹ Názory na túto udalosť sa líšia. Amedeo Molnár považuje stretnutie Bratov na Rychnovských horách r. 1464 za začiatok existencie Jednoty Bratskej.

ako ďalšiu známku cirkvi život formovaný kázňou a pohotový k vyznavačskému utrpeniu vo svete.“¹¹⁰ Kristocentrické zameranie nám dokumentuje i bod III. Učenia Jednoty bratskej, kde sa píše: „Ježiš Kristus, osoba nášeho Spasiteľa, je osou našej zvesti o spáse. Lebo v ňom máme milosť Syna Božieho, lásku Otcovu a účasť Ducha svätého. Svedectvo o ňom, čo zahŕňa v skratke „Slovo kríža“ (1K. 2,2), t.j. svedectvo o Ježišom dobrovolnom prijatí ľudského života, utrpenia a smrti, o zdrojoch milosti, ktoré nám tým otvoril, je východiskom, stredom i cieľom nášho kázania.“¹¹¹

K ďalším významným Jednoty bratskej patrili: Jan Augusta,¹¹² Jan Blahoslav,¹¹³ Ján Ámos Komenský¹¹⁴.

3.2.3 Založenie exulantskej kolónie Herrnhut

Iniciátorom založenia kolónie bol Christian David (1690-1751). V luterskom zbore v Zhorelci (nemecky Görlitz) sa stretáva s grófom Zinzendorфом, ktorý mu ponúkol miesto na založenie novej obce na jeho statku v Berthelsdorfe. Ten neskôr uvažoval o novom mieste pre exulantskú obec v Ebersdorfe, ale Christian David pomerne rýchlo zorganizoval prvú skupinu emigrantov z Moravy. Tvorili ju dve rodiny a jeden mladý muž. Po príchode do Bertelsdorfu (bez Zinzendorfovho vedomia) kontaktovali miestneho evanjelického farára Johana Andreasa Rotheho. Ten napísal doporučujúci list pre Zinzendorfovú babičku Henriettu Katarinu von Gersdorf, ktorá záležitosťou poverila správcu statku Berthelsdorf Johana Georga Heitza. Správca Heitz bol myšlienke novej exulantskej kolónie priaznivo naklonený a vybral vhodné miesto pri ceste z Löbau do Žitavy pod kopcom zvaným Hutberg.

17. júna 1722 začal Christian David a jeho priatelia s výstavbou prvého domu. V prvých mesiacoch pri zakladaní obce bývali exulanti u správcu statku v Berthelsdorf Heitza. On im taktiež slúžil výkladmi Písma až do 22. augusta 1722 keď bol do svojho úradu oficiálne uvedený J.A. Rothe.

3.2.3.1 Christian David

¹¹⁰ MOLNÁR, A. *Na rozhraní věků. Cesty reformace*, s. 366.

¹¹¹ *Jednota bratrská, kniha o vzniku, učení, řádech a zřízení*. s. 53

¹¹² Jan Augusta (1500-1572) kazateľ, biskup Jednoty bratskej, snažil sa o zblíženie so svetovou reformáciou i utrakvistami.

¹¹³ Jan Blahoslav (1523-1571) teológ, spisovateľ, od r. 1557 biskup Jednoty bratskej, autor diel: O pôvodu Jednoty, Gramatika česká, Muzika, Bratrský archiv, Šamotulský kancionál,

¹¹⁴ Jan Ámos Komenský (1592-1670) teológ, pedagóg, jazykovedec, biskup Jednoty bratskej.

Patril medzi zakladajúcich členov Herrnhutu. Bol kľúčovou osobou a organizátorom prvých exulantov, ktorí sa v Herrnhute usídlili. Narodil sa 17. februára 1692 v Ženkľave¹¹⁵ na Morave. Na rozdiel od väčšiny exulantov nevyrastal v rodine s bratskou tradíciou, ale bol vychovávaný v katolíckej viere. Pochádzal z národnostne zmiešanej rodiny (otec bol Čech, matka Nemka) ovládal teda oba jazyky. Počas svojich učňovských rokov sa po prvý krát dostáva do kontaktu s tajnými protestantmi. Tesársky majster Paul Gold zo Suchdolu mu daroval Bibliu. David na stretnutie s ním spomína:

„Ja som bol katolíkom a veľmi mi záležalo na mojom spasení: chodil som na púte, liezol som po kolenách okolo obrazu Panny Márie, ale nenachádzal som pokoj. Tento muž (Gold) videl, že sa často modlím ruženec. Povedal mi: „Ach! To ti nepomôže. Sľúbil, že mi ukáže knihu, v ktorej je napísané, čo hovoril Pán Boh... Dovtedy som nikdy nepočul o Biblii, preto to bolo pre mňa niečo celkom nového. Povedal mi tiež, že reformovaní sú správni kresťania, obrazy že sú modly a ten, kto sa k nim modlí, je modlár. Hneď som sa rozhodol, že keď sa vyučím, vydám sa na cesty, aby som videl, či nájdem takýchto (reformovaných) ľudí.“¹¹⁶

Po vyučení sa vydal na cestu do Uhorska, kde sa usiloval dostať do kontaktu s luteránmi. Evanjelický farár v Modre mu pre vzdelávanie v luterskej viere odporučil Sasko. (V Uhorsku bola konverzia s katolicizmom na luterstvo trestná). Po počiatočnom neúspechu v Lipsku pokračoval v ceste do Berlína kde sa stretol s evanjelickým farárom ktorý ho vyučoval a neskôr i prijal do luterskej cirkvi. V r. 1715 je krátky čas v pruskej armáde a zúčastní sa vojny so Švédskom. Po prepustení z armády pracuje ako tesár v Zhorelci kde sa stretáva s pietistickým farárom Melchiorom Schefferom. Pietistická spiritualita ho oslovila. Následne absolvoval niekoľko ciest na Moravu, kde aktívne evanjelizoval a snažil sa nájsť tajných luteránov. Oženil sa s Annou Elisabeth Ludwig s ktorou mal 5 detí, ani jedno sa však nedožilo dospelosti. Hľadal miesto kde by mohol vytvoriť kolóniu pre náboženských exulantov. V Zhorelci sa David zoznámil s Johannom Andreasom Rothe, ktorý ho predstavil kniežat'u Zinzendorfovi. Po prisľube poskytnutia pozemku na jeho panstve v Berthelsdorfe sa vydal na Moravu a priviedol prvých emigrantov bratov Jakoba a Augustina Neisserovcov, Michala Jäschka a Martu Neisserovú (15. ročnú dcéru Wenzela Neissera). David absolvoval aj napriek nebezpečenstvu zatknutia celkovo asi 12 misijných ciest na Moravu. 20. mája 1733 sprevádzal Mateja a Christiana Stachovcov na misijnej ceste do Grónska, kde staval domy pre misionárov (z dôvodu nedostatku stavebného dreva, vypracoval novú metódu stavby

¹¹⁵ Niektoré zdroje uvádzajú aj dátum 31.12. 1690. Krstné záznamy zo Ženkľavy však boli omylom zaznamenané v matrike obce Rybí a uvádzajú aj dátum narodenia Ch. Davida uvedený v texte

¹¹⁶ ŠTEŘÍKOVÁ, E. *Jak potůček v jezeře*, s. 27.

domov s prefabrikovaných dielcov, prepravených loďou do Grónska). Založili tam osadu Nový Herrnhut Celkovo navštívil Grónsko tri krát. So stavebnými projektmi pomáhal i v osade Nazaret v Pensylvánii v Severnej Amerike. „David sa venoval aj kazateľskej činnosti, písal listy a skladal piesne napr. Sonne der Gerechtigkeit, gehe auf zu unserer Zeit – EKG 218.“¹¹⁷

3.2.3.2 Augustin Neisser

Narodil sa r. 1683 v Žiline na Morave, bol vnukom Georga Jäskeho, povoláním nožiar. Patril spolu so svojim bratom Jakubom do prvej skupiny exulantov ktorá prišla s Kristiánom Davidom do Berthelsdorfu a založila Herrnhut. Požíval úctu zo strany grófa Zinzendorfa i farára Rotheho pre obsiahle znalosti Biblie. Určitý čas zastával i funkciu staršieho v Herrnhute. „Po roku 1737 sa začal Augustínov vzťah k Zinzendorfovi komplikovať. V obci i v zbore mal Augustin zvláštne postavenie a preto s nim mali bratia veľkú trpezlivosť, keď zistili, že sa s nimi v istých bodoch učenia rozchádza. Augustín niekoľko rokov dúfal, že nezhody sú len dočasné a snažil sa rozdiely prekonať.“¹¹⁸ V roku 1746 dochádza k definitívnej rozluke a sťahuje sa do Grosshennersdorfu, kde o 5 rokov neskôr i zomiera. Jeho manželstvo s Martou (rod. Dürlück) bolo bezdetné.

3.2.4 Vieroučné spory medzi Moravanmi a grófom Zinzendorfom

V novo založenej osade Herrnhut sa stretla náboženská tradícia Jednoty bratskej a luteránskeho pietizmu. Ako sme uviedli v predchádzajúcej kapitole v prvých mesiacoch exulantom duchovne slúžil správca statku Berthelsdorf Heitz, ktorý bol z reformovanej cirkvi. Vieroučne tak bol k Moravanom bližšie ako luterský farár Rothe, ktorý bol do funkcie duchovného správcu o niekoľko mesiacov ustanovený.

V snahe o náboženskú jednotu založil Zinzendorf po svojom presťahovaní na zámok Berthelsdorf svoj prvý spojený húfik (*Erstes verbundenes Häuflein*) skupinu okrem neho a jeho manželky tvorili farár Rothe, správca Heitz a jeho manželka, tri slečny von Zeschwitz,

¹¹⁷ Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon [online]. Posledná revízia 27. február 2012 [cit. 2012-4-6].

Dostupné z: <http://www.bautz.de/bbkl/d/david_c.shtml>.

¹¹⁸ ŠTĚŘÍKOVÁ, E. *Jak potůček v jezeře*, s. 378.

grófkina komorná Regina Bonacker, sluha Tobias Friedrich, Christian David, Augustin a Jakob Neisserovci. Gróf sa však z dôvodu svojho pracovného úväzku na kurfirstkom súdnom dvore zdržiaval v Drážďanoch a formálne vytvorená skupina bez vedúcej osobnosti nefungovala. Rozpory medzi Rothem a správcom Heitzom sa i naďalej prehlbovali, pričom Zinzendorf sa postavil na Rotheho stranu. Konflikt vyvrcholil Heitzovým odchodom z Berthelsdorfu. Jeho odchod mal dopad aj na exkulantskú komunitu, ktorej duchovne slúžil.

Zinzendorf sa rozhodol vybudovať v Herrnhute po vzore Halle centrum náboženskej a pedagogickej práce. Začal s výstavbou školy pre mladých šľachticov. Budova slúžila vzdelávacím účelom len rok a pol, potom sa v nej zriadil sirotčinec a napokon sa z nej stal zborový dom (Gemeinde Haus). Navštívil Frankeho v Halle a prezentoval mu svoje plány. „Očakával povzbudenie a užitočné rady, stretol sa však s pravým opakom. Frankeho kolega Anton bol nadšený, Franke sám zrejme očakával, že bude do záležitosti zasvätený skôr a pozeral sa na priateľov plán postupu ako na konkurenciu vlastným inštitúciám.“¹¹⁹ Ich vzájomné vzťahy však zostali korektné. Vzťah medzi Halle a Herrnhutom sa začal zhoršovať až po Frankeho smrti (1727).

12. mája 1724 prišli z Moravy piati muži (David Nitschmann – vyznavač, David Nitschmann – biskup, David Nitschman – syndikus, Melchior Zeisberger, Johann Teltschig) ktorí boli potomkami členov starej Jenoty bratskej. Títo muži (označovaní ako Fünf Kirchenmänner) boli neskôr považovaní za zakladateľov obnovennej Jednoty bratskej.

Rothe sa snažil exulantov viesť v intenciách luterskej zbožnosti. Dôvodom prvého sporu bolo používanie bratského spevníku z r. 1566 a Komenského katechizmu z r. 1661. Farár Rothe i Zinzendorf vystúpili proti jeho používaniu, pretože ho pokladali za kalvinisticky orientovaný. Ďalším sporným bodom bola výzdoba evanjelických kostolov (obrazy), i spovednica a existencia osobnej spovede. 17. januára 1725 došlo k spoločnému stretnutiu farára Rotheho, magistra Scheffera zo Zhorelca, grófa Zinzendorfa a Fridricha Wattewille. Predmetom rokovania bol zjednotenie ich postojov pri riešení vieroučných problémov obyvateľov osady Herrnhut.

¹¹⁹ WEINLICK, J. *Hrabě Zinzendorf*, s. 69.

Jedným z opatrení ktoré zaviedol farár Rothe a ktorým sa chcel priblížiť rádom Jednoty bratskej bolo zavedenie zvláštnych úradov (Ämter), ktoré umožnili aj zapojenie laikov do práce cirkevného zboru. Moravia si tak zo svojich radov zvolili tzv. napomínateľov, učiteľov, opatrovateľov nemocných. Tento pokus však nebol úspešný, a Rothe ho neskôr zrušil.

„Pretože snahy farára Rotheho o dosiahnutie plnej konformity Moravanov s luterskou cirkvou nevedli k cieľu, vložil sa ešte v tom roku do veci sám gróf Zinzendorf, ktorý udalosť opisuje slovami: *...Tri dni a tri noci s výnimkou niekoľko hodín, som neúnavne strávil s mojimi Herrnhutskými, aby som vymýtil učenie o predestinácii, až nakoniec jeden po druhom od neho upustili. Tieto a podobné veci sú málo známe, pretože kto bude vydávať svedectvo sám o sebe?*“¹²⁰

Príchod ďalších nových obyvateľov z rôznym náboženským pozadím však vytváral i naďalej problémy a konflikty v Herrnhute. Stretli sa tu moravia, pietisti, ale aj predstavitelia rôznych radikálnych skupín. Najväčšiu kontroverziu vyvolal Krüger, ku ktorému sa pridali i Christian David. Ten o tomto období neskôr píše:

„Nebola tu (v Herrnhute) riadna kázeň a žiadny poriadok, pán gróf tu nebol a pan Rothe nebol tým mužom, ktorý by nás vedel viesť. Okolo roku 1726 k nám prišiel pán Krüger z Voigtlandu. Pretože na ňom bola vidieť bázeň Božia a pokora, považovali niektoré v Slove Božom neskúsené duše jeho mienku za niečo zvláštneho, ako by mu Boh bol niečo veľkého zjavil a zveril. Nechal som sa potom ale tak daleko ovplyvniť, že som sa separoval nielen od cirkvi, ale aj od svojich bratov (Moravanov), pretože som ich pokladal, všetkých za pokrytco.“¹²¹

Problémy i naďalej pretrvávali a tak Zinzendorf prenechal Rothemu len starostlivosť o Berthelsdorf a duchovnú správu Herrnhutu prevzal na seba.

3.2.5 Duchovná obnova Herrnhutského spoločenstva

Situácia sa začala zlepšovať po tom keď Zinzendorf 12. mája 1727 vydal pre Herrnhut *Vrchnostenské príkazy a zákazy* (Herrschaftlichen Geboten und Verboten). Bol to súbor zákonov a pravidiel ktorými sa mali riadiť obyvatelia obce. Okrem právnych a hospodárskych otázok (výstavba nových domov, podmienky prevádzkovania remesiel, poplatky za

¹²⁰ ŠTĚŘÍKOVÁ, E. *Exulantská útočiště v Lužici a Sasku*, s. 366.

¹²¹ ŠTĚŘÍKOVÁ, E. *Jak potůček v jezeře*, s. 100.

vrchnostenskú ochranu) obsahoval i etické a duchovné zásady. „hádky nemala trvať dlhšie ako 8 dní, muži nemali biť svoje ženy, všetky podvody a hrubé pohanské hriechy, ale i prisahanie, tancovanie, nadmerné jedenie a pitie boli zakázané. Vedúcu úlohu v obci mali prevziať zvolení *starší*.“¹²²

V snahe o ďalšie formovanie spirituality obyvateľov Herrnhutu Zinzendorf vypracoval aj spis *Bratský spolok a samospráva v Herrnhute* (Brüderlicher Verein und Wilkür in Herrenhut). Na rozdiel od Vrchonostenských príkazov boli štatúty obsiahnuté v tomto spise záväzné len pre osoby, ktoré sa pre ne dobrovoľne rozhodli. Mal 42. bodov. Obyvatelia Herrnhutu si mali „na večné časy pripomínať, že ich obec bola založená živým Bohom a dielom jeho všemocnej ruky, majú nažívať v láske so všetkými bratmi a deťmi božími z každej cirkvi a nehašteriť sa s inak zmýšľajúcimi, vieroučným základom bolo čisté Slovo Božie (blosse Wort Gottes)“¹²³

Zinzendorf bol požiadaný dánskym kráľovským dvorom o napísanie správy o moravských exulantoch. Preto si pri návšteve Žitavy (22.7. 1727) v knižnici mestskej rady vypožičal Komenského knihu ktorú mu odporúčal Kristián David.¹²⁴ Pri jej čítaní zistil mnohé podobnosti Komenského myšlienok so štatútmi ktoré spísal pre Moravanov, a jednotlivé časti knihy preložil a doplnil vlastnými myšlienkami.¹²⁵ Zverejnenie prekladu spôsobilo v Herrnhute nadšenie a Zinzendorf získala väčšiu vážnosť v občiach exulantov. I keď neskôr rád poukazoval na „zázračnú zhodu“ oboch dokumentov, poukazujú dnešní bádatelia (BEYREUTHER, ŠTĚŘÍKOVÁ) na fakt, že gróf z exulantami už predtým o ich náboženských zvykoch hovoril a poznal ich. WALLMANN sa zas prikláňa k názoru že u exulantov bolo v tom čase poznanie ich náboženskej tradície už slabé.¹²⁶

Už pred Zinzendorfovým návratom zo Žitavy, začali na základe nových stanov Bratského spolku, stretnutia menších domácich skupiniek pod vedením novozvolených starších. 4. augusta sa gróf pridal k modlitebnej skupinke ktorá sa stretla na vrchu Hutberg. Stretnutie trvalo až do rána a stalo sa začiatkom duchovného prebudenia v Herrnhute. Udalosťou ktorá spojila celé spoločenstvo obyvateľov Herrnhutu bola spoločná večera Pánova 13. augusta 1727. „Bola znamením všeobecného zmierenia, začiatkom nového obdobia, počiatkom

¹²² ŠTĚŘÍKOVÁ, E. *Jak potůček v jezeře*, s. 104.

¹²³ URNER, H. *Der Pietismus*, s. 51.

¹²⁴ Jo. Amos Comenii – Episcopi Historia Fratrum Bohemorum eorum ordo et disciplina ecclesiastica... 1660 Amsterdam, r. 1702 vydal knihu i Franciscus Buddeus v Halle

¹²⁵ Slávnosť zvaná „hody lásky“ nebola v pôvodnej Jednote bratskej praktikovaná

¹²⁶ *Die mährischen Exulanten hatten kaum noch ein Wissen von ihren religiösen Traditionen.* WALLMANN, J. *Der Pietismus*, s. 190.

organizovaného herrnhutského spoločenstva – Gemeinde. Pre všetkých zúčastnených to bol silný zážitok.“¹²⁷

3.2.5.1 Detské duchovné prebudenie

Menej známou skutočnosťou je, že duchovné prebudenie v auguste 1727 sa netýkalo len dospelých, ale aj detí. Jedno z dievčat Johanna Molther (1718-1801) popisuje svoj duchovný zážitok nasledovne: „*Pán gróf nás vyučoval na detských hodinách (Kinderstunden). V deň svojich narodenín (26.5.) začal čítaním verša : Ježišovi, celý život, žiť... Tieto slová silne zapôsobili na naše srdcia a prepukli sme v plač. Od toho dňa som premýšľala o mojom živote, plakala som a modlila sa k Spasiteľovi, aby ma urobil dieťaťom ktoré sa mu páči.*“¹²⁸

Prebudenie medzi deťmi prebiehalo v niekoľkých vlnách. Deti sa stretávali na blízkom kopci Huttberg a spoločne sa modlili, plakali a prosili o božiu milosť. „Gróf stál obďaleč, aby ich nerušil a keď sa vracali späť niekedy sa k nim pripojil a spieval duchovné piesne. Grófk a jej sestry sa s úzkostlivou starostlivosťou venovali rozvíjaniu duchovného života týchto dievčat. Zinzendorf tiež napísal *Zbierku jednoduchých a drahých právd* pre svojich detských poslucháčov.“¹²⁹

3.2.6 Náboženský život v Herrnhute

Spoločenstvo v Herrnhute vyjadrovalo svoju spiritualitu, mnohými novými formami a prostriedkami. Spasiteľ a vnímali ako hlavného liturga ich bohoslužieb. Konali sa stretnutia celého spoločenstva i menších skupín. Zinzendorf ich nazval chóry (Chöre) a delili sa podľa pohlavia, veku či stavu. „Od r. 1728 to bol chór slobodných bratov, r. 1730 chór slobodných sestier, manželský chór, chór vdôv a vdovcov.“¹³⁰ Stretnutia týchto skupín boli nielen organizované, ale aj spontánne. Niekedy sa stretávali aj v prírode, a gróf ich navštevoval a slúžil kázňou, alebo piesňou. „Chóry poskytovali ako rodovo a vekovo špecifické skupiny priestor pre individuálnu zbožnosť a jej vyjadrenie v liturgických formách.“¹³¹ Keďže aj ženské skupiny mali vlastné vedenie a rozdelné rôzne druhy služieb, viedlo to k vysokému

¹²⁷ ŠTĚŘÍKOVÁ, E. *Jak potůček v jezeře*, s. 114.

¹²⁸ BRECHT, M. et al. *Neue Aspekte der Zinzendorf Forschung*, s. 119.

¹²⁹ SPANGENBERG, A. *The Life of M.L. Zinzendorf*, s. 86.

¹³⁰ URNER, H. *Der Pietismus*, s.54.

¹³¹ SCHATULL, N. *Die Liturgie in der Herrnhuter Brüdergemeine Zinzendorfs*, s. 38.

stupňu autonómie v rámci herrnhutského spoločenstva, čo v kontexte patriarchálnej spoločnosti 18. storočia bolo značne neobvyklé.

V prípade slobodných mužov a žien bolo zriadené aj spoločné ubytovanie – Dom slobodných bratov, neskôr vznikol i Dom slobodných sestier. Okrem duchovných cieľom mali tieto komunity i praktický význam. Vyučovali sa tu rôzne druhy remesiel. Taktiež deti boli vychovávané spoločne a takáto komunitná forma neskôr poskytla Moravanom výhodu, v porovnaní s ostatnými protestantskými misionármi. (Manželia odchádzali na niekoľko rokov na misiu a deti zostávali v internátnych školách). Aj keď sa nám to dnes môže zdať zvláštne, vyjadruje tento postoj ich chápanie manželstva, ktoré malo v porovnaní so službou Bohu až sekundárny význam.

„Neformálna atmosféra podnecovala k zavádzaniu nových spôsobov, ako boli hody lásky, kalich zmluvy, umývanie nôh, slávnostné dni jednotlivých skupín a hodiny spevu (Singstunde).“¹³² Práve spev sa stal charakteristickou črtou spirituality obnovennej Jednoty bratskej. Gróf bol sám autorom mnohých piesní (ich počet sa odhaduje na 2000). Spev bol doprevádzaný rôznymi hudobnými nástrojmi. Obsah týchto hodín spevu tvoril spev piesní na určitú tému. Práve v „Singstunde“ majú pôvod heslá (texty z Písma sv.) na každý deň.

Heslá Jednoty bratskej sú od r. 1730 až do dnes nepretržite vydávané. V r. 1740 boli prvýkrát preložené do francúzštiny a angličtiny a r. 1758 taktiež v češtine. S postupom misijnej činnosti obnovennej Jednoty bratskej sa šíрили do celého sveta a dnes sú prekladané do 55 jazykov (napr. i do jazykov basá, batak, inuktetuk, sisvati, xhosa, zulu) a tiež v braillovom písme.

V Herrnhute mal každý deň určitú štruktúru ktorá v sebe spájala liturgické i pracovné časti. Delenie aktivít na svetské a duchovné neexistovalo. SCHATULL¹³³ delí jednotlivé liturgické stretnutia nasledovne:

Denné liturgické zhromaždenia:

- *Ranné požehnanie* (Morgensegen) – prebiehalo v rámci rodín, alebo jednotlivých chórov. Spievali sa pri ňom ranné piesne
- *Skorá hodina* (Frühstunde) zhromaždenie celého spoločenstva o 5.00 hod. na začiatok a záver sa spievala pieseň, čítalo sa heslo dňa (biblický citát) a nasledoval jeho výklad

¹³² WEINLICK, J. *Hrabě Zinzendorf*, s. 84.

¹³³ SCHATULL, N. *Die Liturgie*, s. 81-93.

a diskusia. (v r. 1753 sa čas posunul na 8.30 aby sa mohli zúčastniť aj ľudia z okolia)

- *Obedné diskusné zhromaždenie* (Die mittägliche Redeverammlung) krátke stretnutie na poludnie. Malo rétoricko-homiletickú formu. Čítanie a výklad krátkeho biblického textu, prípadne hesla dňa.
- *Denná liturgia* (Die tägliche Liturgie) v letnom období o 19.00 a v zimnom období o 17.00. Náplňou stretnutia bol spev litánií. Spievalo sa antifonálne. Pri speve sa striedali jednotlivé chóry, alebo vedúci liturg.
- *Spoločná štvrt'hodinka* (Gemein-Viertelstunde) nasledovala po litániách, diskusia o denných liturgických textoch
- *Hodina spevu* (Singstunde) o 21.00. spočiatku mali voľnú štruktúru, piesne sa striedali s kurzorickým čítaním Biblie, čítaním listov, ohlásením hesla na nasledujúci deň. Neskôr mala čisto formu spevu. Má vždy určitú tému, podľa ktorej sa vyberajú piesne. Vedie ju kantor.
- *Večerné požehnanie* (Abendsegen) o 22.00 prebiehalo v rodinách, chóroch – požehnanie k posvätenému odpočinku

Pri štúdiu histórie herrnhutskeho spoločenstva nás môže zarazit' časté používanie losu, pri rozhodovaní. Táto prax však bola v tej dobe v pietistických kruhoch rozšírená. Používal sa pri závažných rozhodnutiach ako výber misionárov, voľba manželského partnera. Bolo možné vytiahnuť tri možnosti: Áno, Nie, Čakaj.

3.2.7 Vyhostenie zo Saska

Komunita v Herrnhute s jej novými liturgickými a ekleziologickými formami vzbudzovala podozrenie okolia. Aj keď gróf Zinzendorf mal početných sympatizantov a podporovateľov, zvlášť na univerzitách mal veľa odporcov. A to tak zo strany luterskej ortodoxie ako aj pietistov. Príčiny kritiky môžeme zhrnúť do nasledovných bodov:

- a./ Zinzendorfove priame zapojenie do duchovnej služby. Sľachta podporovala jednotlivé cirkvi ale samotnú duchovenskú činnosť vykonávali len ordinovaní duchovní. V tomto kontexte bolo grófovo rozhodnutie vnímané ako škandalózne. Nehodné jeho stavu.
- b./ vysielanie laických pracovníkov (remeselníkov) do misijnej služby
- c./ udržiavanie dialógu s katolíckou cirkvou (financoval vydanie katolíckeho spevníka)
- d./ tolerovanie separatistických skupín (schwenkfeldovci) na jeho panstve

e./ protesty habsburskej monarchie voči podporovaniu náboženských emigrantov z Čiech a Moravy.

Kríza vyvrcholila príchodom skupiny 70. exulantov v júli 1731 do Herrnhutu. Cisársky vyslanec na saskom dvore podal formálnu sťažnosť. „Do Herrnhutu bola poslaná vyšetrovacia komisia (19. -22.1. 1732). Pod vedením prefekta Georga Ernsta von Gersdorfa.“¹³⁴ Tá síce nezistila porušenie v zásadných bodoch (luterská pravovernosť, legalita prijímania exulantov), a grófovi nebol vydaný zákaz pobytu, ani nebolo od neho požadované aby zastavil svoju činnosť v Herrnhute, ale bol vydaný všeobecný zákaz prijímať nových exulantov na panstvách v Hornej Lužici. Po prechodnom upokojení situácie, však došlo k nepokojom keď sa niektorí českí exulanti rozhodli bez povolenia odísť z panstva Zinzendorfovej tety Henriety von Gersdorf. Chceli sa usadiť v Herrnhute. Zinzendorf ich odmietol prijať a tak sa dostali do pozície bezdomovcov. Zodpovednosť za tento incident bola pripísaná Zinzendorfovi a saský kurfirst vydal 28. októbra 1732 dekrét ktorým mu nariadil predajť majetok a do troch mesiacov opustiť Sasko. „Aj keď pre to nemáme písomný dôkaz, je viac než pravdepodobné, že za týmto tvrdým opatrením bolo jeho vlastné príbuzenstvo. Už príliš dlho boli kvôli jeho nezvyklému správaniu vystavení problémom.“¹³⁵

Po predaji majetku svojej manželke Erdmuth, sa v decembri r. 1732 vydal na cestu do Tübingenu. Ako sa čoskoro ukázalo odchod bol predčasný. Kurfirst Friedrich August I.¹³⁶ predčasne umrel 1.2. 1733. Na trón nastúpil jeho syn Fridrich August II. (1696-1763) ktorý edikt o vykázaní Zinzendorfa zo Saska zrušil.

Zinzendorf sa usiloval pre rozrastajúce sa spoločenstvo v Herrnhute získať ďalšieho farára. Obrátil sa na profesora Steinhofera v Tübingene, ten ešte požiadal o stanovisko teologickej fakulty miestnej univerzity. „19. apríla 1733 bolo zverejnené vyjadrenie tübingenských a bolo veľmi priaznivé. Teológovia nenašli v Herrnhute nič, čo by bolo v rozpore s luterskými nariadeniami. Ku Steinhoferovmu menovaniu však nedošlo, pretože saská vláda pomocného duchovného v Herrnhute nepovolila.“¹³⁷

¹³⁴ MEYER, D. *Zinzendorf und die Herrhuter Brüdergemeine*, s. 37.

¹³⁵ WEINLICK, J. *Hrabě Zinzendorf*, s. 107.

¹³⁶ Fridrich August I. (1670-1733) pôvodne luterán, po konvertovaní ku katolíctvu korunovaný za poľského kráľa. Prijíma meno Fridrich II. Silný.

¹³⁷ WEINLICK, J. *Hrabě Zinzendorf*, s. 108.

Množiace sa žiadosti o vyslanie katechétov a vychovávateľov z Herrnhutu viedli Zinzendorfa k myšlienke zriadiť samostatný teologický seminár. Za vhodné miesto vybral opustený kláštor v Schwarzwalde vo Württenbergu. Sám ho chcel aj viesť a v tejto súvislosti požiadal opäť teologickú fakultu univerzity v Tübingene o vydanie stanoviska k jeho zámeru stať sa ordinovaným kazateľom. Vojvoda Karol Alexander z Württenbergu jeho žiadosť o seminár zamietol, ale rektor tübingenskej univerzity Pfaff sa k žiadosti grófa o vstup do kazateľskej služby vyjadril kladne. „*Aj keď je v takýchto prípadoch predpísaná ordinácia, nevidíme dôvod prečo by schopné a kvalifikované osoby, zvlášť keď je to na žiadosť a so súhlasom cirkvi, nemohli príležitostne verejne kázať, pretože takýto zákaz by bol v protiklade k zvykom našej cirkvi.*“¹³⁸ Zinzendorf ešte v deň svojho vymenovania do nového úradu (19.12.1734) po prvý krát kázal v tübingenskej katedrále.

Jeho kazateľská služba však ďalej rozširovala rady jeho opozície a to tak v radoch šľachty, pietistických profesorov v Halle, i jeho nablížšej rodiny (matka, teta Henrietta, nevlastný otec). Pozícia grófa Zinzendorfa sa opäť zhoršovala a o rok neskôr 20.3. 1736 bol vydaný druhý edikt o zákaze pobytu na území Saska pre jeho osobu.

„Bol obvinený z troch porušení zákona: a./ zavádzania náboženských novinek, b./ zakladania konventiklov¹³⁹, c./ vyučovanie falošných doktrín.“¹⁴⁰ Gróf tento zákaz prijal pokojne a povedal: „Bez ohľadu na tento zákaz, by som sa aj tak do Herrnhutu najbližších desať rokov nemohol vrátiť. Nastal totiž čas zhromaždiť pútnickú cirkev a celému svetu zvestovať Spasiteľa.“¹⁴¹ Tento výrok poukazuje na výrazné misijné zameranie ekleziológie grófa Zinzendorfa.

Práve práca misionárov v zámorí viedla Zinzendorfa k uvažovaniu o potrebe svätenia vlastných biskupov. Keď neuspel so žiadosťou u luteránskej cirkvi, obrátil sa na dvorného kazateľa v Berlíne Daniela Arnošta Jablonského (vnuka J.A. Komenského) ktorý bol najstarším biskupom poľskej vetvy Jednoty bratskej. Ten žiadosti vyhovel a v r. 1735 vysvätil Davida Nitschmanna za prvého biskupa. V r. 1737 sa druhým biskupom stal sám Zinzendorf. Týmto aktom došlo k nadviazaniu na tradíciu pôvodnej Jednoty bratskej .

¹³⁸ SPANGENBER, A. *The life of the M.L. count Zinzendorf*, s. 182.

¹³⁹ Konventikeln – skupinky laikov diskutujúce o duchovných otázkach. Spener navrhol ich zriaďovanie v spise Pia Desideria. Luterská ortodoxia a neskôr i Pietisti ich odmietli z obáv zo sektárstva a sexual. nepríстойnosti.

¹⁴⁰ HUTTON, J.E. *History of the Moravian Church*, s. 95.

¹⁴¹ SPANGENBER, A. *The life of the M.L. count Zinzendorf*, s. 208.

Pre upresnenie ešte uvádzam informáciu o predávaní svätenia v Jednote bratskej. „Na prianie Komenského a za jeho písomnej asistencie dal biskup polskej vetvy Jednoty, Jan Bittner, r. 1662 „in spem contra spem“ (v nádeji proti každej nádeji) bratské biskupské svätenie Komenskému zaťovi, Petrovi Jablonskému, r. 1699 bolo toto svätenie prenesené na jeho syna Daniela Arnošta Jablonského.“¹⁴²

3.2.8 Krízové obdobie r. 1743 - 1750

Toto obdobie v živote grófa Zinzendorfa a obnovené Jednoty bratskej je nazývané obdobím trýbenia, preosievania (nem. Sichtungzeit, angl. Sifting time). Bolo charakteristické extrémnym dôrazom na rany a krv Kristovu. Je paradoxné že prepuklo v období vrcholného rozkvetu práce obnovené Jednoty bratskej. Jej centrom bola exulantská kolónia v Hernhaagu, v kniežactve Wetterau odkiaľ sa rozšírilo do ostatných zborov Jednoty na európskom kontinente i do zámoria. Začalo sa v apríli 1743 po príchode Zinzendorfa z Ameriky. Na základe verša z Mt. 11,25 „*V ten istý čas riekol Ježiš: Chválim Ťa, Otče, Pane neba a zeme, že si toto skryl pred múdrymi a rozumnými a zjavil nemluvňatám.*“ založil tzv. Rád blázonkov. Snaha o úprimnosť a jednoduchosť však viedla k infantilizácii ich spirituality. „Začal sa vyjadrovať v zdobnelinách ako: baranček, srdiečko, hriešik, Zinzendorfovcovo oslovovali maminka, otecko. Opakovali sa centrálné pojmy spojené s témou Vykúpenia ako rany, krv.“¹⁴³ Ich ústrednú rolu v Zinzendorfovej teológii nám dokumentuje aj početnosť ich výskytu v 12. dodatku Spevníku jednoty z r. 1747 (viď. Príloha č. 1). Pre lepšie pochopenie škandalóznosti ku ktorým dochádzalo počas bohoslužieb uvediem niektoré alegorizované slovné spojenia, ktoré sa tešili veľkej popularite a boli členmi spoločenstva pokladané za vyjadrenie hĺbky prežívania ich viery. „Hovorili o sebe ako o holubičkách lietajúcich v ovzduší kríža, rybičkách plávajúcich v krvi, muškách sajúcich z rán Kristových, žijúcich v rane na jeho boku a zaliezajúcich dovnútra. Používali sa aj obrazy po krvi túžiacich šelmách, pijaviciach, červoch v ranách, či identifikovanie sa s „milovanou ranou v boku (Krista)“¹⁴⁴

Jazyk spoločenstva sa s postupujúcou krízou silne erotizoval. Spojenie Krista s Cirkvou (a jednotlivými kresťanmi) sa pripodobnovalo manželstvu, pričom neprimerane voľné

¹⁴² Jednota bratrská, knížka o vzniku, učení, řádech a zřízení. s. 15.

¹⁴³ MEYER, D. Zinzendorf und die Herrnhuter Brüdergemeine, s. 53.

¹⁴⁴ WEINLICK, J. Hrabě Zinzendorf, s. 192.

používanie sexuálnej terminológie by šokovalo nezainteresovaných poslucháčov nielen v prvej polovici 18. storočia, ale aj dnes. Ranu na Kristovom boku pripodobňoval vulve ktorá dáva život celému ľudstvu. Poslucháčov nabádal aby si vizualizovali „Kristovu vulvu“ do najpodrobnejších detailov. „Zinzendorf argumentoval, že vtelenie (Krista) odstránilo hanbu, dlho spojenú so sexuálnymi orgánmi, zahŕňajúc i tie ženské, pretože prostredníctvom vtelenia obe pohlavia majú znak zmluvy (covenant sign). Kristus bol počatý v ženskom lone a porodený skrze jej vagínu.“¹⁴⁵

Hodnotenie tohto obdobia sa u jednotlivých bádateľov značne líši. Na začiatku 20. storočia publikoval svoju štúdiu¹⁴⁶ Oskar Pfister freudovský psychológ, ktorý v správaní grófa Zinzendorfa vidí znaky potlačenej homosexuality a sklony k sado-masochizmu, obdobie keď sa jeho latentné sklony a psychózy verejne prejavili. Naproti tomu napr. Gerhard REICHEL poukazuje na blízku príbuznosť jazyka moravanov tohto obdobia s luterskými piesňami 17. storočia. Pre ľudí raného novoveku boli Kristove rany symbolom spásy a tým pádom aj predmetom uctievania a rozjímania. Nesmieme zabúdať ani na ostatné pietistické hnutia, ktoré v tomto období pôsobili a mohli mať priamy alebo sprostredkovaný vplyv na udalosti v Jednote bratskej. „Starší súčasníci moravských bratov ako Rock, Dippel a Hochmann vniesli do pietizmu juhozápadného Nemecka extrémne mystické dôrazy na úkor praktickej podstaty. Na začiatku storočia existoval vo Švajčiarsku spôsob zbožnosti, ktorý bol spojený so sentimentálnou terminológiu, zavedenou Lutzom. Používanie obľúbených zdrobnelín v spojení s náboženskými záležitosťami bolo obecnou slabosťou pietizmu. Herrnhaag bol vďaka svojej zemepisnej polohe zvlášť prístupný duchu doby. Mnohí z tých, ktorí sa tu usadili, boli už v dobe svojo príchodu zachvátení emociálnym a zmyslovým kresťanstvom.“¹⁴⁷

Krízu po kritike z radov jednotlivých členov Jednoty bratskej ukončil sám Zinzendorf. Ďalším faktorom, ktorý prispel k vyriešeniu krízy bola zmena panovníka vo Wetterau, ktorý požadoval od obyvateľov Herrnhaagu zloženie prísahy vernosti a pripojenie sa k niektorej zo štátnych cirkví. To viedlo k zániku osady. Na záver priblížim i pohľad samotného Zinzendorfa na obdobie krízy: „Skúška ktorou sme prešli, bola krátka, ale hrozná. Pravdepodobne som ju umožnil, keď som kázal na myšlienku, ktorej som sa nikdy nevzdal a ktorú stále zastávam, že pokiaľ sa chceme tešiť zo všetkých požehnaní Ježišovou smrťou

¹⁴⁵ ATWOOD, C. *Community of the Cross*, s. 90.

¹⁴⁶ PFISTER, O. *Die Frömmigkeit des Grafen Ludwig von Zinzendorf: Ein psychoanalytischer Beitrag zur Kenntnis der religiösen Sublimierungsprozesse und zur Erklärung des Pietismus*, Leipzig, 1910.

¹⁴⁷ WEINLICK, J. *Hrabě Zinzendorf*, s. 195.

nám vydobytých, musíme sa v skrytosti svojho srdca stať deťmi. ... malý krúžok bratov, ktorí na počiatku skutočne mali detského ducha, sa postupne rozrástol do veľkého spoločenstva, a všetko sa behom niekoľko málo rokov zvrhlo.“¹⁴⁸

3.2.9 Misijné pôsobenie

Okrem evanjelizačnej činnosti na európskom kontinente, dal Zinzendorf na základe svojho hallského stretnutia z misionárom Ziegenbalgom podnet k misii medzi pohanskými národmi. Zinzendorf mal kontakty na dánskom kráľovskom dvore, preto prvé misijné cesty smerovali do dánskych kolónii v Grónsku a na ostrov sv. Tomáša. Prvými misionármi boli Leonhard Dober a David Nitschmann ktorí odišli na ostrov sv. Tomáša.

Zinzendorf budúcich misionárov sám vzdelával v jazykoch, zemepise, základoch medicíny i teológii. Pre postup misionárov stanovil tieto pravidlá: „nesnažiť sa obrátiť k Bohu celé národy, len ten kto o krst sám požiada môže byť pokrstený.“¹⁴⁹ Misionári sa živili remeslom a v niektorých prípadoch vstúpili aj do otroctva aby mohli pracovať medzi otrokmi. „Vyhýbali sa dogmatickému jazyku. Nepoužívali jazyk teologického sveta, ale jazyk evanjelií. Nekázali teóriu pokánia, ale príbeh kríža. Zinzendorf ich nabádal: „Nemyslite si že pohania musia byť najprv učení o Bohu. Oni vedia že Boh existuje. Musíte im kázať o Synovi. Musíte byť ako Pavol, ktorý nepoznal nič iba Ježiša, a to ukrižovaného (1K. 2,2)“¹⁵⁰ Zinzendorf osobne vykonal dve misijné cesty v r. 1738/1739 na ostrov sv. Tomáša a r. 1741-1743 to bola cesta po Severnej Amerike, kde sa venoval misii medzi Indiánmi.

Podmienky za akých misionári v tropických krajinách pracovali odráža aj vysoká úmrtnosť:

1. Ostrov sv. Tomáša 160 úmrtí počas 50 rokov (1732-1782)
2. Ostrov sv. Croix 22 úmrtí za 2 roky (1733-1735)
3. Surinam 50 úmrtí počas 1. roka po príchode
4. Nikobarské ostrovy 46 úmrtí počas 37 rokov.¹⁵¹

¹⁴⁸ Ibid., s. 198.

¹⁴⁹ WALLMANN, J. *Der Pietismus*, s. 196.

¹⁵⁰ HUTTON, J.E. *History of the Moravian church*, s. 101.

¹⁵¹ ANTIP, M. *Handmeiden of the Lamb*, s. 72.

3.2.10 Zinzendorf v Anglicku

V období r. 1749 – 1755 sa Zinzendorf sústredil na rozvoj pôsobenia Jednoty bratskej na území Anglicka. Prenajal sídlo Lindsey House v Londýne s príslušnými pozemkami a nechal ho prestavať. Po nákladnej prestavbe bolo sídlo dané r. 1753 do užívania. Toto obdobie bolo spojené aj s ťažkou finančnou krízou Jednoty bratskej. Okrem toho bola Jednota bratská v Anglicku vystavená aj konfrontačnej kampani (tzv. vojna kníh), ktorá vychádzala z uznania Jednoty ako ďalšej oficiálnej denominácie britským parlamentom r. 1749. To významných spôsobom uľahčilo misijnú prácu v kolóniách pod správou Veľkej Británie.

3.2.11 Posledné roky

Aj keď Zinzendorf plánoval navštíviť Pensylvániu, kde si nechal postaviť i dom, posledné roky svojho života prežil prevažne v Herrnhute a návštevou zborov Jednoty bratskej na Európskom kontinente. Život exulantských osád v Sasku a Sliezku bol zasiahnutý sedemročnou vojnou (1756-1763). Osada Neusalz bola r. 1759 vypálená. Grófkya Erdmuth Dorothea Zinzendorf zomiera 19. júna 1756. Zinzendorf sa so stratou svojej manželky ťažko vyrovnával. Po roku smútenia uzatvoril 27. júna 1757 manželstvo so svojou dlhoročnou spolupracovníčkou Annou Nitschmannovou. Manželstvo bolo prvý rok tajné. Zinzendorf sa obával reakcie príbuzných, nakoľko sa jednalo o stavovsky nerovné manželstvo. Uskutočnili spolu ešte poslednú okružnú návštevu zborov v Európe. 9. mája 1760 Mikuláš Ludvík gróf z Zinzendorfu a Potendorfu zomiera v Herrnhute.

3.3 Zinzendorfova teológia

Pre pochopenie vzťahu Zinzendorfa k hallskému pietizmu je nevyhnutné pochopiť vývoj jeho teologického myslenia. Ako sme už naznačili v predchádzajúcich kapitolách jeho osobnosť formovali vplyvy radikálneho pietizmu, ortodoxného luteranizmu i hallského pietizmu. Bol v kontakte s predstaviteľmi jansenizmu vo Francúzsku.

V centre Zinzendorfovej teológie stojí osoba Spasiteľa. Priateľský vzťah k Spasiteľovi sa u neho prejavuje už v detstve keď dokáže celé hodiny stráviť v rozhovore s Ním. Táto viera v Spasiteľa (Heilandsreligion) vyrastá so stredovekej Ježišovskej mystiky (Jesusmystik) ktorú prijala luterská ortodoxia. „Tento v jeho detstve dominujúci pocit radostnej blaženosti so

vzťahu so Spasiteľom, do určitej miery ustúpil, potom ako sa zoznámil s Arndtovými a Spenerovými spismi, pietistickej túžbe po dokonalosti (Vollkommenheitsstreben) a zbožnosti posvätenia (Heiligungsfrömmigkeit). Do popredia teraz vystúpil dôraz na dôsledné nasledovanie, i pocit viny z nenaplnenia očakávaní Spasiteľa.¹⁵²

Od r. 1729 môžeme u Zinzendorfa pozorovať postupný odklon od teológie hallského pietizmu. Príčinou boli ich rozdielne soteriologické koncepty. Zo strany hallských teológov bolo spochybnené jeho spasenie. Tvrdili že nakoľko neprežil obrátenie (Bekehrung) ktorému by predchádzal kajúcný zápas (Bußkampf), nie je dieťaťom božím. „Zinzendorfov odklon od pietizmu, išiel tak ďaleko, že na Hirschbergerskej Synode varoval pred Arndtovým spisom „Pravé Kresťanstvo“ a vyslovil podozrenie že Johann Arndt patrí k falošným učiteľom cirkvi.“¹⁵³

Výmena názorov medzi Halle a Zinzendorfom prebiehala približne 4. roky. Jeho výsledkom bolo odmietnutie metodiky obrátenia (Bekehrungsmethodik) zo strany Zinzendorfa. Dospel k názoru že „pravý kajúcný zápas je už samotný fakt že, „Spasiteľ sa stal Božím baránkom a pre nás všetko jeden krát (naraz) vytrpel na kríži.“¹⁵⁴ Výčitky jeho okolia že neprežil obrátenie viedli u neho k útrapám. Vo svojom životopise síce popisuje 19. jún 1729 ako deň svojho obrátenia, ale neskôr túto skúsenosť spochybnil.

„Odpustenie hriechov je dar milosti daný nám zadarmo. Kto neprijíma Kráľovstvo Božie ako dieťa, ten doň nemôže vstúpiť. Čo robí dieťa? Počuje – to môžeš mať. A tak prichádza a zoberie si to, a teší sa.“¹⁵⁵ V procese obrátenia tak ako ho definoval hallský pietizmus vidí príliš veľa ľudského úsilia. Podľa Zinzendorfa kto nemá milosť a život zbytočne bojuje a kto má milosť ten už nemusí zápasiť.

Súbežne s diskusiou s Halle, prebiehala aj Zinzendorfova výmena názorov s radikálnym pietistom Johannom Konradom Dippelom, ten odmietal luterské učenie o ospravedlnení a náuku o zástupnej satisfakcii Krista, soteriologický význam namiesto Kristovej smrti pripísal jedine jeho príkladnému životu. Zinzendorf sa nestotožnil s jeho teologickými postojmi, ale táto diskusia upriamila jeho pozornosť na štúdium novozmluvného učenia

¹⁵² WALLMANN, J. *Der Pietismus*, s. 199.

¹⁵³ BETTERMANN, W. *Theologie und Sprache bei Zinzendorf*, s. 27.

¹⁵⁴ WALLMANN, J. *Der Pietismus*, s. 200.

¹⁵⁵ RUH, H. *Die christologische Begründung*, s. 30.

o vykúpení. „Od tohto okamihu preniesol smrť Krista do centra svojho názoru (náhľadu) na Krista a posunul ideu nasledovania (Nachfolgegedanken) na okraj. Cirkevné učenie o zástupnom zadost'učinení (satisfakcii) a o spásonosnej milosti sa stali pre Zinzendorfa podstatné a stále platné. Posunul sa od pietizmu a ortodoxie späť ku Lutherovi, ktorého náuka o ospravedlnení a jeho teológia kríža sa stali pre Zinzendorfa vzorom.“¹⁵⁶

„Výmena názorov s Pietizmom a mysticizmom bola okolo roku 1734 v zásade ukončená. V nasledujúcich rokoch potvrdzoval gróf svoju pozíciu, v ktorej sa viac a viac približoval k reformačnej teológii, ktorá bola charakteristická jeho neustálym zdôrazňovaním kristológie.“¹⁵⁷ Zinzendorf sa ostro vymedzuje voči filozofii a konštatuje, že „nemá nič spoločné s teológiou. Naše metafyzické, duševné, matematické idey nesmú a nemôžu byť spájané s teológiou.“¹⁵⁸

Zdôraznenie Kristovej krvi a jeho rán a používanie obrazu manželstva (Ehe-Religion) na vyjadrenie vzťahu Krista s dušou veriaceho dosiahlo u Zinzendorfa vrchol počas obdobia trýbenia (Sichtungzeit). Zárodok tejto myšlienky môžeme nájsť už v jeho detstve. Ako sám hovorí, jeho vychovávateľ Edeling mu hovoril o Ježišovi a jeho ranách. „Poetická či estetická hodnota obrazu nehrá u Zinzendorfa vôbec žiadnu rolu. Ba naopak, čím odpudivejší a protivnejší je obraz, tým viac podľa jeho mienky zjavuje božskú pravdu, že Boh vzal na seba podobu nedokonalého hriešneho tela.“¹⁵⁹ Teológia rán a krvi kristovej sa prejavovala i v básnickej a piesňovej tvorbe Zinzendorfa. V jeho textoch sa vyskytuje bizarná, erotizovaná, krvou fascinovaná obraznosť. (napr. v piesni: „Ach môj Knieža zranený, ja žížnim po tvojej krvi) MALURA uvádza že: „Zinzendorfove piesne sa nevyhýbajú ani odvážnej básnickej fikcii a manieristickej jazykovej hre. Skladba *Jak pěkně svítí hvězda ran, na obloze nebeských bran* (č. 444) nám podáva text založený na akomsi magickom zariekavaní, pri ktorom sa obsedantne vracia kľúčové slovo a kľúčová predstava: ¹⁶⁰

... die wunden-wunden-wunden-fluth,
ihr wuden! Ja, ihr wunden!
eur wunden-wunden-wunden-gut
macht wunden-wunden-wunden-muth,
und wunden, herzens-wunden.
Wunden! wunden! wunden! wunden!
(HG:1945)

... rány z ran, potok krvavý,
vy rány, ó vy rány,
jen ran, těch ran, těch ran zboží,
to nám tu ran mysl množí,
rány, rozmilé rány,
rány, rány, rány, rány.
(Sebrání 1747:60)

¹⁵⁶ Ibid., s. 201.

¹⁵⁷ RUH, H. *Die christologische Begründung*, s. 39.

¹⁵⁸ Ibid., s. 17.

¹⁵⁹ BEYREUTHER, E. *Studien zur Theologie Zinzendorfs*, s. 40.

¹⁶⁰ MALURA, J. *Písně pobělohorských exulantů*, s. 92.

Zvláštnou črtou Zinzendorfovej teológie bolo označovanie osoby Ducha Svätého pojmom „matka“. Dôvodom pre tento pojem však nebola jeho snaha o genderovú rovnoprávnosť tak ako ju chápu niektoré prúdy feministickkej teológie, ale snaha o čo najpresnejšie vystihnúť podstaty božej existencie a jej vyjadrenie v trojici. Podľa Zinzendorfa, „tí čo zažili trojicu vo svojich srdciach vedia, že rodina musí byť kompletná. Musíme mať otca, matku a manžela. Idea rodiny je najstaršia, najjednoduchšia a najroztomilejšia medzi všetkými ľudskými ideami.“¹⁶¹ Zinzendorf túto svoju myšlienku odvodzuje odkazom na biblické verše v Iz. 66:13 *Ako keď matka teší niekoho, budem vás tešiť; v Jeruzaleme sa potešíte.* a v J. 14:26 *Ale Radca, ten Duch Svätý, ktorého pošle Otec v mojom mene, Ten vás naučí všetkému a pripomenie vám všetko, čo som vám hovoril.*

Zinzendorf si je vedomý odporu ktorý táto myšlienka a jeho argumentácia vzbudila u teológov a odpovedá: „Teraz žiadny teológ nie je popudený ak slovo potešenie je vybraté z textu (Iz. 66:13) a aplikované na Ducha Svätého, pretože ju volajú tešiteľ. Ale keď my vyberieme slovo matka a pripíšeme ho Duchu Svätému, ľudia sú pobúrení. Nevidím žiadny dôvod pre takého hašterenie a subjektivitu a preto tomu ani neprikladám dôležitosť.“¹⁶²

Zinzendorf sa podrobne zaoberal touto doktrínou. Poprvé, bol to Duch nie Mária, kto je pravou matkou Ježiša Krista, pretože ona ho „vytvárala“ v maternici, vznášala sa nad ním a priniesla ho na svetlo, starala sa o neho viac ako jeho fyzická matka. Podruhé, Duch ktorý mal špeciálnu úlohu pri stvorení sveta, je matkou všetkých živých bytostí. A tretia a najdôležitejšia úloha, ona je matkou Cirkvi a všetkých tých čo sa znovu narodili. Duch Svätý chápe ako jedinou matkou tých duší čo sa narodili s rany na Ježišovom boku, ktorý predstavuje pravé lono všetkých požehnaných duší.“

Označením „matka“ sa snaží Zinzendorf o vyjadrenie aktivity Boha vo svete, aj keď to môže evokovať rozdielne rody v rámci trojice, zdôrazňuje, že „matka“ nie je bohyňa. Ide o vyjadrenie role Ducha Svätého, ktorý jedná ako „matka“ voči cirkvi. „Zinzendorfov trinitárny jazyk nemal zámer vytvoriť metafyzické alebo ontologické tvrdenia, ale boli to výroky náboženskej skúsenosti. Označenie Ducha sv. ako matky bolo zamýšľané aby

¹⁶¹ ATWOOD, C. *Community of the Cross*, s. 66.

¹⁶² ATWOOD, C. *Holy Spirit as Mother* [online]. Posledná revízia 19. november 2011 [cit. 2012-3-15]. Dostupné z: <<http://zinzendorf.com/pages/index.php?id=holy-spirit-as-mother>>.

vyjadriť abstraktný teologický koncept v konkrétnej podobe ktorý môže byť pochopený aj tým najjednoduchším veriacim.“¹⁶³

Používanie pomenovania „matka“ pre osobu Ducha sv. nebolo len záležitosťou obdobia trýbenia (1743-1750), ale pretrvávalo v liturgickom živote Jednoty i naďalej ako to dokazuje napr. spevník z r. 1753, kde sa toto pomenovanie stále používa (litánie Te Matrem). V r. 1756 dokonca Zinzendorf zaviedol nový sviatok ktorý nazval „Mutterfest.“¹⁶⁴ Zinzendorfovo stupňujúce sa zameranie na tretiu osobu trojice nám dokumentuje aj jeho vydanie knihy denných úvah podobnej Heslám Jednoty bratskej s názvom *Ein Büchlein von Gott dem Heiligen Geiste der selbstständigen Weisheit und unser aller Mutter zum täglichen gebrauch fürs Jahr 1757 disponiert*.

Prvá synoda Jednoty Bratskej po Zinzendorfovej smrti ktorá sa konala v Marienborn r. 1764 rozhodla o ukončení používania tohto označenia. Na jednej strane uznali, že spoločenstvo bolo týmto konceptom obohatené, ale snaha vyhnúť sa nedorozumeniam a obvineniam z heréz zo strany ostatných cirkví a tiež fakt, že takéto pomenovanie sa nenachádza na žiadnom mieste v Biblii viedlo delegátov synody k prijatiu uznesenia o vypustení názvu Matka pre osobu Ducha sv. zo všetkých piesní a dokumentov Jednoty. Pojem „matka“ bol nahradený označením „tešiteľ“.

Spoločenstvo až v r. 1769 zoradilo náuku o losu do svojho systému a kanonizovalo ju. Prvopočiatky používania losu sa objavujú už počas Zinzendorfovho detstva, kde používal podobnú metódu pri svojich rozhovoroch so Spasiteľom. V živote Herrnhutského spoločenstva sa tento zvyk objavuje v r. 1727 a 1728 a to len veľmi zriedkavo, pri ťažkých a kľúčových rozhodnutiach. Pri hľadaní pôvodu tohto obyčaja je dôležité pripomenúť že na začiatku 18. storočia bolo používanie losu (chápaného ako božieho súdu, rozsudku – Gottesurteil) značne rozšírené. A to nielen v osobnom živote, ale napr. pri rozdeľovaní úradov na radnici. Zinzendorf sa s losovaním stretol i pri práci súdneho radcu kurfirstského dvora v Drážďanoch. Zinzendorf sa pri odôvodňovaní praktiky losovania odvolával na Luthera. I na starozákonné Úrim a Thumim, či voľbu apoštola. Luther totiž v komentári ku knihe Jonáš 1,7 hovorí: „Nie som si vedomý, že by losovanie bolo zakázanou činnosťou. Je zakázané pokúšať Boha, ale losovanie a pokúšanie Boha sú dve rozdielne veci. Veď aj apoštoli v Sk. 1,26

¹⁶³ ATWOOD, C. *The Mother of God's People*, in: Church History 4 (1999), s. 893.

¹⁶⁴ Enthronisation des Heiligen Geistes zur alleinigen Kirchen-Mutter

losovali o sv. Matejovi.¹⁶⁵ Luther sa síce k používaniu losu postavil pozitívne, ale v praxi ho nepoužíval. Zinzendorf však už žil v dobe nastupujúceho osvietenectva. „Človek sa stal neistým, cítil sa opusteným vo svete, ktorý sa stal bezhraničným. Iracionalita osudu, sotva tak poznačila iné obdobie ako bezstarostné baroko a rokoko, ktoré bolo napriek tomu zviazané strachom a pochybnosťami.“¹⁶⁶ Zinzendorf sa vyjadril o potrebe používania losu v prípadoch keď si nie je istý božou vôľou nasledovne: „Spasiteľ používa rôzne spôsoby vedenia. Jedného vedie prostredníctvom rozumu. Druhému daruje citovo ladenú povahu. Tretiemu dá systematický vzťah k Slovu božiemu. Cestu si nikto nepripravuje sám, ale Spasiteľ nám ju pripravuje podľa našej povahy. Všetko je dobré. On sa zjavuje ľuďom rôznymi cestami, a keď máte len to, čo vám dá Spasiteľ, ste blažení na svete.“¹⁶⁷ Sám seba zaradil do druhej skupiny ktorá je vedená emóciami ich mysle, prostredníctvom losu, ktorý im Pán skrze duchovné vedenie dáva.

¹⁶⁵ BEYREUTHER, E. *Studien zur Theologie Zinzendorfs*. s. 113.

¹⁶⁶ Ibid., s. 114.

¹⁶⁷ Ibid., s. 116.

Záver

Študenti teológie si z predmetu Cirkevné dejiny o pietizme zväčša pamätajú, že to bolo reformné hnutie ktoré reagovalo na ortodoxiu luterskej cirkvi v druhej polovici 17. storočia. Pri vyslovení mena Mikuláš Ludvík Zinzendorf sa vynorí ešte spojitosť s obnovenou Jednotou bratskou. Podobne heslovité vedomosti o tejto osobnosti som mal na začiatku písania mojej diplomovej práce aj ja.

Štúdium života M.L. Zinzenorfa mi umožnilo získať hlbší vhl'ad do problematiky pietizmu a jeho jednotlivých smerov. Zinzendorf bol vo viacerých smeroch pionierom svojej doby, ktorý prekračoval predstavy vtedajšej spoločnosti v oblasti náboženstva i spoločenských vzťahov.

Ak vychádzame s poznatkov psychológie osobnosti, že najdôležitejšie pre utváranie osobnosti človeka sú prvé roky života, uvedomíme si že vplyvy ktoré malého Mikuláša Ludvíka formovali počas jeho pobytu na zámku Grosshennersdorf vytvorili základný osobnostný a spirituálny koncept ktorý sa vinie celým jeho životom. Skladal sa s hlbokého osobného vzťahu ku Kristu, tolerantného postoja voči všetkým kresťanským konfesiam a snahy o medzicirkevný dialóg.

Jeho osobnosť je unikátna i v tom že mal možnosť osobne spoznať hallský pietizmus, jeho vzdelávacie inštitúcie a vedúce osobnosti. Pobyt na univerzite vo Wittenbergu mu zasprostredkoval myšlienkový svet luterskej ortodoxie. Následná študijná cesta po Európe mu otvorila svet radikálneho pietizmu, i kvietistického katolicizmu.

V úvode mojej práce som si definoval ako hlavný cieľ práce analýzu vplyvu hallského pietizmu na osobu M. L. Zinzendorfa, jeho teológiu, ekleziológiu, misiológiu.

Vzťah Zinzendorfa k hallskému pietizmu môžeme prirovnať k sínusoide. V období raného detstva sa k nemu približoval, počas štúdia v Halle postupne identifikoval a po absolvovaní univerzity vo Wittenbergu pozvoľna vzdaloval a po období vzájomných ostrých diskusií počas r. 1729-1733 úplne odvrátil. Ako som uviedol v kapitole 3.2 hlavná príčina tohto teologického rozchodu tkvela v rozdielnom názore na koncept obrátenia. V tejto súvislosti je zaujímavé že zážitok obrátenia ktorý prežívajú deti v Herrnhute r. 1727 (viď. 3.2.5.1) zapadá skôr do konceptu Franckeho Bußkampfu.

Na druhej strane vplyv hallského pietizmu môžeme vidieť v misijnej práci ktorá sa stala charakteristickým znakom obnovenej Jednoty bratskej. Ak porovnáme počet jej členov s počtom vyslaných misionárov, bola najaktívnejšou denomináciou, ďaleko pred mnohopočetnými štátnymi cirkvami. To že Jednota bratská sa nakoniec vyprofilovala do samostatnej denominácie, nebol Zinzendorfov zámer (nebol separatista), ale vyplynulo to z potrieb misijnej práce, na územiach mimo etablovaných cirkví.

Vplyv Spenerových reformných návrhov môžeme vidieť aj v jeho osobitnej starostlivosti ktorú venoval duchovnej službe deťom. Jeho myšlienka „chórov“ vychádzala z predpokladu že každá veková skupina má iné duchovné potreby a vyžaduje individuálny prístup. Spoločný pohľad s hallským pietizmom mal i na otázku tzv. adiafor (vecí ktoré sú nepodstatné, napr. hry, tanec, divadlo). Jasné odmietnutie vyjadril vo Vrchnostenských zákazoch a príkazoch, organizačnom poriadku Herrnhutu.

Obdobie trýbenia v r. 1743-1750 nám poukazuje na riziká spojené s preťažením dôrazu na emocionálnu spiritualitu. Zinzendorfova zvláštna pneumológia (Duch Svätý ako Matka) je obrazom jeho teologického myslenia. Pred dogmatickými formuláciami uprednostňuje jazyk srdca a citov.

Jednou z oblastí kde predstihol svoju dobu bol jeho ekumenický pohľad na cirkvi. Za to bol kritizovaný nielen zo strany luterskej ortodoxie ale aj hallských pietistov. Dôležitejšia ako konfesijná prílušnosť bol pre neho vzťah kresťana k Spasiteľovi. Pritom ani Jednotu bratskú nevnímal ako jedinú správnu cirkev, ktorú by mali aj ostatní nasledovať, ale ako spoločenstvo so zvláštnym poslaním (zvestovať evanjelium do posledných končín Zeme), ktoré vyžaduje vyššie nasadenie a obete.

Gróf Mikuláš Ludvík Zinzendorf svojím nadšením pre Krista, otvorenosťou ku spolupráci s kresťanmi z rôznych denominácií môže byť inšpiráciou aj pre kresťanov 21. storočia.

Zoznam použitej literatúry

- APPEL, Helmut. *Philipp Jacob Spener*. Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1964, 80 s.
- ATWOOD, Craig. *Community of the cross*, Pennsylvania: PSU, 2004, 225 s. ISBN 0-271-02367-8.
- BEYREUTHER, Erich. *Der Junge Zinzendorf*. Marburg: Verlag der Francke-Buchhandlung, 1957, 238 s.
- BEYREUTHER, Erich. *Studien zur Theologie Zinzendorfs*. Neukirchen: Verlag der Buchhandlung des Erziehungsvereins, 1962, 279 s.
- BETTERMANN, Wilhelm, *Theologie und Sprache bei Zinzendorf*, Gotha: Klotz, 1935, 249 s.
- BLACK, Jeremy. *Evropa osmnáctého století*. Praha: Vyšehrad, 2003, 543 s. ISBN 80-7021-376-0.
- BRECHT, Martin. *Neue Aspekte der Zinzendorf Forschung*, Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 246 s., ISBN 3-525-55832-5.
- DORAZIL, Otakar. *Světové dějiny v kostce*, Vimperk: Papyrus, 1995, 535 s. ISBN 80-85776-37-5.
- FULBROOK, Mary. *Piety and Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1983, 165s. ISBN 0521- 27633-0.
- FULBROOK, Mary, *A Concise History of Germany*, Cambridge: Cambridge University Press, 1991, 224 s. ISBN 0521-54071-2
- GLEIXNER, Ulrike. *Pietismus und Bürgertum*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2005, 464 s. ISBN 3-525-36841-0
- GRITSCH, E. *Fortress introduction to Lutheranism*, Minneapolis: Augsburg Fortress, 1994, 350 s. ISBN 0-80006-2780-6
- HANES, Pavel. *Dejiny kresťanstva*, Banská Bystrica: TRIAN, 1998, 428 s. ISBN 80-88945-01-1.
- HOLBORN, Hajo. *A history of moderne Germany 1648-1840*, New York: Knopf, 1964, 531 s.
- HUTTON, Joseph.Edmund., *History of the Moravian church*, London: Moravian publication office, 1909, 520 s.
- LANG, D. August. *Puritanismus und Pietismus*. Neukirchen : Buchhandlung des Erziehungsvereins, 1941, 360 s.
- KAMENICKÝ, M. – MRVA, I. – TONKOVÁ, M., *Lexikón svetových dejín*, Bratislava : SPN, 2001, 319 s. ISBN 80-08-03036-4.

- KOMENSKÝ, Jan, Amos. *Historie o těžkých protivenstvých církve české*. Praha : Blahoslav, 1952, 253 s.
- KUHN, K. Thomas. *Religion und neuzeitliche Gesellschaft*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2003, 440 s. ISBN 3-16-148169-0.
- MALURA, Jan. *Písně pobělohorských exulantů*. Praha : Academia, 2010, 452 s. ISBN 978-80-200-1836-6.
- MEYER, Dietrich. *Zinzendorf und die Herrhuter Brüdergemeine*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2009, 147 s., ISBN 978-3-528-01390-8.
- MOLNÁR, Amedeo. *Na rozhraní věků. Cesty reformace*. Praha: Kalich, 2007, 414 s. ISBN 978-80-7017-076-2.
- MÜLLER, Heiner. – KRIEGER, Karl-Friedrich. – VOLRATH, Hanna. *Dějiny Německa*. Praha : Nakladatelství LN, 1995, 589 s. ISBN 80-7106-125-5
- NICHOLS, J.H. *History of Christianity 1650-1950*, The Ronald press company : New York, 1956
- RUH, Hans. *Die christologische Begründung des ersten Artikels bei Zinzendorf*, Zürich : EVZ, 291 s.
- SCHATULL, Nicole. *Die Liturgie in der Herrnhuter Brüdergemeine Zinzendorfs*. Tübingen: Francke Verlag, 2005, 263 s. ISBN 3-7720-8062-6.
- SPANGENBERG, August Gottlieb, *The life of Nikolas Ludwig count Zinzendorf*, London: Holdsworth, 1838, 511 s.
- STOEFFLER, Ernest. *The rise of evangelical Pietism*. Leiden: E.J. Brill, 1971, 257 s.
- ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Exulantská útočiště v Lužici a Sasku*. Praha: Kalich, 2004, 549 s. ISBN 80-7017-008-5.
- ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Jak potůček v jezeře – Moravané v obnovené Jednotě bratrské v 18. století*. Praha: Kalich, 2009, 419 s. ISBN 978-80-7017-112-7.
- URNER, Hans. *Der Pietismus*. Gladbeck: Heilmann Verlag, 1952, 64 s.
- VOIGT, F. Adolf. *Zinzendorfs Sendung*. Berlin: Furche Verlag, 1922, 110 s.
- WINTER, Eduard, *Tisíc let duchovního zápasu*. Praha: Kuncíř, 1940, 301 s.
- WALLMANN, Johannes. *Der Pietismus*. Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht, 2005, 243 s. ISBN 3-8252-2598-4.
- WALLMANN, Johannes. *Kirchengeschichte Deutschlands seit der Reformation*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2006, 351 s. ISBN 3-8252-1355-2.

WEINLICK, John.R. *Hrabě Zinzendorf*. Jindřichův Hradec: Stefanos, 2000, 228 s.

Encyklopédie:

KOSTLÁN, Antonín. – MORAVCOVÁ, Dagmar. – VANÍČEK, Vratislav. *Encyklopedie dějin Německa*. Praha : Ivo Železný, 2001, 556 s. ISBN 80-237-3590-X.

HARENBERG, Bodo, *Kronika ľudstva*, Bratislava : Fortuna print, 1992, 1247 s., ISBN 80-7153-038-7.

BIBLIA, PÍSMO SVĚTÉ STAREJ A NOVEJ ZMLUVY, Slovenská evanjelická cirkev a.v., Tranoscius, Liptovský Mikuláš. 1079 s. ISBN 0-564-03222-0.

Články:

ATWOOD, C. *The Mother of God's People*, in: Church History 4 (1999), s. 886-909.

Jednota bratrská, roč. 66 (92), číslo 1, 1989 s. 8-9.

MOLNÁR, A. *A.H. Francke a význam hallského pietismu pro české evangeliky*. in: Teologická příloha Křestanské revue 6 (1963), s. 50.

Elektronické zdroje:

ANTIP, M. *Handmeiden of the Lamb*, [online], [cit.2012-4-10].
Dostupné: <http://www.PrimitiveChristianity.org>

Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon [online]. Posledná revízia 27. február 2012 [cit. 2012-4-6]. Dostupné z: <http://www.bautz.de/bbkl/d/david_c.shtml>.

ATWOOD, C. *Holy Spirit as Mother* [online]. Posledná revízia 19. november 2011 [cit. 2012-3-15].
Dostupné z: <<http://zinzendorf.com/pages/index.php?id=holy-spirit-as-mother>>.

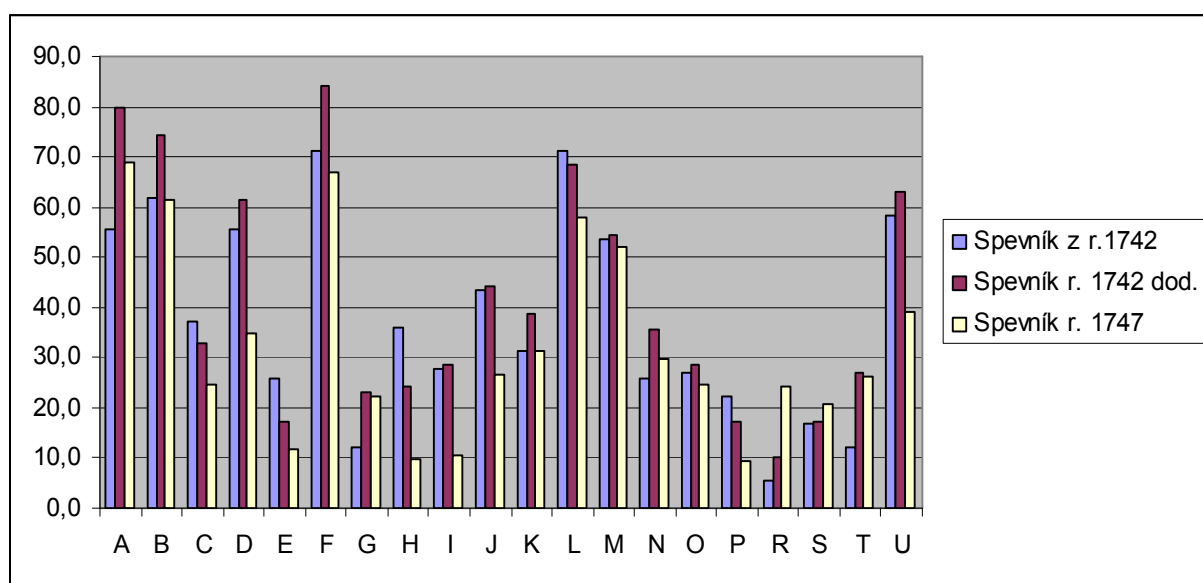
Zoznam príloh

Príloha č. 1: Analýza textov piesní Jednoty bratskej v období 1740-1750 (tabuľka, graf).....	76
Príloha č. 2: Počet obyvateľov Jednoty bratskej v r. 1743 (tabuľka)	77
Príloha č. 3: Misijná činnosť Jednoty bratskej na jednotlivých svetadieloch (obrázok)	78
Príloha č. 4: Miesta cirkevných zborov Jednoty bratskej (obrázok)	79

Príloha č. 1

Analýza textov piesní Jednoty bratskej v období 1740-1750

Slovo/Koncept	kód	Zbierka XI. 1742		Zbierka XI. -dodatok		Zbierka XII. 1747	
		108 piesní		70 piesní		288 piesní	
		použitie v piesni	%	použitie v piesni	%	použitie v piesni	%
Rany	A	60,0	55,6	56,0	80,0	157,0	69,0
Krv	B	67,0	62,0	52,0	74,3	146,0	61,3
Smrť, Telo	C	40,0	37,0	23,0	32,9	59,0	24,8
Kríž	D	60,0	55,6	43,0	61,4	83,0	34,9
Pokánie	E	28,0	25,9	12,0	17,1	28,0	11,8
Baránok	F	77,0	71,3	59,0	84,3	159,0	66,8
Kristus - Stvoriteľ	G	13,0	12,0	16,0	22,9	53,0	22,3
Spasiteľ	H	39,0	36,1	17,0	24,3	23,0	9,7
Kristus - Kráľ, princ	I	30,0	27,8	20,0	28,6	25,0	10,5
Pán	J	47,0	43,5	31,0	44,3	63,0	26,5
Kristus - Ženích	K	34,0	31,5	27,0	38,6	75,0	31,5
Srdce	L	77,0	71,3	48,0	68,6	138,0	58,0
Emócie, pocity	M	58,0	53,7	38,0	54,3	124,0	52,1
Byť ako dieťa	N	28,0	25,9	25,0	35,7	71,0	29,8
Otec	O	29,0	26,9	20,0	28,6	59,0	24,8
Duch svätý	P	24,0	22,2	12,0	17,1	27,0	9,4
Matka	R	6,0	5,6	7,0	10,0	51,0	24,4
Morálna čistota	S	18,0	16,7	12,0	17,1	49,0	20,6
Vtelenie	T	13,0	12,0	19,0	27,1	62,0	26,1
Hriech	U	63,0	58,3	44,0	62,9	93,0	39,1

Tabuľka - zdroj: Atwood, C. *Community of the cross*, s. 144

Príloha č. 2

Počet obyvateľov Jednoty bratskej v r. 1743

V osadách

A

Herrnhut	750
Heerendyk	30
Montmirail	10
Marienborn	150
Herrnhaag	400
Ronneburg	100

Členovia Jednoty bratskej rozptýlení na iných miestach

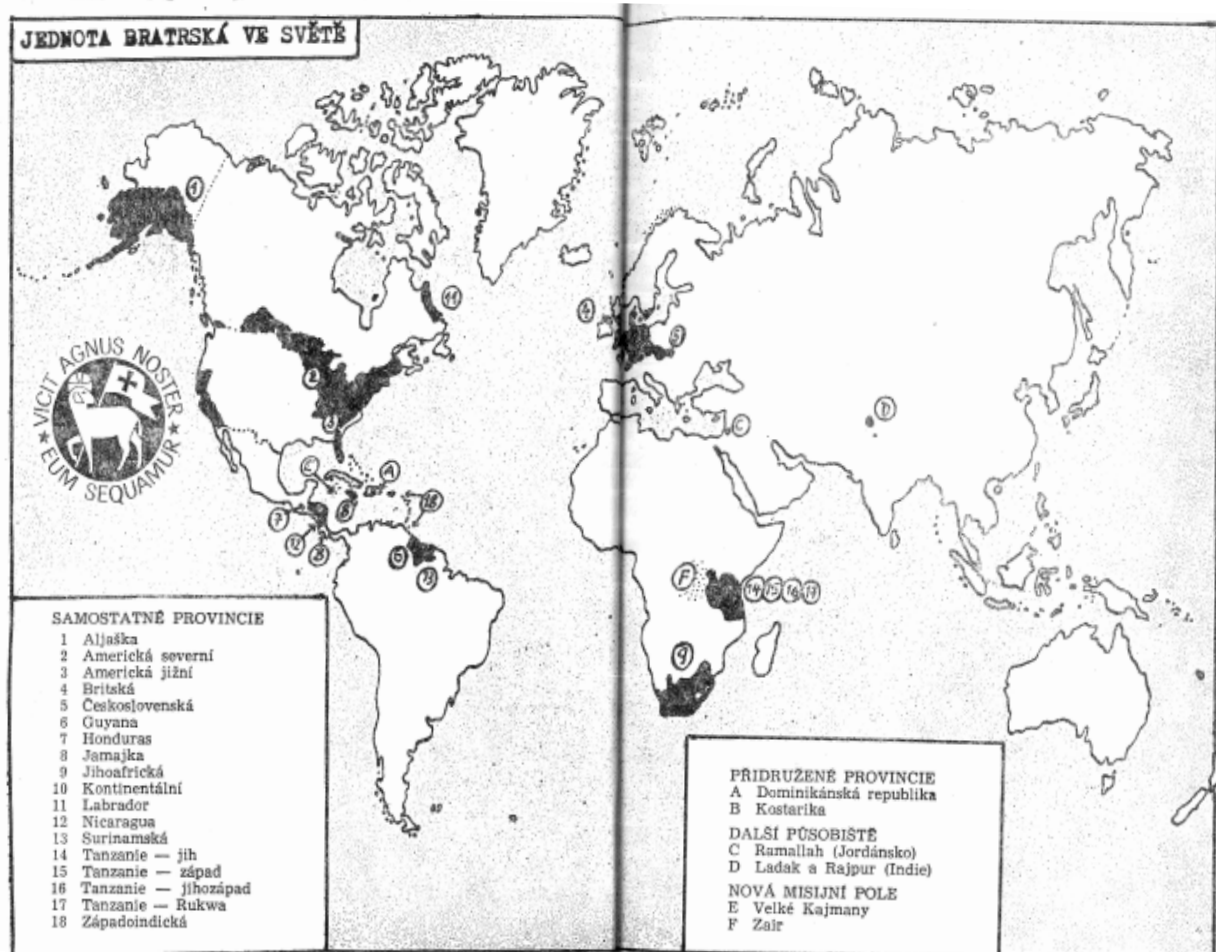
B

Horná Lužica	1700
Sasko	100
Čechy	300
Sliezko	2000
Wetteravia	200
Holandsko	300
Švédsko	620
Württenbersko	200
Augsburg	30
Franky	300
Durínsko	500
Island	1
Vogtland	200
Berlín	100
Magdeburg a Pomoransko	300
Holstýnsko	500
Petrohrad	2
Dánsko	500
Livónsko	7000
Spolu (A+B)	16293

Zdroj: Atwood, C. *Community of the cross*, Appendix 1

Príloha č. 3

Misijná činnosť Jednoty bratskej na jednotlivých svetadieloch

Zdroj: Jednota bratrská 1 (1989), s. 8-9.

Príloha č. 4

Miesta cirkevných zborov Jednoty bratskej

Zdroj: ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Jak potůček v jezeře – Moravané v obnovené Jednotě bratrské v 18. století*. (zadná obálka knihy).

Summary

**Mikuláš Ludvík hrabě z Zinzendorfu a hallský pietismus.
Count Nicholas Ludwig von Zinzendorf and Halle Pietism.
Bc. Marek Engler**

The main aim of my thesis was to analyze influence of Halle pietism on person of Nicholas Ludwig von Zinzendorf, his theology, ecclesiology and missiology.

Relationship between Zinzendorf and Halle pietism could be compared to sinusoid. In his early childhood he was approximated toward it, during his studies in Halle he identified himself with it and after his graduation at Wittenberg University he became slowly more distant. After period of poignant discussion with Halle in years 1729-1733 he totally turned away from Halle pietism. As described in chapter 3.3. main reason of this theological break up was in different opinions about doctrine of conversion.

On the other side we can see influence of Halle pietism in mission work which became characteristic sign of Renewed Unity of Brethren. If we compare number of its members with number of missionaries sent out, it is the most active denomination staying ahead of large state churches. Recognition of the Unity of Brethren as independent church denomination was not Zinzendorf's intention, (he wasn't separatist) but it was based on needs of mission work in areas without christian churches.

Influence of Spener reform concept should be seen in his attention to children spiritual service. Zinzendorf's idea of „chores“ was based on assumption that every age has its specific spiritual needs and demands specific approach. He shared his view with Halle pietists on matter of adiaphoras (thing that are not necessary, as dance, theatre, games) and strictly refused them.

Period of Shifting time (1743-1750) shows us risk of overemphasize emotional spirituality. Zinzendorf's extraordinary pneumology (he describe Holy Spirit as Mother) reflects his theological thinking. He prefers language of heart and feelings to dogmatic formulations.

His ecumenical attitudes were criticised by Lutheran Orthodoxy as well as from Halle pietists. He favoured Christian relationship to Savior to his confessional affiliation. It should be emphasized that Zinzendorf didn't recognise Unity of Brethren as the only true church, but rather as fellowship with special task, which demands higher effort and sacrifices. Personality of Count Nicolaus Ludwig von Zinzendorf with its zeal for Christ, openness toward cooperation among denominations, should be inspiration for Christians in 21. Century too.